

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Demografie

Demografie se sociální geografii

Aneta Ženíšková

Analýza odkladu a rekuperace plodnosti v Česku v kohortním pohledu

Analysis of postponement and recuperation of fertility in Czechia based
on the cohort approach

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D.

Praha, 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 1. srpna 2014

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce RNDr. Jiřině Kocourkové, Ph.D. za pomoc při hledání tématu mé bakalářské práce a za její připomínky v rámci dalšího zpracování. Mé srdečné poděkování patří rovněž RNDr. Kryštofu Zemanovi, Ph.D. za jeho odbornou pomoc při zpracovávání analytické části této práce.

Neméně děkuji svému manželovi a své rodině za jejich podporu, které se mi dostalo nejen při psaní této práce, ale rovněž v průběhu mého studia. Můj dík chci vyjádřit jmenovitě své babičce Anežce za její péči o mě a naši dcerku při dokončování této práce.

Obzvláště zde chci poděkovat svému Bohu, jenž mi umožnil studium mého vytouženého oboru demografie a který mi byl a nadále je největší oporou na cestě nejen studiem, ale hlavně celým mým životem.

Abstrakt

Hlavním cílem této práce je zpracovat kohortní analýzu procesu odkladu a rekuperace plodnosti na území České republiky po roce 1960, k čemuž bylo použito dvou metod - základního srovnávacího modelu a relačního modelu. Podstatou základního srovnávacího modelu je srovnání rozdílů kumulované kohortní plodnosti mezi vybranou srovnávací kohortou žen a ostatními kohortami žen. Relační model vychází z odchylek kumulované kohortní plodnosti jednotlivých kohort od vybrané srovnávací kohorty vztažených ke křivce odchylek plodnosti národního standardu. Při analýze vyšly najevo značné posuny v časování rození dětí dle pořadí. Zatímco první pořadí se vyznačuje časným poklesem plodnosti a pozdější značnou kompenzací odložené plodnosti, u druhého pořadí dochází k pozdějšímu poklesu plodnosti s mírnou rekuperací. Naproti tomu plodnost třetího a vyššího pořadí neustále klesá a nedochází prakticky k žádné rekuperaci. Druhá část této práce zpracovává odpovědi respondentů na otázky týkající se časování rodičovství. K hlavním zjištěním patří, že rozhodování o rodičovství nejvíce ovlivňuje, zda mají respondenti vhodného partnera, vlastní bydlení a zda jsou finančně zabezpečeni. Nejvíce odkládali respondenti narození svého prvního potomka kvůli absenci vhodného partnera, popř. nestabilnímu vztahu, nezajištěnému bydlení či finančním problémům. Ženy často odkládaly narození svého prvního dítěte kvůli problémům s otěhotněním. Tato práce je přínosná zejména tím, že pracuje se dvěma relativně novými modely analýzy odkladu a rekuperace, pomocí nichž lze tyto procesy studovat detailněji. Zároveň přináší i empirický náhled na postoje týkající se plodnosti a rodičovství.

Klíčová slova: plodnost, odklad, rekuperace, Česká republika, názory, kohorta

Abstract

The main objective of this work is a cohort analysis of postponement and recuperation of fertility in the Czech Republic after 1960. Two methods were used for this purpose - basic benchmark model and relational model. The essence of the basic benchmark model is comparison of cohort cumulative fertility deviations between chosen benchmark cohort of women and other cohorts. The relational model is based on the cohort cumulative fertility deviations of cohorts from the chosen cohort related to the schedule of national standard deviations. The significant shifts in the timing of childbearing were revealed. While the first order is characterized by early fertility decline and subsequent significant fertility recuperation, the second order is characterized by a further decrease in fertility with slight recuperation. However, fertility of third and higher order continues to decline and has been found out practically no recuperation. The second part of this work describes the respondents' answers to questions about timing of parenting. The main findings are that decisions about parenting is most influenced by whether respondents have a suitable partner, private housing and are financially secure. Most respondents postpone the birth of their first child due to the absence of a suitable partner, resp. unstable relationship, further unsecured housing or financial problems. Women were often postponing the birth of their first child due to problems with conception. This work is especially beneficial for two relatively new models – analysis of postponement and recuperation. They can be used to study these processes in detail. Besides, empirical insights on issues related to attitudes towards fertility and parenthood were included.

Keywords: fertility, postponement, recuperation, Czech republic, opinions, cohort

OBSAH

Seznam obrázků	7
Seznam tabulek	9
1 Úvod	10
2 Teoretická východiska	12
3 Data a metodologie	16
3.1 Zdroje dat.....	16
3.2 Transverzální versus kohortní přístup analýzy plodnosti	16
3.3 Metodologie.....	18
3.3.1 Základní srovnávací model.....	18
3.3.2 Relační model	22
3.4 Šetření postojů	25
4 Situace v České republice od roku 1993	26
5 Demografická analýza odkladu a rekuperace plodnosti	30
5.1 Základní srovnávací model.....	30
5.2 Relační model	35
5.2.1 Analýza odchylek kumulované plodnosti kohort v porovnání s křivkou odchylek národního standardu	36
5.2.2 Analýza odkládání plodnosti	40
5.2.3 Analýza rekuperace plodnosti.....	45
6 Názory na odklad plodnosti	49
6.1 Souhrnné charakteristiky respondentů.....	49
6.2 Názory populace na otázky týkající se rodičovství	50
6.2 Shrnutí	60
7 Závěr	63
Seznam použité literatury	66
Seznam použitých datových zdrojů	68

SEZNAM OBRÁZKŮ

- Obr. 1: Zjednodušené schéma kohortního procesu odkládání a rekuperace plodnosti 21
- Obr. 2: Grafická ilustrace kohortního procesu odkládání a rekuperace vytvořená v rámci Relačního modelu na základě Lesthaegheho (2001) 23
- Obr. 3: Úhrnná plodnost a průměrný věk matky při narození prvního dítěte v Česku 27
- Obr. 4: Míry plodnosti žen podle věku v Česku ve vybraných letech 28
- Obr. 5: Trendy konečné a úhrnné plodnosti v Česku od roku 1960 29
- Obr. 6: Trendy konečné plodnosti v Česku podle pořadí, kohorty narozené v letech 1935–1971 29
- Obr. 7: Kumulovaná plodnost vybraných kohort porovnaná se srovnávací kohortou, srovnávací kohorta 1960..... 30
- Obr. 8: Kumulovaná plodnost kohorty 1975 podle pořadí porovnaná se srovnávací kohortou 1960 31
- Obr. 9: Kumulované kohortní míry plodnosti prvního pořadí v Česku během procesu odkladu za použití pohyblivé srovnávací kohorty, žen narozených v letech 1960–1965..... 32
- Obr. 10: Proces odkladu a rekuperace plodnosti v Česku mezi ženami narozenými v letech 1961–1986, srovnávací kohorta 1960..... 33
- Obr. 11: Proces odkladu a rekuperace plodnosti prvního pořadí v Česku mezi ženami narozenými v letech 1961–1986, srovnávací kohorta 1960 34
- Obr. 12: Proces odkladu a rekuperace plodnosti druhého pořadí v Česku mezi ženami narozenými v letech 1961–1986, srovnávací kohorta 1960 34
- Obr. 13: Proces odkladu a rekuperace plodnosti třetího a vyššího pořadí v Česku mezi ženami narozenými v letech 1961–1986, srovnávací kohorta 1960 35
- Obr. 14: Kumulované odchylky v plodnosti vybraných kohort podle věku, Česko, 1. pořadí.. 37
- Obr. 15: Kumulované odchylky v plodnosti vybraných kohort podle věku, Česko, 2. pořadí.. 37
- Obr. 16: Kumulované odchylky v plodnosti vybraných kohort podle věku, Česko, pořadí 3+. 38

Obr. 17: Kumulované odchylky v plodnosti ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 1. pořadí, srovnávací kohorta 1960.....	39
Obr. 18: Kumulované odchylky v plodnosti ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 2. pořadí, srovnávací kohorta 1960.....	39
Obr. 19: Kumulované odchylky v plodnosti ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, pořadí 3+, srovnávací kohorta 1960	40
Obr. 20: Poměr odkladu vybraných kohort podle věku, Česko, 1. pořadí.....	41
Obr. 21: Poměr odkladu vybraných kohort podle věku, Česko, 2. pořadí.....	42
Obr. 22: Poměr odkladu vybraných kohort podle věku, Česko, pořadí 3+.....	43
Obr. 23: Poměr odkladu ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 1. pořadí, srovnávací kohorta 1960.....	43
Obr. 24: Poměr odkladu ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 2. pořadí, srovnávací kohorta 1960.....	44
Obr. 25: Poměr odkladu ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, pořadí 3+ ...	44
Obr. 26: Poměr rekuperace vybraných kohort podle věku, Česko, 1. pořadí	45
Obr. 27: Poměr rekuperace vybraných kohort podle věku, Česko, 2. pořadí	46
Obr. 28: Poměr rekuperace vybraných kohort podle věku, Česko, pořadí 3+	47
Obr. 29: Poměr rekuperace ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 1. pořadí, srovnávací kohorta 1960.....	47
Obr. 30: Poměr rekuperace ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 2. pořadí, srovnávací kohorta 1960.....	48
Obr. 31: Poměr rekuperace ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, pořadí 3+, srovnávací kohorta 1960.....	48
Obr. 32: Hodnocení spokojenosti s načasováním narození prvního dítěte (v %)	55
Obr. 33: Měli by respondenti první dítě dříve, kdyby stát vytvořil lepší podmínky pro rodiny s dětmi (v %).....	57
Obr. 34: Hodnocení spokojenosti s načasováním narození druhého dítěte (v %).....	57
Obr. 35: Názor na optimální věk, kdy by měla žena porodit své první dítě	58
Obr. 36: Názor na optimální věk, kdy by měl mít muž své první dítě (v %).....	58
Obr. 37: Názor na věk, kdy je žena již příliš stará na to, aby porodila své první dítě (v %).....	59

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Struktura respondentů z hlediska chtěného počtu dětí dle věkových skupin a pohlaví respondentů (v %)	51
Tab. 2: Faktory ovlivňující věk, kdy založit vlastní rodinu (v %), respondenti do 39 let včetně	52
Tab. 3: Faktory ovlivňující věk, kdy založit vlastní rodinu (v %), respondenti starší 39 let ...	53
Tab. 4: Příčiny odkladu narození prvního dítěte (v %)	54
Tab. 5: Názor, zda by lidé při rozhodování o věku, kdy založí rodinu, měli vzít v úvahu budoucí situaci svých dětí (v %)	60

Kapitola 1

Úvod

V posledních dvou dekádách prošla plodnost v Česku radikálními změnami, které spočívaly zejména ve značném poklesu transversálního ukazatele úhrnné plodnosti na jeho historicky nejnižší hodnoty a souběžném rychlém nárůstu průměrného věku při narození prvního dítěte. Přes mírné oživení plodnosti v posledních letech se objevily obavy, jak se bude úroveň plodnosti vyvíjet do budoucna. V souladu s trendy plodnosti v zemích západní Evropy lze ovšem říci, že za vývojem české plodnosti od 90. let 20. století stojí zřejmě změny v časování mateřství.

Tato práce si klade za hlavní cíl provést kohortní analýzu plodnosti podle pořadí v Česku od roku 1960. V závěru bude věnován prostor empirickým datům z šetření názorů respondentů na otázky týkající se rodičovství. Ze zaměření práce vyplývají následující hypotézy, jež budou zpracovány a následně přijaty či vyvráceny:

1. Transversální ukazatel úhrnné plodnosti je značně ovlivněn změnami v časování mateřství, které v Česku probíhají. Ačkoliv hodnoty konečné plodnosti klesají, zdaleka nedosahují tak nízkých hodnot jako ukazatel úhrnné plodnosti.
2. Od generací žen narozených po roce 1960 dochází k odkládání rození dětí do vyššího věku žen, přičemž nejčastěji dochází k odkládání rození dětí prvního pořadí.
3. Generace žen narozených po roce 1960, u kterých lze již analyzovat konečnou kohortní plodnost ve věku 40 let, již zaznamenaly určitou míru rekuperace odložené plodnosti.
4. Nejvíce rekuperována je odložená plodnost prvního pořadí.
5. Respondenti se nejvíce kloní k preferenci dvoudětné rodiny.
6. Nejčastěji respondenti odkládali narození prvního dítěte kvůli nedostatku finančních prostředků.
7. V případě zvýšení státní podpory směřované rodinám s dětmi by měli respondenti své první děti dříve, než tomu bylo ve skutečnosti.

Práce obsahuje sedm kapitol. První z nich je Úvod, který přibližuje téma práce, předkládá hypotézy a informuje o struktuře práce. Následující kapitola se zabývá teoretickými východisky, a to zejména diskuzí procesu odkladu plodnosti do vyššího věku žen v rámci teoretických konceptů týkajících se plodnosti

Nastíněny jsou zde rovněž nové podmínky, které stojí v pozadí změn v trendech plodnosti. Součástí kapitoly je diskuse s literaturou zabývající se sledovaným tématem. Třetí kapitola je rozčleněna do čtyř podkapitol, z nichž první informuje o datech, jež byla v práci použita, a druhá porovnává vhodnost použití transversálního a kohortního přístupu při analýze plodnosti. Třetí podkapitola má dvě části. První podává informace o základním srovnávacím modelu spolu s popisem jeho metodologie a druhá se zabývá relačním modelem a jeho metodologií. Čtvrtá podkapitola poskytuje informace o sociologickém šetření postojů a názorů týkající se rodičovství. Následující kapitola přibližuje trendy plodnosti v České republice po roce 1993. Na ni navazuje stěžejní kapitola této práce s názvem Demografická analýza odkladu a rekuperace plodnosti, jež je členěna na dvě podkapitoly, z nichž každá zpracovává výsledky vyplývající z výpočtů základního srovnávacího modelu a relačního modelu. Předposlední kapitola se zabývá názory respondentů sociologického šetření postojů Databáze 2013 na otázky týkající se rodičovství. Sedmá kapitola Závěr shrnuje základní poznatky, které tato práce přinesla, zhodnocuje hypotézy představené v Úvodu a nastiňuje další možný směr využití analýzy procesu odkladu a rekuperace prostřednictvím uvedených modelů.

Kapitola 2

Teoretická východiska

Jeden z klíčových rysů současných trendů plodnosti je její odkládání do vyššího věku žen. Tento trend se od počátku 90. let projevil i v českém prostředí. V předložené práci je na uvedenou problematiku nahlíženo z pohledu dvou hlavních teorií, jimiž je teorie druhého demografického přechodu z dílny Lesthaegheho a van de Kaa, a teorie procesu odkládání, již představila trojice autorů Kohler, Billari a Ortega.

Teorie druhého demografického přechodu byla představena poprvé v roce 1986. Autory této teorie jsou již zmínění badatelé Ron Lesthaeghe z Belgie a Dirk J. van de Kaa z Nizozemí (Van den Kaa, Lesthaeghe, 1986). Změny spojené s konceptem druhého demografického přechodu započaly v západních zemích v šedesátých a ve východních v osmdesátých letech. Jednalo se nejen o demografické, ale o celkové změny ve společnosti. Tento koncept zdůrazňuje zejména přeměnu hodnotových orientací směrem k individualismu. Van de Kaa zkoumal třicet zemí a došel k závěru, že většina zemí se od standardního scénáře průběhu přechodu odlišuje. Navzdory tomu sepsal čtyři základní rysy, které se na změně demografického vývoje významně podílejí. Prvním z nich je skutečnost, že došlo k posunu od zlatého věku manželství směrem k preferenci nesezdaných soužití. Druhým z těchto rysů je změna postavení dítěte v rodině. Éru, v níž bylo dítě králem života rodičů, postupně vystřídal model, kdy je naopak hlavním pár s dítětem. Dalším zásadním posunem je odklon od preventivní antikoncepce, již bylo používáno především jako ochrany před nechtěným těhotenstvím, směrem k sebenaplňující koncepci, která párům umožňuje rozhodnout se, kdy a zda vůbec dítě mít. Čtvrtým rysem měnicího se demografického vývoje je dle van de Kaa posun od uniformních forem domácností k pluralitním (van de Kaa, 1987, s. 11).

Zastáncem konceptu druhého demografického přechodu v podmínkách Česka je Tomáš Sobotka. Podle něj je možné druhý demografický přechod definovat jako oslabení významu „tradiční rodiny jako instituce“ (Sobotka 2008, s. 172).

Sobotka tvrdí, že některé změny, které jsou charakteristické pro druhý demografický přechod, se na území Česka objevily již v padesátých letech. Jedná se zejména o zvyšování míry rozvodovosti v důsledku ustavení liberální rozvodové legislativy, pokles počtu narozených ve vyšších pořadích a o dostupnost umělého přerušování těhotenství na žádost ženy.

Sobotka rovněž uvádí, že z určitého pohledu se druhá polovina šedesátých let v Česku podobala demografická situace stavu v zemích západní Evropy (Sobotka, Zeman, Kantorová, 2003, s. 258). Tato podobnost se ale změnila v důsledku zaostání přístupu Česka k moderním antikoncepčním prostředkům a informacím o sexuálním chování. Situace v Česku po roce 1968 pak dle Sobotky přispěla k tomu, že se lidé realizovali v rodinách (Sobotka, Zeman, Kantorová, 2003, s. 258). Tento postoj byl následně také podporován pronatalitními opatřeními ze strany státu. Tím se dle Sobotky vytvořila v Česku dlouhá předtranzitní fáze, která trvala čtyři desetiletí a připravila půdu pro rychlý začátek druhého demografického přechodu v devadesátých letech (Sobotka, Zeman, Kantorová, 2001, s. 3). Zatímco v západoevropských zemích se rozšířily hodnoty individualismu a svobody během tohoto období, v Česku se začaly objevovat po pádu režimu najednou. Sobotka tak dochází k názoru, že změny, které se od devadesátých let prosazují v Česku, odpovídají změnám, jež jsou předpokladem pro existenci druhého demografického přechodu (Sobotka, Zeman, Kantorová, 2003, s. 263).

Sobotka se podrobně věnoval procesu porodnosti, neboť porodnost po pádu režimu prošla nejvýraznějšími změnami v rámci demografických procesů. Autor provedl řadu analýz plodnosti v Česku a došel k závěru, že rostoucí věk při narození dítěte souvisí do značné míry s procesem „odkládání“ vstupu do manželství a také rodičovství do vyššího věku (Sobotka, 2003, s. 78). Zvyšování věku, kdy lidé vstupují do manželství a rodičovství, se stalo nejdůležitějšími znaky druhého demografického přechodu (Lesthaeghe—Moors, 2000, s. 124). Proto úhrnná plodnost zaznamenala výjimečně nízké hodnoty. Sobotka rovněž uvádí, že za prudkým poklesem plodnosti v devadesátých letech stojí zejména změny časování mateřství (Sobotka, 2003, s. 85). Ve střední a východní Evropě začal navíc průměrný věk matek růst od počátku devadesátých let z velmi nízké úrovně, v průměru ca 22 let. Tato odlišnost od zemí západní Evropy se dle autorů pravděpodobně promítne do skutečnosti, že „změny v časování plodnosti v postkomunistických zemích mohou být mnohem intenzivnější a mohou trvat déle; rovněž jejich vliv na úroveň úhrnné plodnosti může být silnější a dlouhodobý.“ (Kohler, Billari a Ortega, 2002, s 651).

Lze říci, že zmínění autoři považují proces odkládání rození dětí do vyššího věku matek jako jeden z procesů, které probíhají v rámci druhého demografického přechodu.

Jiný názor mají například Kohler, Billari a Ortega (2002). Tito autoři ve své studii tvrdí, že odkládání je samostatným procesem, který probíhá vedle dalších dvou procesů, tzv. „demografického přechodu“ a již zmíněného druhého demografického přechodu. Demografický přechod se dle jejich názoru promítá ve změnách plodnosti dle pořadí v manželstvích a druhý demografický přechod charakterizují především změny hodnot a rozšiřování nemanželských forem soužití. Autoři tvrdí, že tyto tři odlišné přechody či procesy stojí za velmi nízkou plodností, které bylo v mnoha evropských zemích dosaženo obzvláště v devadesátých letech dvacátého století. Značný důraz je v jejich práci kladen na studium různých faktorů, které vedou k odkládání rození dětí do vyššího věku žen a zároveň také k velmi nízkým hodnotám úhrnné plodnosti. Jedná se zejména o ekonomické a sociální faktory, jejich existence a vývoj mají dopad na reprodukční strategie obyvatelstva.

Dle Kocourkové (2002, s. 20) za změnami v časování rození dětí stojí nové podmínky pro reprodukční chování, které vznikly po roce 1989 a následně se vyvíjely v době transformace. Došlo k destabilizaci životních podmínek a populace se začala potýkat s nejistotami ohledně své budoucnosti. Obyvatelstvo se muselo vyrovnat s negativními dopady přechodu k tržní ekonomice a také s omezením státní podpory rodin. Vzhledem k prokázání spojitosti mezi reprodukčním chováním a ekonomickou nejistotou jako důsledkem transformace se jeví odkládání plodnosti jako optimální řešení pro rodiny, které ději chtějí, ale současně čelí uvedeným negativům. Kohler, Billari a Ortega (2002, s. 652) uvádějí probíhající rozpor mezi nevratným rozhodnutím mít děti a možností volby svých životních plánů. Tento rozpor nabízí východisko právě v podobě odkladu rození dětí, který řeší rovněž nejistotu vycházející ze současné ekonomické situace a ze stability svazku mladých lidí. Nejistí si mohou být potenciální rodiče také tím, jaké klady a záporů přinese narození jejich potomků. Autoři rovněž tvrdí, že rozhodování mladých lidí o načasování narození jejich dětí je usnadněno díky faktu, že v zemích s velmi nízkou plodností se rodiny omezily na rozhodování mezi bezdětností či jedním až dvěma dětmi. Vzhledem k tomu mají na uskutečnění svých reprodukčních plánů více času.

Současně se mladým lidem otevřela od začátku 90. let paleta možností a příležitostí – např. studium, budování kariéry, cestování a další možnosti seberealizace. Mladí lidé se začali rozhodovat jinak než jejich rodiče a postupně se změnily i hodnoty, které tito lidé zastávají. V souladu s celoevropským trendem se rozšířil individualismus a došlo také k posílení vědomí odpovědnosti za vlastní život. Z tohoto úhlu pohledu lze nazírat na toto chování jako na projev zvýšené odpovědnosti, která se promítá i do rozhodnutí o zakládání rodiny (Kocourková, 2002, s. 20). Zároveň je pro mladé lidi složitější založit oddělenou domácnost v důsledku zvyšování nákladů na bydlení. Tento problém je ztížen vysokou úrovní ekonomické nejistoty v brzké dospělosti (Kohler, Billari a Ortega, 2002, s. 655). Nároky jsou kladeny i na dosažení stabilního zaměstnání a vykonávání pracovní kariéry, pro niž je nezbytné vystudovat střední či spíše vysokou školu. Studium na vyšších školách a investicemi do lidského kapitálu se snaží mladí lidé dosáhnout vyšších zisků, a tím se chránit od případné chudoby. Změny zaznamenává zejména ženská část populace. Stále více z nich studuje vysoké školy a participuje na trhu práce, čímž se zvyšuje jejich ekonomický status a následně i míra nezávislosti. Zároveň jsou to stále ženy, jež se primárně starají o domácnost a vychovávají děti. V neposlední řadě se spolu s transformací rodinných forem objevila i nová rizika a nejistoty, kterým doposud obyvatelstvo nemuselo příliš čelit (Frejka, Sobotka, Hoem, Toulemon, 2008, s. 8). Svou roli hraje i dokončení druhé antikoncepční revoluce. Prostřednictvím moderní antikoncepce mohou ženy lépe než kdy dříve regulovat svou plodnost a rozhodovat o svých životních událostech jako je např. vzdělání, zaměstnání či manželství. Zároveň existuje poměrně snadný přístup k legálnímu umělému přerušování těhotenství. V důsledku těchto faktorů dochází k výraznému snížení výskytu nechtěných a špatně načasovaných těhotenství a narozených dětí, zejména mezi mladými ženami. Z uvedených skutečností je jasné, že odkládat rození dětí do vyššího věku není pro dnešní ženy obtížné. Proto je velmi zajímavým argumentem tvrzení, že dle historických důkazů má zavedení a šíření moderní antikoncepce ve spojení se snadným

přístupem k UPT jen okrajový vliv na úroveň plodnosti (Frejka, Sobotka, Hoem, Toulemon, 2008, s. 7).

Bongaarts a Sobotka (2012, s. 41) zdůrazňují, že zásadní roli v řízení změn v plodnosti v Evropě v posledních dvou desetiletích má efekt časování. Přesto zmiňují důležitost právě socioekonomických a politických faktorů, které mohou trend časování plodnosti do značné míry ovlivňovat. Uvádí také, že za přerušením vzrůstu plodnosti či její stagnací v posledních letech stojí ve většině evropských států poslední ekonomická recese. Tento ekonomický zvrát byl částečně zmírněn díky prorodinným politikám, jejichž působení se rozšířilo v posledním desetiletí do mnoha zemí Evropy.

Kapitola 3

Data a metodologie

3.1 Zdroje dat

Pro tuto práci bylo užito několika zdrojů dat. Pro zhodnocení vývoje plodnosti v Česku po roce 1989 bylo použito dat Českého statistického úřadu (www.czso.cz), konkrétně číselných tabulek z Demografické příručky 2012. Data o plodnosti byla převzata z Human Fertility Database (www.humanfertility.org).

Pro analýzu odkladu a rekuperace bylo potřeba pracovat s detailními daty kohortní plodnosti, která jsou specifikována dle pořadí narození a věku matky. Tato data byla získána z Human Fertility Database (www.humanfertility.org). Databáze byla naposledy aktualizována v lednu roku 2013.

Šetření postojů k odkladu rození dětí do vyššího věku bylo zpracováno z údajů, které byly poskytnuty z projektu „Pořízení základní databáze sociálněgeografických a demografických ukazatelů reflektujících postoje obyvatel Česka“. Tento projekt byl zpracován v rámci výzkumu „Databáze 2013“, jejímž zadavatelem byla Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy a realizátorem Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd České republiky.

3.2 Transverzální versus kohortní přístup analýzy plodnosti

Plodnost lze analyzovat ze dvou základních hledisek. Jedním z nich je transversální přístup, který spočívá v analýze plodnosti fiktivních kohort, které vzniknou v jednom kalendářním roce a zahrnují specifické míry plodnosti podle věku, ovšem různých kohort. Druhým možným způsobem, který byl použit v této práci, byl kohortní přístup, který se zaměřuje na analýzu změn v plodnosti z hlediska kohort žen narozených v jednotlivých analyzovaných letech. Obecnějším pojmem kohorta je v této práci myšlena generace, nebo-li ženy narozené v určitém roce. Věkově specifické míry plodnosti nejsou v tomto případě mírami různých kohort

. V době, kdy dochází k výrazným změnám v časování rození dětí, přestává být analýza plodnosti z transversálního pohledu vhodná. Transverzální ukazatele jsou příliš zkreslené,

neboť dochází k jejich značnému podhodnocení. V tomto období vyvstává klíčová otázka, jaký podíl z poklesu plodnosti způsobil skutečný pokles kvantity plodnosti a do jaké míry je tento pokles výsledkem právě probíhajícího procesu odsouvání rození dětí do vyššího věku žen („tempo efekt“).

Transverzální ukazatel úhrnné plodnosti je nahrazován vhodnějšími ukazateli, které jsou očištěné od vlivu časování. V současnosti lze provést přesnější transverzální analýzu například pomocí ukazatele úhrnné plodnosti, která je očištěna od vlivu změn v časování. Poprvé byla tato metoda představena v roce 1998 Bongaartsem a Feeneyem. Výpočet tohoto ukazatele bere v úvahu změny průměrného věku matky při narození dítěte specifikované dle pořadí. Očištěná úhrnná plodnost ovšem nerespektuje složení žen dle počtu dětí ani změny ve tvaru křivky plodnosti podle věku, za což byla kritizována (Sobotka, 2003, s. 81-82). Bongaarts a Sobotka (2012, s. 40) ve svém článku představili novou modifikaci tohoto ukazatele plodnosti – tzv. „tempo and parity—adjusted total fertility“ (TFRp*) - neboli očištěnou úhrnnou plodnost od vlivu časování a vlivu pořadí. Tento indikátor navazuje na ukazatel představený Bongaartsem a Feeneyem a byl vypracovaný rovněž v téže formě autory Yaqmaguchi a Beppu v roce 2004. Základem této nové metody je tabulkový výpočet, který využívá měr rizika, a narozené různých pořadí považuje za nespojené události. Autoři ve své práci dokazují výjimečnost tohoto ukazatele – obzvláště pro jeho empirické „chování“ a také pro stabilitu mezi jednotlivými roky. Rovněž umožňuje poměrně přesně odhadovat kohortní konečnou plodnost, a to i dle pořadí. Oproti ostatním ukazatelům je tento ukazatel vhodný i při výpočtu pro vyšší pořadí. Předpokladem pro tento výpočet jsou detailní data dle pořadí. Pokud tato data nejsou k dispozici, lze počítat „tradiční“ očištěnou úhrnnou plodnost, která by ovšem měla být konstruována jako klouzavý průměr pro více let než pouze pro jednotlivé roky, kdy může být ovlivněna velkými výkyvy. Kromě tohoto ukazatele lze využít několik dalších, kterým ovšem v této práci nebude věnována pozornost.

Kohortní analýza plodnosti nabízí jasný pohled na současné změny. Sobotka a kol. (2011) tvrdí, že tento přístup je často opomíjený, ačkoliv nabízí podobně hodnotný pohled jako detailní transverzální analýza. Na rozdíl od transverzálního přístupu je měření změn v kvantitě a v časování plodnosti z kohortního pohledu jednoznačné. Není zde potřeba konstruovat žádné fiktivní kohorty, a tudíž ani čelit nepřesnostem, které kvůli jejich konstruování vznikají. Ačkoliv v dané kohortě neboli generaci (tj. mezi ženami narozenými ve stejném kalendářním roce) může dojít k posunu plodnosti z mladších do starších věků, ukazatel konečné plodnosti tím není zkreslen a podává nestrannou informaci o celkové konečné kvantitě plodnosti té dané generace. Při dostupnosti věkově specifických měr plodnosti jednotlivých kohort je možné provést analýzu jak úrovně kohortní plodnosti, tak intenzity časování.

Nabízí se tedy otázka, proč není kohortní přístup využíván hojněji. Jednou z překážek využití tohoto přístupu je relativně dlouhá doba, kterou je nutno počkat, než daná kohorta dokončí svou reprodukční historii (Sobotka a kol., 2011, s. 8). V této práci bylo pro vyhodnocení konečné plodnosti užito hranice 40 let určité kohorty. Přes tento hlavní požadavek

ukončení reprodukční historie kohort nabízí kohortní přístup možnost studovat dlouhodobé posuny v časování a míře plodnosti včetně probíhajícího procesu odkládání jako takového.

Kohortní přístup má také obrovskou výhodu, která spočívá v po sobě následujících událostech, jež nastaly v čase a týkají se té samé skupiny lidí, v tomto případě žen. Z tohoto pohledu lze studovat proces provázaně. Transverzální pohled je v demografii nejvhodnější pro studium jednotlivých procesů a zvrátů v trendech v souvislosti s exogenními událostmi jako jsou např. ekonomické krize, politické změny apod. Tento přístup ovšem spojuje tranzice během života jen zřídka. Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že kohortní přístup bere v úvahu historii kohort, transverzální pohled nikoliv (Sobotka a kol., 2011).

Ačkoliv trvá proces odkladu v Česku jen něco málo přes dvě desetiletí, zasáhla přitom relativně mnoho kohort. Proto je vhodné, aby byl tento proces analyzován z kohortního pohledu. Odklad a rekuperace zde vystupují jako spojené vzájemně ovlivňující se procesy, které jsou součástí životní dráhy studovaných generací žen.

3.3 Metodologie

3.3.1 Základní srovnávací model

a) Základní informace

Kohortní analýza uskutečněná pomocí základního srovnávacího modelu se již objevila ve více studiích představených zejména Tomášem Frejkou a jeho kolegy. Tento typ analýzy zásadně závisí na výběru „srovnávací kohorty“ a také na trendech plodnosti rozlišených dle pořadí. Rekuperace plodnosti kohort je totiž značně diferencována právě dle pořadí narození. Následující principy kohortní analýzy jsou zvláště vhodné pro studium transformace kohortní plodnosti od 70. let 20. století.

Výběr benchmark kohorty by měl brát v úvahu cíle analýzy

Výběr referenční, srovnávací, kohorty může mít klíčový vliv na výstupy z analýzy. Podle autorů je pro účely analýz současných vyspělých zemí vhodné ukotvit analýzu ke kohortě, která nemá míru plodnosti vysoko nad hodnotu 2, tj. nad úroveň, která není očekávána ani v nejbohatších společnostech (Sobotka a kol., 2011).

Jelikož se tato bakalářská práce zaměřuje na analýzu dynamiky procesu odkladu a rekuperace plodnosti, byla za „srovnávací“ kohortu vybrána kohorta žen roku 1960, která zažila počátek nárůstu průměrného věku při narození prvního dítěte, a to minimálně v pěti po sobě jdoucích letech. Počínaje touto kohortou žen lze v Česku sledovat proces odkládání rození dětí do vyššího věku.

Pokud je analyzováno více zemí, srovnávací kohorty jednotlivých zemí se vzájemně liší podle toho, kdy došlo k začátku procesu odkladu. Ačkoliv výběr srovnávacích kohort dle této definice neeliminuje kompletně rozdíly v počátečních úrovních konečné plodnosti, autoři toto

kritérium považují za více objektivní než je použití jediné srovnávací kohorty pro všechny analyzované země (Sobotka a kol., 2011).

Zaměření se na rozdíly specifikované dle pořadí

Mnoho zemí registruje rozdíly v kohortních trendech plodnosti podle pořadí narození. Ignorování těchto odlišností může vést k chybné interpretaci celkových trendů plodnosti pro všechna pořadí narozených. Pokud to data umožňují, je tedy upřednostňována analýza dle pořadí narození.

Je očekáváno, že většina dětí prvního pořadí, jejichž narození jejich matky odložily do pozdějšího věku, bude „dorozena“, zatímco pokles ve třetím a vyšších pořadích se stane pravděpodobně trvalým (Sobotka a kol., 2011).

V této práci je analýza změn celkové kohortní plodnosti rozdělena do tří skupin dle pořadí – první, druhé a třetí a vyšší pořadí narození.

Upřesnění věku maximálního poklesu kumulované plodnosti

Lépe než stanovit fixní věk, který dělí fáze odkládání a rekuperace plodnosti, je specifikovat pro každou kohortu a pro každé pořadí narození věk, kdy došlo k maximálnímu poklesu kumulované plodnosti („věk dna“). Poté se měří aktuální velikost tohoto poklesu z detailních dat. Díky tomu lze sledovat, jak se věk maximálního poklesu plodnosti lišil v řadě s pozorovaným trendem.

Tento preciznější přístup zabraňuje podhodnocení stupně rekuperace od bodu, kdy bylo dosaženo dna plodnosti. K podhodnocení této míry často dochází právě u analýz, které používají fixní věk dna.

Pohyblivá srovnávací kohorta

Pro detailnější studium dynamiky procesu odkladu je možné provést nadstavbu v podobě užití pohyblivých srovnávacích kohort.

Průběh tranzice odkladu může být relativně stabilní. Každá nová kohorta přitom zažívá postupné prohlubování poklesu plodnosti v mladším věku a srovnatelný nárůst plodnosti v následujících, starších, letech reprodukčního věku žen. Vývoj odkládání plodnosti může být také ovlivňován stupněm procesu odkládání, časovými vlivy a specifickými efekty té dané země.

Mezikohortní dynamiku nelze vždy účinně studovat při postupu, který srovnává všechny kohorty s jednou počáteční kohortou. Strmý pád plodnosti mezi staršími kohortami často skrývá drobné změny v reprodukčním chování mladých kohort (Sobotka a kol., 2011).

Proto bylo v této práci užito i nadstavby, která spočívá v analýze kumulované kohortní plodnosti dle věku za použití sady flexibilních srovnávacích kohort. Analýza porovnává křivku plodnosti pro každou pětiletou kohortu c s kohortou, která se narodila o pět let dříve (neboli $c - 5$). Zároveň platí, že každá kohorta c se stává srovnávací kohortou pro studium změn

v plodnosti v následující kohortě ($c + 5$). Srovnáním dynamiky plodnosti mezi dvěma sousedními pětiletými kohortami lze ukázat, jak se vyvíjí proces odkládání a rekuperace.

b) Metodologie

Srovnávací kohorta b je první kohortou, která zaznamenala nárůst v průměrném věku při narození prvního dítěte, přičemž tento nárůst pokračoval nejméně v pěti dalších kohortách. Srovnávací kohortou byla z praktických důvodů zvolena nejbližší pětiletá kohorta, tj. kohorta končící číslicí nula či pět. Pokud je tedy trend odkladu iniciován např. kohortou narozenou v roce 1948 nebo v roce 1953, za srovnávací kohortu bude považována kohorta roku 1950.

Kumulovaná míra plodnosti $F_c(x)$ značí počet narozených dětí na jednu ženu, a to až do věku x v každé kohortě c

$$F_c(x) = \sum_{x=12}^{x-1} f_c(x),$$

kde $f_c(x)$ je věkově specifická míra plodnosti kohorty c ve věku x (Obr. 1).

Tzv. „věk dna“ m je věk, ve kterém rozdíl mezi kumulovanou mírou plodnosti srovnávací kohorty a pozorované kohorty c dosahuje svého maxima.

$F_c(m)$ značí kumulovanou plodnost v kohortě c do věku dna (věku m).

Pokles v kumulované kohortní plodnosti kohorty c porovnaný s poklesem kumulované plodnosti srovnávací kohorty b ve věku dna m ($F_b(m)$) je označen jako P_c . P_c tedy vyjadřuje maximální rozdíl v kumulované plodnosti mezi srovnávací kohortou a pozorovanou kohortou. Zobrazuje „hloubku“ dna a může být označen jako ukazatel odkladu plodnosti kohorty c (proto je označen ukazatel P_c):

$$P_c = \sum_{x=12}^m [f_c(x) - f_b(x)] = F_c(m) - F_b(m)$$

Ukazatel rekuperace plodnosti R_c ukazuje absolutní zvýšení kohortní plodnosti porovnané se srovnávací kohortou b mezi věkem dna m a koncem reprodukčního období. $CTFR$ značí kohortní konečnou plodnost určité kohorty, $CTFR_c$ je tedy vyjádřením kohortní konečné plodnosti kohorty c . Ukazatel rekuperace plodnosti R_c lze spočítat následovně:

$$R_c = \sum_{x=m}^{50} [f_c(x) - f_b(x)] = CTFR_c - CTFR_b - P_c$$

Pro zjednodušení bylo v této práci nejčastěji užito jako konečný věk analýzy kohortní plodnosti věku 40 let.

Index rekuperace RI_c (kompenzace odložené plodnosti) měří stupeň kompenzace odložené plodnosti ve vyšším věku žen:

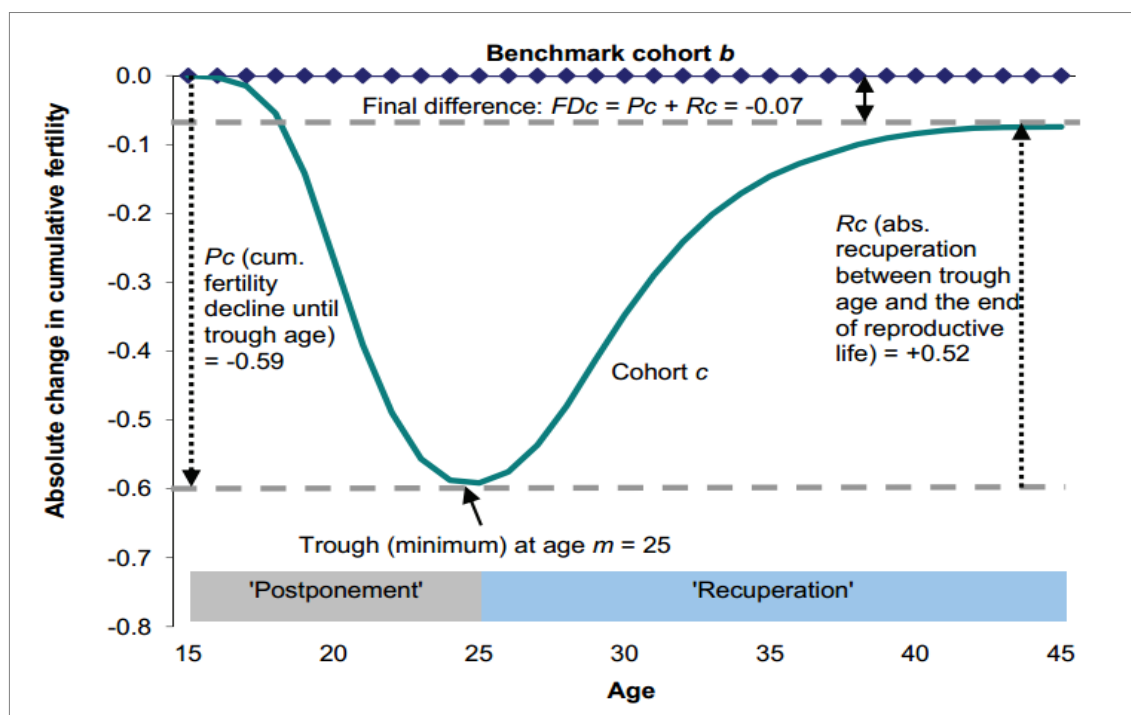
$$RI_c = \left(\frac{R_c}{-P_c} \right).$$

Je možné jej také vyjádřit v procentech pohybujících se mezi 0 % (značící nulovou kompenzací) až po 100 % (plná rekuperace plodnosti), popř. dokonce nad 100 % (tzv. „nadkompenzace“).

Tento index byl poprvé použit Frejkou a kol. (2010). Podobný index zvaný DR (míra rekuperace) byl v rámci studie o plodnosti představen v Hong Kongu a Taiwanu dvojicí autorů Tu a Zhang (2004).

Pro každý z výše uvedených ukazatelů platí, že může být specifikován dle pořadí narození.

Obr. 1: Zjednodušené schéma kohortního procesu odkládání a rekuperace plodnosti

Zdroj: Sobotka a kol., 2011 (s. 12)

3.3.2 Relační model

a) Základní informace

Model odkládání a rekuperace kohortní plodnosti byl poprvé formulován v roce 2001 Ronem Lesthaeghem. Článek Sobotky a kol. (2011) navrhuje relační model odchylek kumulované kohortní plodnosti vybraných kohort od křivky srovnávací kohorty vztažených k odchylkám národní křivky od srovnávací kohorty.

Za srovnávací kohortu b je vybrána jedna z těch kohort, které zažily počátek trendu odkládání rození dětí do vyššího věku. Analýza pracuje s odchylkami $d_c(x)$ v kumulované plodnosti $F_c(x)$ mezi pozorovanou kohortou c a srovnávací kohortou b (tj. $F_c(x) - F_b(x)$). Křivka těchto odchylek podle věku je označena jako „funkce schodku“ hodnot $d_c(x)$ pro každou kohortu c . Poté je vybrána standardní národní křivka odchylek pro zemi (v našem případě Česko) $d_n(x)$. Výběr probíhá tak, aby byla reprezentativní pro základní chování podle věku ve všech křivkách $d_c(x)$. Pozorované křivky $d_c(x)$ a křivka národního standardu $d_n(x)$ jsou vztaženy ke každé další kohortě dvěma poměry.

Poměr odkladu PR_c měří stupeň odkladu ve vztahu k národnímu standardu d_n pro všechny věky do věku dna. Poměr rekuperace RR_c určuje stupeň redukce deficitu plodnosti (tj. kompenzace odložené plodnosti nad věkem dna).

Model je značně závislý na stabilitě tvaru schodku křivky národního standardu $d_n(x)$. Pokud je tato podmínka splněna, lze model využít pro dopočítání kumulovaných křivek plodnosti kohort mezi věkem dna a věkem, kdy končí reprodukční období.

Při analýze může být limitující dostupnost dat. Je možno pracovat s plodností v pětiletých věkových skupinách, ale dostupnost dat za jednotlivé roky skýtá mnohé možnosti pro zpřesnění výpočtů. Dalším značným omezením je nedostatek dat dle pořadí (Sobotka a kol., 2011).

b) Metodologie

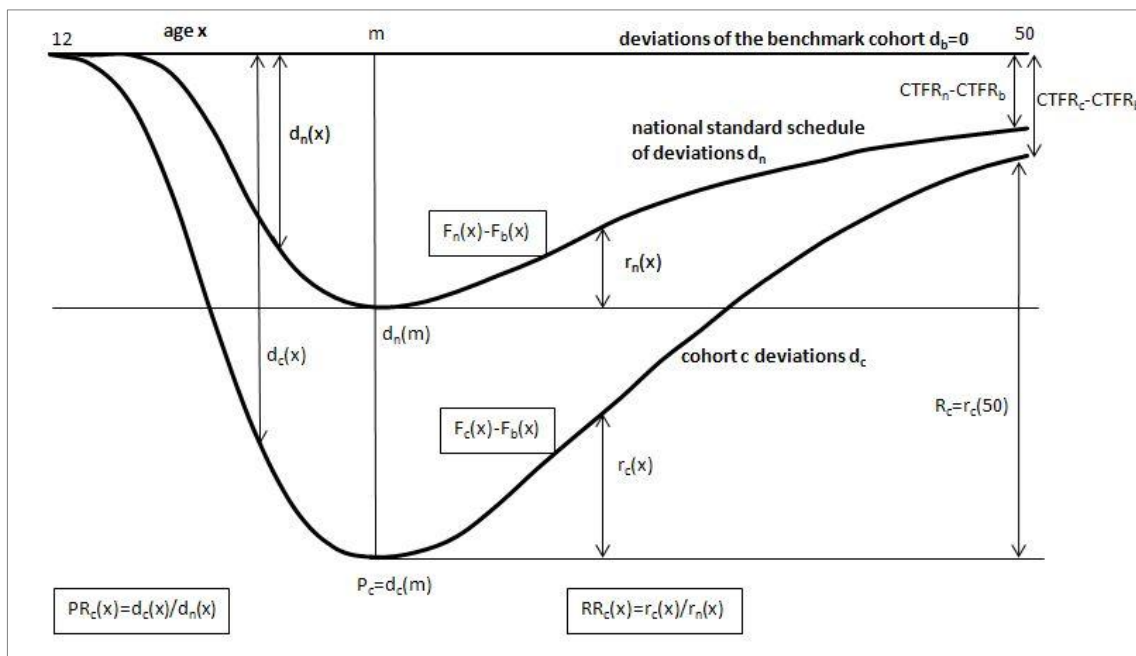
Srovnávací kohorta b označuje stejně jako v metodice základního srovnávacího modelu první kohortu, která zaznamenala nárůst průměrného věku při narození prvního dítěte. Jedná se tedy o kohortu žen, která zaznamenala počátek odkládání narození prvního dítěte. Stejně jako u základního srovnávacího modelu je tato kohorta „zaokrouhlena“ na kohortu končící číslíci nula nebo pět.

Na Obr. 2 jsou vykresleny dvě křivky kumulované plodnosti podle věku vztažené ke srovnávací kohortě b . Jedna trajektorie zobrazuje národní křivku odchylek (křivku národního standardu) d_n , která byla v této práci spočítána jako průměrná hodnota plodnosti dvou kohort žen:

1. nejmladší kohorty, která dosáhla věku 40 let v čase, kdy jsou dostupná nejnovější data
2. kohorty narozené o 5 let dříve.

V této práci byly těmito kohortami kohorta žen roku 1971 jako nejmladší kohorta, která v dostupných datech z roku 2011 dosáhla věku 40 let, a kohorta 1966, která je o pět let starší než první kohorta.

Obr. 2: Grafická ilustrace kohortního procesu odkládání a rekuperace vytvořená v rámci Relačního modelu na základě Lesthaegheho (2001)

Zdroj: Sobotka a kol., 2011

Alternativní možností je vybrat pro definování národní křivky odchylek pouze jednu kohortu. Výsledky budou pravděpodobně v mnoha případech shodné. Přesto je ale očekáváno, že výběr dvou kohort pro definování standardní křivky bude poskytovat stabilnější výsledky, pokud jsou konstruovány projekce. Samotný výběr kohort, z nichž je křivka národního standardu vypočítána, velmi ovlivňuje analýzu. Podle definice se poměr odkladu i poměr rekuperace této vypočítané kohorty národního standardu rovná jedné (Sobotka a kol., 2011).

Věkově specifické míry plodnosti $f_n(x)$ křivky národního standardu mohou být jednoduše odvozeny jako průměr dvou kohort zmíněných výše (v případě této práce kohort 1971 a 1966):

$$f_n(x) = \frac{f_{n1}(x) + f_{n2}(x)}{2} \quad \text{nebo} \quad F_n(x) = \frac{F_{n1}(x) + F_{n2}(x)}{2}$$

Křivka odchylek národního standardu ($d_n(x)$) je vypočítána jako rozdíl mezi kumulovanou plodností křivky národního standardu n a kumulovanou plodností srovnávací kohorty b :

$$d_n(x) = \sum_{12}^{x-1} [f_n(x) - f_b(x)] = F_n(x) - F_b(x).$$

Stejným způsobem lze pro každou kohortu mladší než je srovnávací kohorta b ($d_c(x)$) vypočítat její odchylky křivky plodnosti od srovnávací kohorty:

$$d_c(x) = \sum_{12}^{x-1} [f_c(x) - f_b(x)] = F_c(x) - F_b(x).$$

V rámci definice je stanoveno, že odchylky srovnávací kohorty b se ve všech věcích x rovnají hodnotě nula:

$$d_b(x) = 0.$$

Věk dna m v křivce národního standardu je definován jako věk, kdy dosáhla absolutní hodnota deficitu $d_n(x)$ svého maxima. Tento věk maximálního poklesu plodnosti ale nemusí platit pro jiné kohorty $d_c(x)$. Pokud nedošlo k žádné rekuperaci ve starších věcích žen, věk dna nemůže být nalezen. K poklesu kvantity plodnosti bez následné rekuperace dochází většinou ve vyšších pořadích.

Pro věky $x \geq m$ lze absolutní hodnotu rekuperace $r_c(x)$, tj. nárůst plodnosti po věku m porovnanou se srovnávací kohortou b , počítat pro všechny kohorty $c > b$.

$$r_c(x) = \sum_m^{x-1} \{[f_c(x) - f_b(x)] - [f_c(m) - f_b(m)]\} = d_c(x) - d_c(m)$$

Podobně může být odvozena hodnota absolutní rekuperace pro křivku národního standardu ($r_n(x)$):

$$r_n(x) = \sum_m^{x-1} \{[f_n(x) - f_b(x)] - [f_n(m) - f_b(m)]\} = d_n(x) - d_n(m).$$

Podle definice je rekuperace ve věku m nulová:

$$r_n(m) = 0; r_c(m) = 0.$$

Dvěma základními ukazateli, které ukazují vývoj v tempu odkládání a rekuperace plodnosti v různých věcích napříč kohortami, jsou poměr odkladu (PR_c) a poměr rekuperace (RR_c). Oba tyto poměry jsou měřeny ve vztahu ke křivce národního standardu $d_n(x)$.

Poměr odkladu je obvykle měřen ve věku menším než je věk dna m , kdy jeho křivka odrazí vyvíjející se tempo poklesu plodnosti. Pokud je poměr odkladu počítán napříč všemi věky, interpretace tohoto ukazatele se po věku m stává nejednoznačnou, protože je ovlivněna velikostí maximálního poklesu $P_c(m)$ ve věku m a následným vývojem ožívování plodnosti, D_c , po tomto věku. Oproti tomu, poměr rekuperace RR_c je měřen pouze pro věky $x > m$.

$$PR_c(x) = \frac{d_c(x)}{d_n(x)} = \frac{\sum_{12}^{x-1} [f_c(x) - f_b(x)]}{\sum_{12}^{x-1} [f_n(x) - f_b(x)]} = \frac{F_c(x) - F_b(x)}{F_n(x) - F_b(x)}$$

Pro $x > m$:

$$RR_c(x) = \frac{r_c(x)}{r_n(x)} = \frac{d_c(x) - d_c(m)}{d_n(x) - d_n(m)} = \frac{\sum_m^{x-1} [f_c(x) - f_b(x)]}{\sum_m^{x-1} [f_n(x) - f_b(x)]}$$

Podle definice jsou oba tyto poměry rovny nule v případě srovnávací kohorty a jedničky pro křivku národního standardu:

$$PR_n(x) = 1; PR_b(x) = 0; RR_n(x) = 1; RR_b(x) = 0$$

Protože poměry odkladu a rekuperace vykreslují trendy v odkládání a kompenzování odložené plodnosti vztažené ke křivce národního standardu, vývoj poklesu plodnosti v absolutních číslech P_c a následný nárůst R_c se mohou značně lišit od těchto relativních ukazatelů.

3.4 Šetření postojů

Sociologické šetření postojů a názorů bylo prováděno na reprezentativním vzorku populace Česka starší 18 let. V týdnu od 25. listopadu do 2. prosince 2013 tazatelé provedli osobní rozhovory s 1023 respondenty na základě dotazníku. Výzkum byl realizován metodou kvótního výběru. Kvótními znaky byly přítom kraje (NUTS 3), velikost místa bydliště, pohlaví, věk a dosažené vzdělání. Zdrojem dat pro kvótní výběr byly údaje poskytnuté Českým statistickým úřadem.

Část dotazníku týkající se názorů na děti a rodičovství obsahovala celkem 16 otázek. Jednalo se o otázky na ideální a skutečný věk narození prvního a druhého potomka respondentů. Dále byly zjišťovány faktory, které ovlivňují vznik rodiny, příčiny odkladu rození dětí respondentů či subjektivní hodnocení načasování narození jejich dětí. Dotazování poté uváděli, zda by měli své první dítě dříve, kdyby stát vytvořil lepší podmínky pro rodiny s dětmi. Byl zjišťován také ideální věk, kdy by žena a muž měli mít první dítě, věk, kdy je žena příliš stará, aby měla dítě, či zda se respondenti domnívají, že by měli při úvahách o věku, kdy založí vlastní rodinu, brát na zřetel stanovené faktory.

Data byla tříděna za všechny respondenty, dle jejich pohlaví a ve vybraných otázkách i dle věkových skupin do jednotlivých tabulek a grafů, které jsou v této práci prezentovány. Pro tyto účely bylo použito programů SPSS a Microsoft Excel.

Kapitola 4

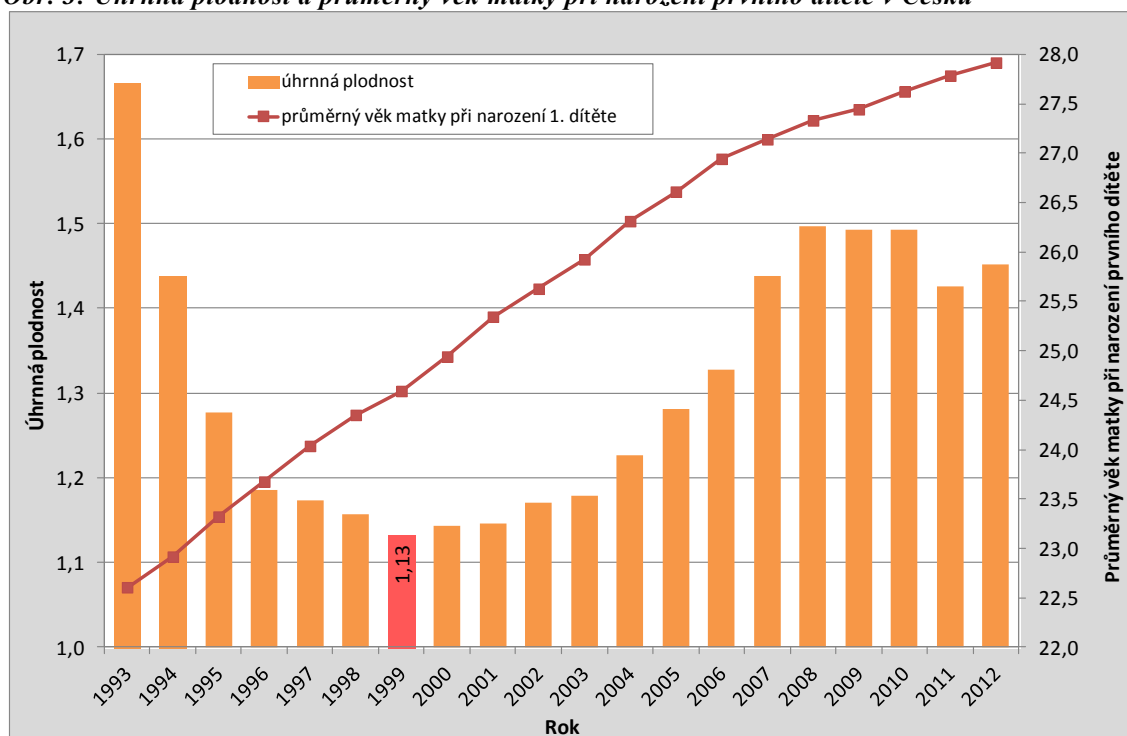
Situace v České republice od roku 1993

Současnými charakteristickými rysy plodnosti ČR je dlouhodobě její velmi nízká úroveň, zvláště pokud tuto úroveň porovnáváme se zeměmi severní a západní Evropy. Dochází k odkládání rození dětí do staršího věku, který ovšem patří v Evropě k těm nižším, a v souladu s celoevropským trendem roste podíl dětí, které se rodí mimo manželství (Rychtaříková, 2007, s. 79). V roce 2012 se mimo manželství narodilo 43 % českých dětí.

Na počátku devadesátých let 20. století vstupovaly do věku maximální plodnosti početně silné generace žen narozených v 70. letech, a proto bylo předpokládáno, že i při nižší intenzitě jejich plodnosti by tento větší počet žen v neplodnějších letech mohl teoreticky udržet stálý počet narozených dětí. Tyto naděje ovšem vzaly za své, plodnost velmi rychle začala klesat a tento pokles byl ještě umocněn rostoucím věkem matek při narození prvního dítěte (Rychtaříková, 2007, s. 79).

Dramatický vývoj úhrnné plodnosti od začátku 90. let vyvrcholil dosažením hodnoty 1,13 dětí na jednu ženu v roce 1999 (Obr. 3). V tomto roce se narodilo absolutně pouhých 89 471 živě narozených dětí. V následujících letech došlo k vzestupu úhrnné plodnosti až do stagnace úrovně plodnosti v letech 2008–2010. Za touto stagnací a mírným poklesem plodnosti v posledních dvou sledovaných letech oproti předchozím hodnotám stojí ekonomická recese, která ve většině evropských zemí dočasně způsobila pokles plodnosti či přerušila její předešlý růst (Bongaarts, Sobotka, 2012, s. 41). V roce 2012 dosáhla úhrnná plodnost hodnoty 1,45 dětí na jednu ženu. Ve sledovaném období dochází rovněž k trvalému růstu průměrného věku matky při narození prvního dítěte. Po roce 2006 byl ovšem tento růst mírně zpomalen. V roce 2012 dosáhl průměrný věk matky při narození prvního dítěte téměř hranice 28 let, přesně hodnoty 27,9 věku žen při prvním porodu.

Ačkoliv v posledních letech došlo ke vzestupu počtu živě narozených dětí matkám ve věku nad 30 let, oživení plodnosti je díky tomuto jevu pouze skromné. Česká populace se totiž stále kloní spíše k tradičnímu demografickému schématu, podle kterého ženy mající děti v pozdějším věku, jich mají také ve výsledku méně (Rychtaříková, 2007, s. 7

Obr. 3: Úhrnná plodnost a průměrný věk matky při narození prvního dítěte v Česku

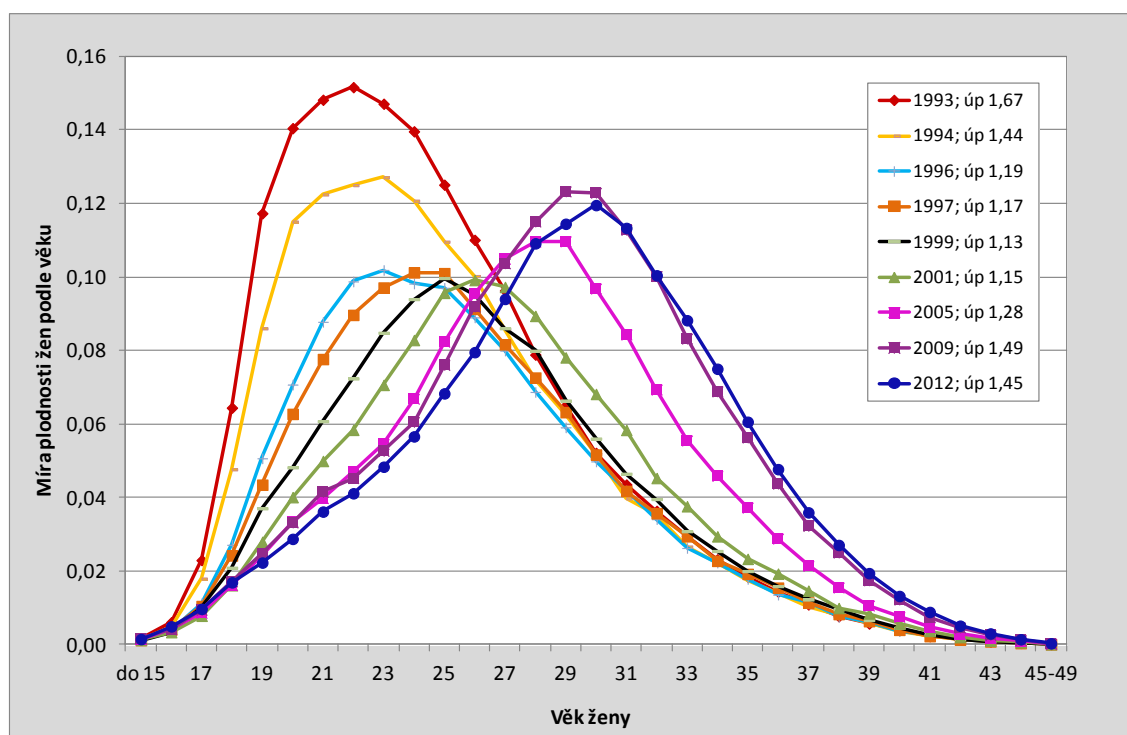
Zdroj: ČSÚ (2012)

V roce 1999 poprvé od roku 1947, od kterého je možno díky ukončení odsunu německého obyvatelstva z našeho území porovnávat také absolutní počty, převýšil počet živě narozených dětí ženám ve věkové skupině 25–29 počty živě narozených dětí ženám ve věku 20–24 let (Rychtaříková, 2007, s. 79). V roce 2008 převýšil počet živě narozených ve věkové skupině 30–34 let skupinu 25–29letých žen. V současnosti hraje věková skupina 30–34 let žen nejdůležitější roli na výši celkové úhrnné plodnosti.

Od počátku devadesátých let dochází v České republice k proměně modelů plodnosti, kdy je model časně plodnosti postupně nahrazován tzv. pozdní plodností, což znamená, že ženy odkládají porody svých dětí do vyššího věku.

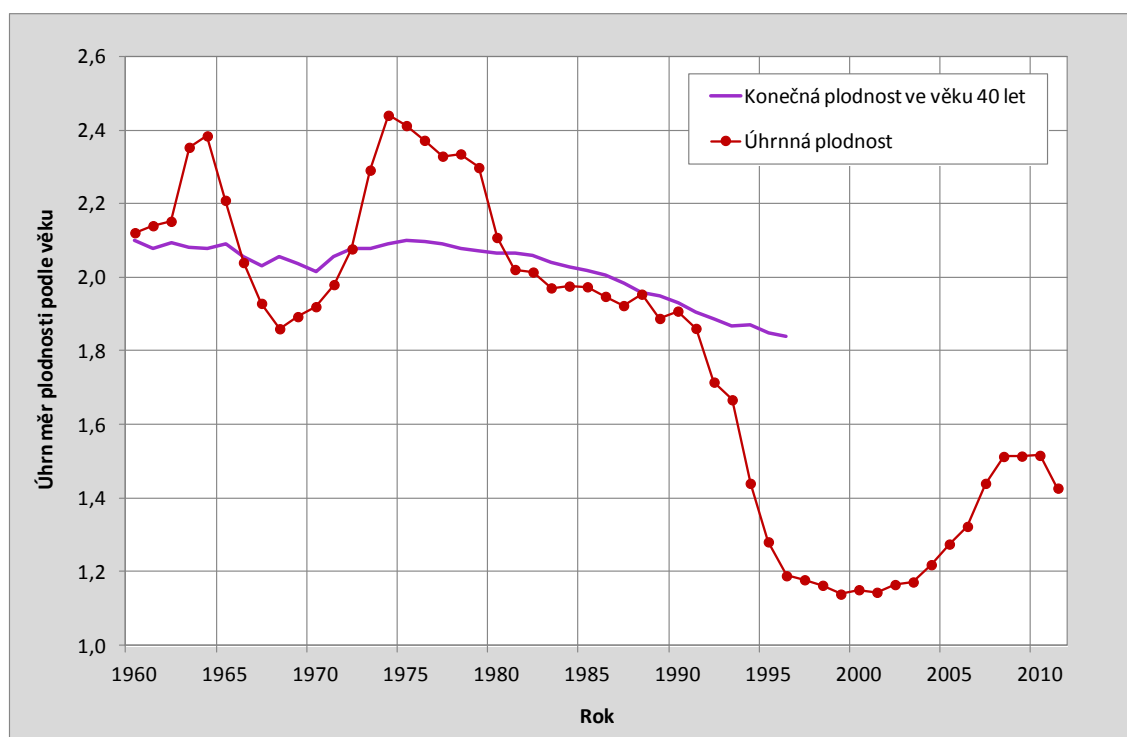
První část tohoto přechodu byla ukončena v roce 1996 (Obr. 4). Až do tohoto roku lze sledovat pokles intenzit plodnosti ve všech věkových skupinách žen. Po roce 1996 v ČR započala druhá fáze přeměny reprodukčního chování. (Kocourková, 2002, s. 20). Ta spočívala v obratu předchozího poklesu a pomalém zvyšování plodnosti starších žen, a to nejprve ve věku 25–29 let a později ve věku 30–34 let. Toto oživení plodnosti díky zvýšení plodnosti starších žen se zatím projevilo pouze v malém nárůstu úhrnné plodnosti, a tudíž kompenzace odložené plodnosti byla ve zmíněném vzrůstu nízká. Zatím se nepotvrdilo, že díky dosavadnímu odkládání plodnosti do vyššího věku dojde v následujících letech k růstu plodnosti díky procesu rekuperace této odložené plodnosti.

Obr. 4: Míry plodnosti žen podle věku v Česku ve vybraných letech

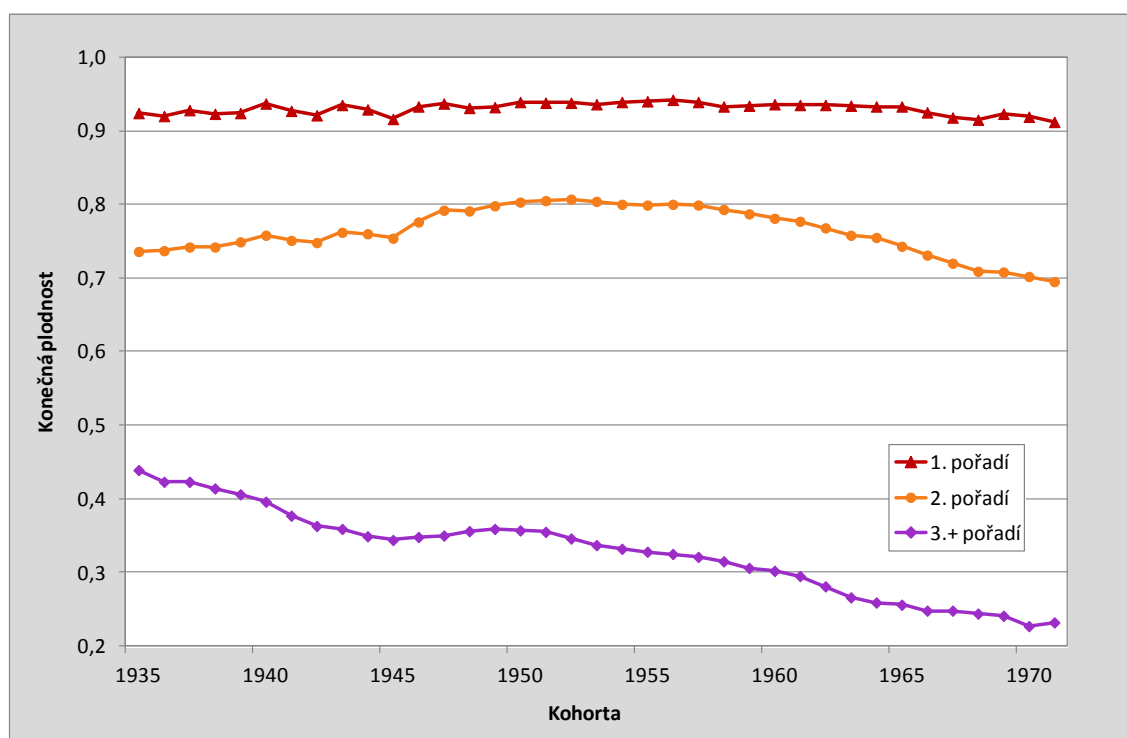
Zdroj: ČSÚ (2012)

Při srovnání vývoje konečné (kohortní, generační) plodnosti a úhrnné plodnosti (Obr. 5) je vidět značná rozkolísanost ukazatele úhrnné plodnosti. Od zobrazeného roku 1960 lze pozorovat několik výkyvů. Prvním z nich je značné zvýšení úhrnné plodnosti těsně před rokem 1965, kdy byla obyvatelstvu slíbena propopulační opatření ze strany státu. Ta následně ale nebyla realizována, což mělo za následek propad úhrnné plodnosti. Následující zvýšení v 70. letech bylo dáno další sérií propopulačních opatření směřovaným k rodinám s dětmi. Následný pokles plodnosti až do přelomu tisíciletí souvisí s již zmíněným nárůstem věku matek při narození prvního dítěte. Ukazatel konečné plodnosti, který je v této práci omezen na úhrn měr plodnosti žen určité generace do věku 40 let, je mnohem stabilnější v čase. Potvrzuje rovněž účinek propopulačních opatření 70. let, kdy i kohortní plodnost vykazuje mírný nárůst. Další vývoj ovšem ukazuje její postupné snižování. To znamená, že kromě změn v časování plodnosti zde hraje svou roli i snižování celkové intenzity, se kterou ženy rodí děti. Zároveň je zajímavé a vhodné sledovat kohortní plodnost podle pořadí (Obr. 6). Z tohoto pohledu je možné zhodnotit, které pořadí narozených dětí má největší podíl na poklesu kohortní plodnosti. Mezi sledovanými kohortami narozenými v letech 1935–1971 měly ženy do svých 40 let děti prvního pořadí s velmi podobnou intenzitou. V případě dětí narozených v druhém pořadí již dochází u žen z generací roku 1955 a mladších k pozvolnému poklesu intenzity plodnosti. Nejstrmější pokles konečné plodnosti zaznamenalo třetí a vyšší pořadí narozených dětí, přičemž tento trend lehce „narušil“ již zmíněný nárůst plodnosti v 70. letech 20. století.

Obr. 5: Trendy konečné a úhrnné plodnosti v Česku od roku 1960

Pozn: Graf konečné plodnosti je posunut o průměrný věk žen při narození dítěte počítaný pro věk 40 let. Konečná plodnost je počítána pro věk 40 let.

Zdroj: Human Fertility Database (2013)

Obr. 6: Trendy konečné plodnosti v Česku podle pořadí, kohorty narozené v letech 1935–1971

Pozn: Konečná plodnost ve všech pořadích je počítána pro věk 40 let.

Zdroj: Human Fertility Database (2013)

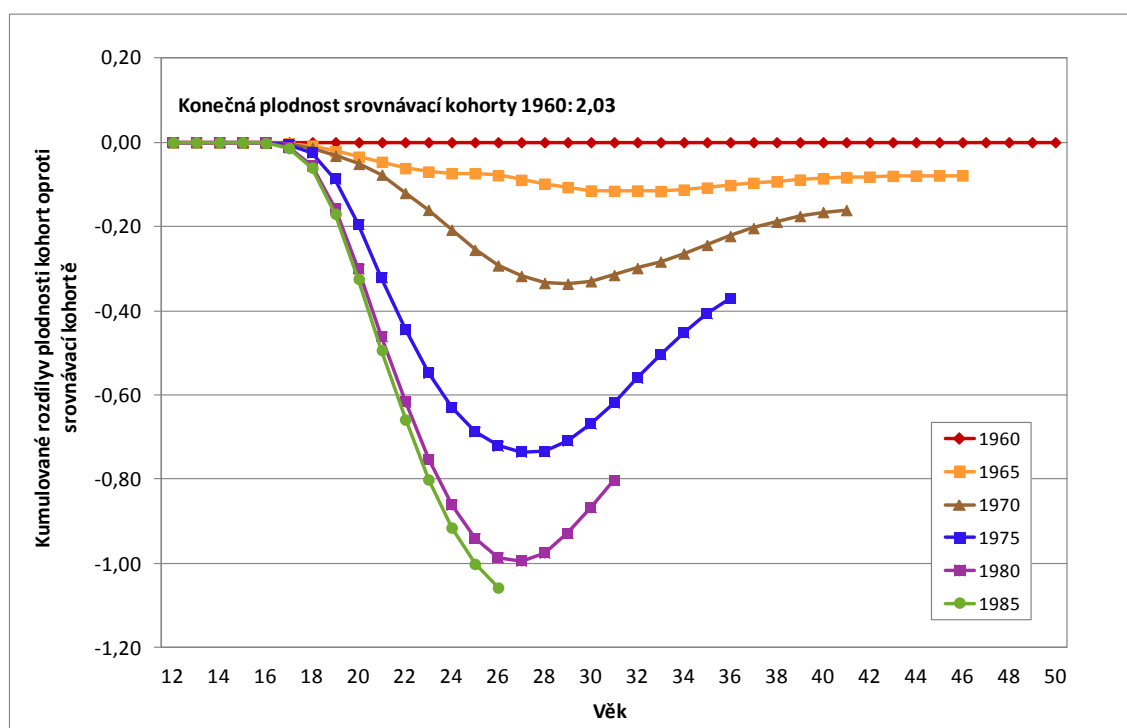
Kapitola 5

Demografická analýza odkladu a rekuperace plodnosti

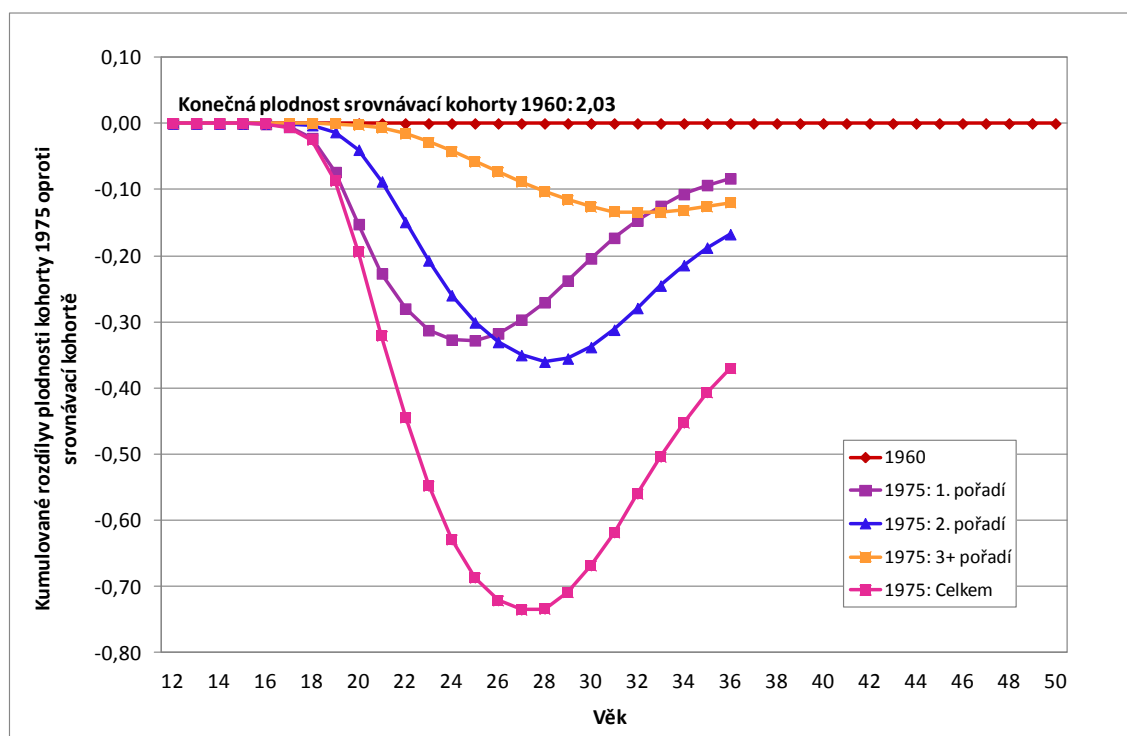
5.1 Základní srovnávací model

Při srovnání kumulované kohortní plodnosti srovnávací kohorty 1960 a mladších kohort (Obr. 7), je zřejmé, že ve všech mladších kohortách došlo oproti srovnávací kohortě, která dosáhla konečné plodnosti 2,03 dítěte na ženu, k poklesu plodnosti. Ten se s každou další zobrazenou kohortou prohloubil. Ze sledovaných kohort se ode dna kumulované plodnosti odrazila ještě kohorta 1980. Úroveň plodnosti kohorty roku 1985 stále ještě klesá a dna stále nedosáhla. V tomto případě nelze tedy mluvit o rekuperaci plodnosti, neboť tato kohorta svou plodnost stále odkládá. Vzhledem ke skutečnosti, že je těmto ženám nyní 28 let, je pravděpodobné, že maximálního poklesu plodnosti bude dosaženo v následujících letech a poté začne docházet k postupné rekuperaci.

Obr. 7: Kumulovaná plodnost vybraných kohort porovnaná se srovnávací kohortou, srovnávací kohorta 1960

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 8: Kumulovaná plodnost kohorty 1975 podle pořadí porovnaná se srovnávací kohortou 1960

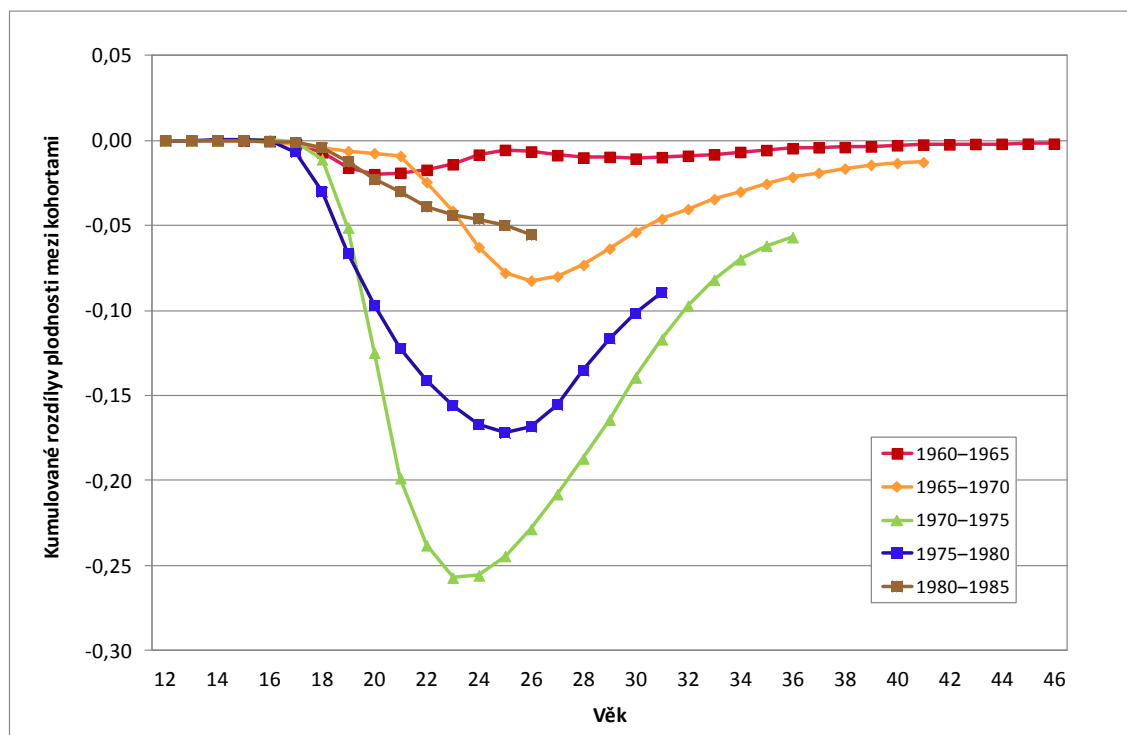
Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Jak již bylo zmíněno, při analýze procesu odkládání a rekuperace plodnosti v kohortní perspektivě je velmi užitečné dbát na rozlišení dle pořadí. Na Obr. 8 je zobrazen detailnější pohled na pokles kumulované plodnosti kohorty roku 1975 oproti srovnávací kohortě 1960. Je zde znázorněn celkový pokles kumulované plodnosti kohorty 1975 a zároveň byla tato analýza poklesu vypočítána dle pořadí. Je patrné, že nejdříve došlo k poklesu plodnosti u prvního pořadí. Tento pokles způsobený odkládáním rození dětí do vyššího věku byl následován postupnou rekuperací odložené plodnosti a dnes se plodnost kohorty 1975 již blíží úrovni plodnosti prvního pořadí srovnávací kohorty. To potvrzuje tezi, že děti prvního pořadí, jejichž narození bylo odloženo do vyššího věku jejich matek, se většinou narodí později a jejich kompenzace je většinová. U druhého pořadí došlo k poklesu konkrétně u kohorty roku 1975 o něco později, přičemž tento pokles byl o něco větší než u prvního pořadí. K rekuperaci dochází rovněž, ale tato kompenzace odložené plodnosti bude pouze mírná. Děti narozených ve třetím a vyšším pořadí v kohortě žen 1975 také oproti srovnávací kohortě ubylo, přičemž tento pokles již z větší části kompenzován není a dle předpokladů se tak již nestane ani v budoucnu.

Pro detailnější pohled na dynamiku procesu odkládání byla počítána kumulovaná plodnost kohort za použití pohyblivé srovnávací kohorty (Obr. 9). První srovnávací kohortou se stala kohorta žen narozených v roce 1960. S touto kohortou byla srovnána kohorta žen roku 1965. Následně se srovnávací kohorta posouvala vždy o pět let směrem k mladším kohortám, přičemž s kumulovanou plodností srovnávací kohorty byla vždy porovnávána kumulovaná plodnost kohorty o pět let mladší. Mladší kohorty mají tendenci se chovat o trochu jinak než starší kohorty žen. Přínos této metody tkví tedy v tom, že díky posouvající se srovnávací kohortě můžeme lépe zachytit tyto změny v reprodukčním chování žen. V grafu lze vidět

obrovský pokles kumulované plodnosti kohorty 1975 oproti kohortě 1970. Poslední sledované kohorty 1980–1985 svou kumulovanou plodnost stále snižují.

Obr. 9: Kumulované kohortní míry plodnosti prvního pořadí v Česku během procesu odkladu za použití pohyblivé srovnávací kohorty, žen narozených v letech 1960–1965

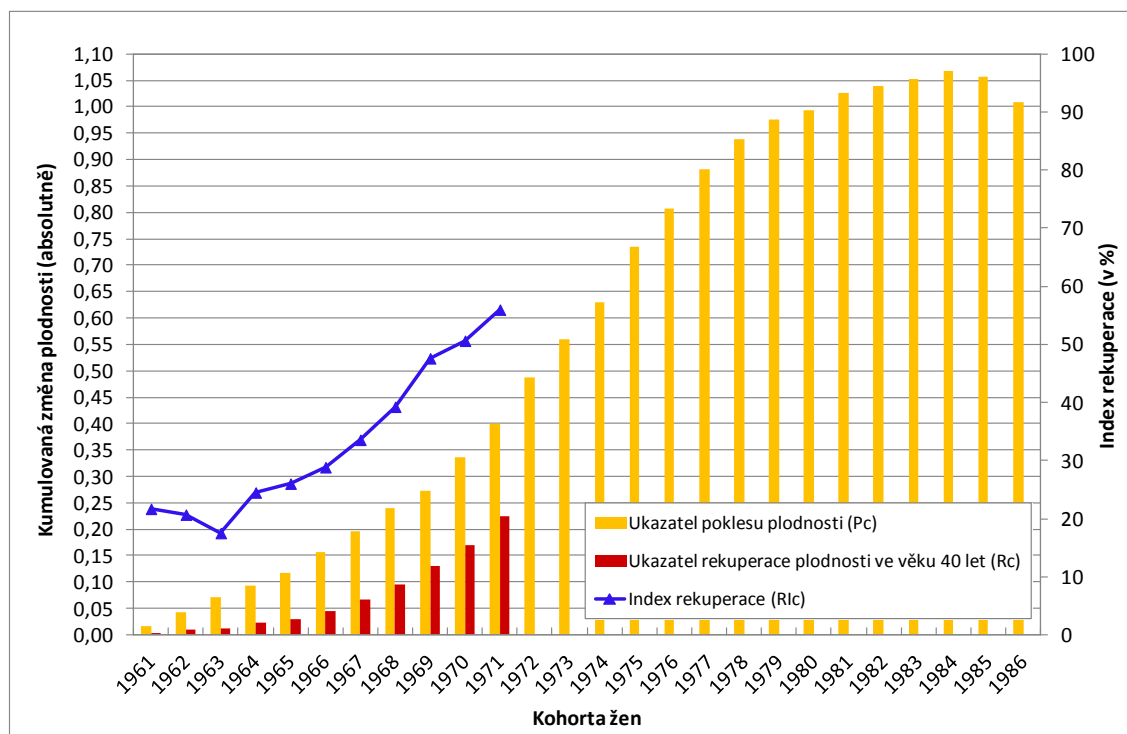

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Od kohorty roku 1960 dochází k výraznému procesu odkládání rození dětí do vyššího věku žen. V obr. 10 je znázorněn ukazatel deficitu plodnosti (P_c), který vyjadřuje maximální rozdíl v kumulované plodnosti mezi srovnávací kohortou 1960 a mladšími kohortami. Zobrazuje tedy „hloubku“ dna tohoto poklesu jednotlivých kohort oproti kohortě 1960. Ukazatel rekuperace plodnosti (R_c) měří stupeň kompenzace odložené plodnosti, který je vztažen k poklesu plodnosti v mladých věcích, neboli věcích před dosažením „věku dna“. Ukazatel rekuperace plodnosti byl počítán pro věk 40 let. Při analýze celkových změn plodnosti bez ohledu na pořadí (Obr. 10) lze konstatovat, že úroveň deficitu plodnosti stále vysoce převyšuje úroveň rekuperace plodnosti ve věku 40 let. Index rekuperace, který ukazuje poměr mezi ukazatelem deficitu plodnosti a ukazatelem rekuperace plodnosti, lehce převýšil u kohorty 1971 55 %. To znamená, že minimálně 55 % odložených porodů matkami kohorty 1971 se nakonec uskutečnilo.

Pokud se stejnou situaci podíváme podrobněji při analýze změn kohortní plodnosti dle pořadí, je jednoznačně prokazatelné, že drtivou část rekuperace nese kompenzace odložené plodnosti dětí rozených v prvním pořadí. Již zmíněná kohorta žen roku 1971 „dorodila“ přes 80 % dětí, jejichž narození matky odložily do vyššího věku (Obr. 11).

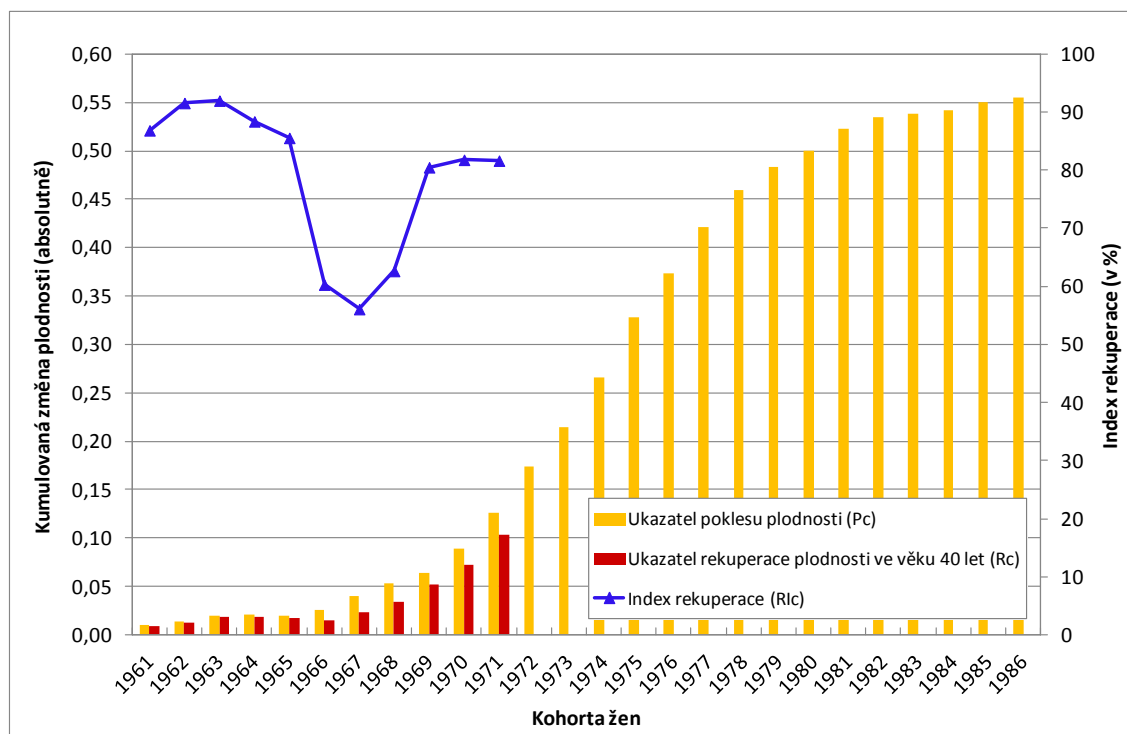
Obr. 10: Proces odkladu a rekuperace plodnosti v Česku mezi ženami narozenými v letech 1961–1986, srovnávací kohorta 1960

Pozn.: Ukazatel odkladu plodnosti (P_c) vyjadřuje pokles kohortní plodnosti mezi srovnávací a pozorovanou kohortou. Ukazatel rekuperace plodnosti (R_c) udává zvýšení plodnosti pozorované kohorty oproti srovnávací kohortě mezi věkem dna m a koncem reprodukčního období, jež byl pro potřeby této práce stanoven ve věku 40 let. Index rekuperace (R_{Ic}) vyjadřuje stupeň kompenzace odložené plodnosti ve vyšším věku žen.

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

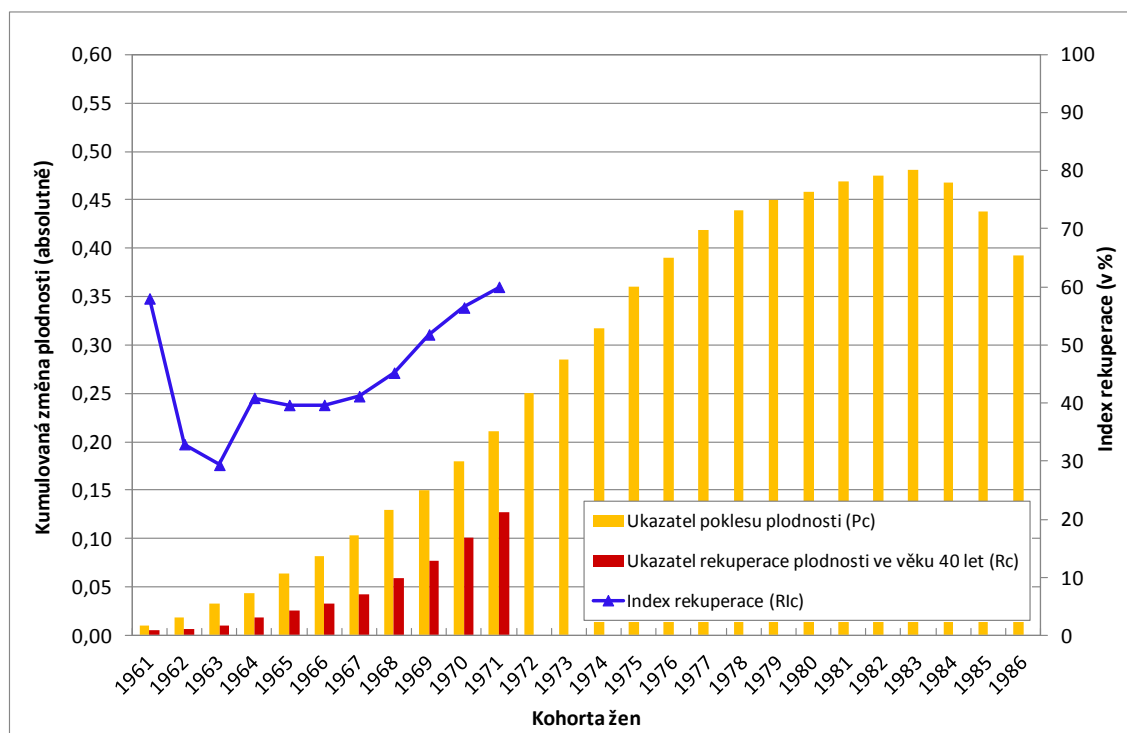
Obr. 11: Proces odkladu a rekuperace plodnosti prvního pořadí v Česku mezi ženami narozenými v letech 1961–1986, srovnávací kohorta 1960

Pozn.: viz poznámku u Obr. 10

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

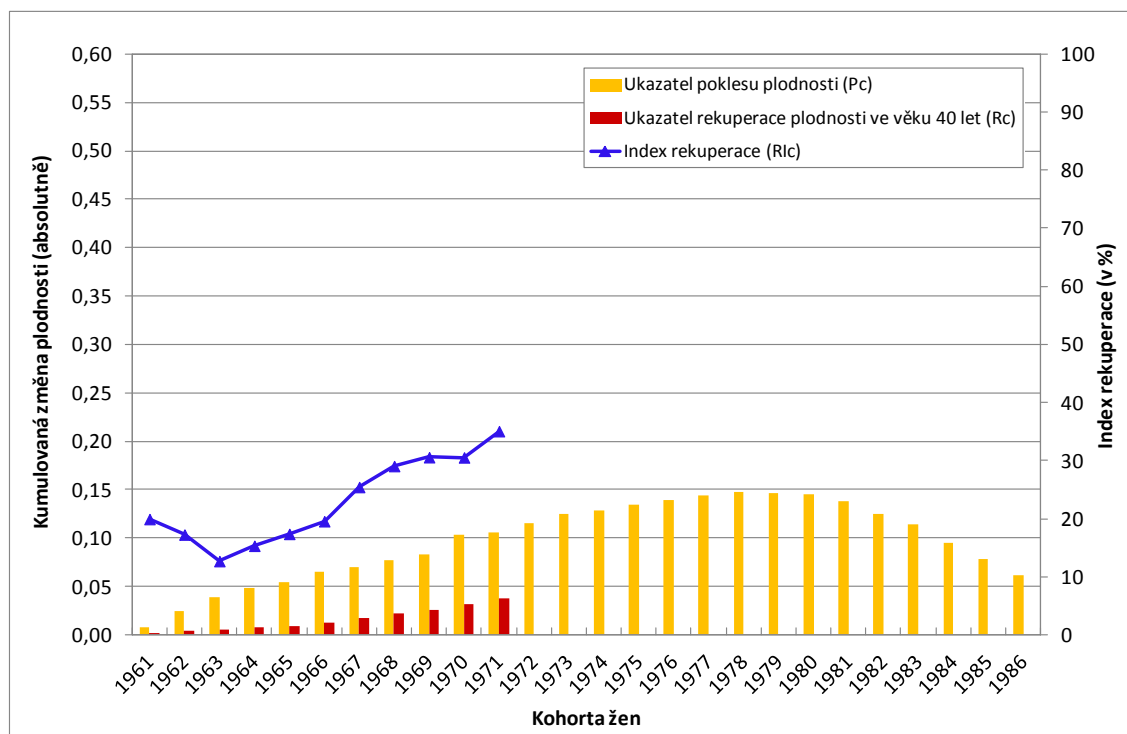
Obr. 12: Proces odkladu a rekuperace plodnosti druhého pořadí v Česku mezi ženami narozenými v letech 1961–1986, srovnávací kohorta 1960

Pozn.: viz poznámku u Obr. 10

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 13: Proces odkladu a rekuperace plodnosti třetího a vyššího pořadí v Česku mezi ženami narozenými v letech 1961–1986, srovnávací kohorta 1960

Pozn.: viz poznámku u Obr. 10

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Za poklesem plodnosti kohort mladších než srovnávací kohorta stojí tedy především pokles plodnosti ve vyšších pořadích.

5.2 Relační model

Jak již bylo zmíněno, relační model napomáhá k zodpovězení otázek o vývoji kohortního procesu odkladu a rekuperace plodnosti. Tyto procesy jsou v relačním modelu analyzovány ve vztahu ke křivce národního standardu, přesněji řečeno k jejím odchylkám od srovnávací kohorty.

V rámci analýzy procesů změn plodnosti v Česku byly pro výpočet křivky odchylek národního standardu dle věku vybrány kohorty žen, jež se narodily v letech 1966 a 1971. Míry plodnosti národního standardu, se kterými se dále počítá, byly určeny jako průměr z měr plodnosti těchto kohort. Získaná křivka národního standardu ukazuje pokles v kumulované plodnosti podle věku oproti srovnávací kohortě. Za srovnávací kohortu je stejně jako v případě základního srovnávacího modelu vybrána ta kohorta, která stála na počátku změn v plodnosti ve smyslu začátku odkládání rození dětí do vyššího věku. V této práci se jedná o ženy narozené v roce 1960.

5.2.1 Analýza odchylek kumulované plodnosti kohort v porovnání s křivkou odchylek národního standardu

Křivka odchylek národního standardu je poté porovnávána s křivkami odchylek kumulované plodnosti ostatních vybraných kohort žen, a to jak mladších, tak starších (Obr. 14, 15 a 16). Data byla stejně jako v případě základního srovnávacího modelu analyzována dle pořadí.

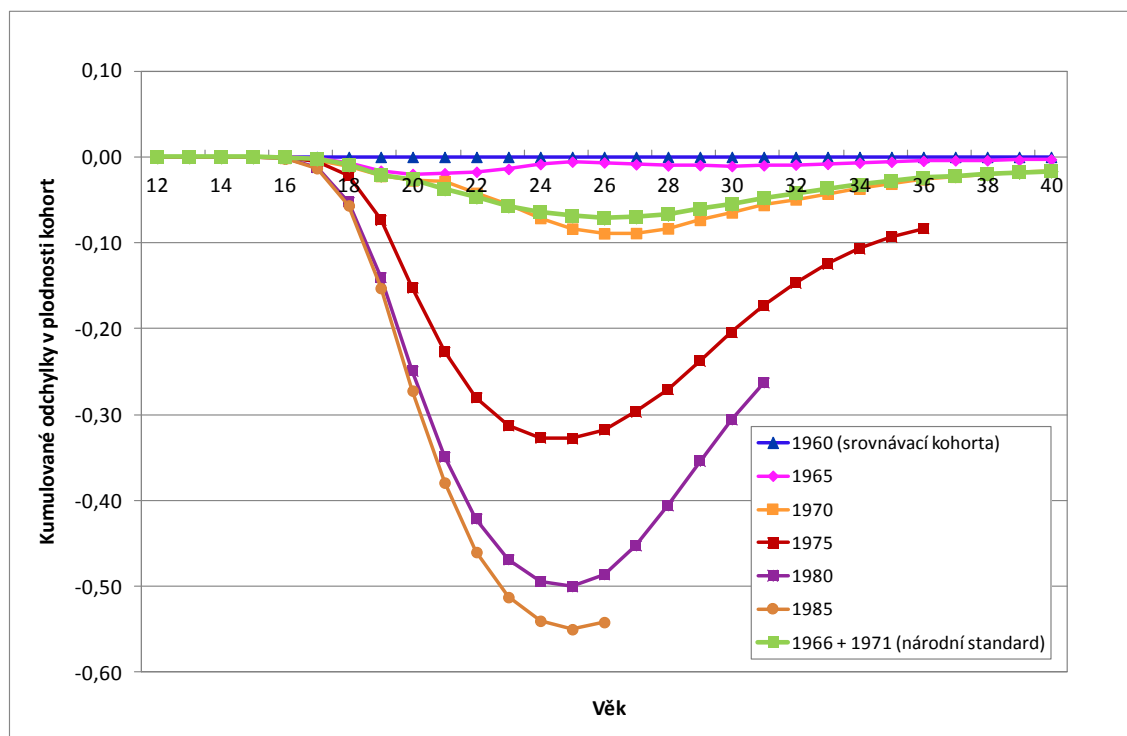
U prvního pořadí (Obr. 14) je trend odkládání rození dětí do vyššího věku nejvýraznější. V tomto případě všechny vybrané kohorty žen včetně kohorty žen narozených v roce 1985 již dosáhly dna poklesu kumulované kohortní plodnosti. To znamená, že také generace žen z roku 1985 již dokončila proces odkládání svých prvních dětí do vyššího věku a v různé míře došlo k rekuperaci jejich plodnosti. Kohorta národního standardu neprošla oproti mladším kohortám tak významnou změnou. Zaznamenala jen mírný odklad plodnosti a následně téměř úplnou kompenzaci odložené plodnosti. Věk dna neboli věk, kdy došlo k nejvýraznějšímu poklesu v kumulované plodnosti oproti srovnávací kohortě, činil 26 let. U následujících kohort se věk dna snížil a ustálil na věku 25 let, přičemž nedochází tedy k posunu věku dna, ale ke zvyšování podílu žen, které rodí později. Mladší kohorty žen zaznamenají pravděpodobně menší míru rekuperace, ale přesto v prvním pořadí dochází v porovnání s vyššími pořadí k nejvyšší míře kompenzace odložené plodnosti. Nejvyšší míru odkladu zaznamenala v rámci analyzovaných kohort kohorta žen roku 1985, jejíž odchylky kumulované plodnosti byly ve věku nejvyššího propadu plodnosti o přibližně 0,55 menší než odchylky kumulované plodnosti srovnávací kohorty.

Při pohledu na kumulované odchylky v plodnosti kohort u druhého pořadí (Obr. 15), je patrný posun věku dna směrem k vyššímu věku. To je dáno skutečností, že své druhé děti rodí ženy později než děti první. Zároveň zde dochází v porovnání s prvním pořadím k nižšímu propadu plodnosti (maximální hodnota odchylek kumulované plodnosti se pohybuje kolem -0,45 oproti srovnávací kohortě 1960) ve věku dna a nižší míře její rekuperace. Křivka odchylek kumulované plodnosti národního standardu vykazuje u druhého pořadí nejhlubší propad v plodnosti v rámci analyzovaných pořadí, přičemž nejhlubší pokles byl zaznamenán ve věku 29 let. To znamená, že kohorty žen, z nichž byla vypočítána křivka odchylek národního standardu (tj. kohorty žen roku 1966 a 1971), s největší intenzitou odkládaly narození svých druhých dětí. Největší propad zaznamenala oproti srovnávací kohortě žen kohorta roku 1980. Kohorta žen roku 1985 ještě stále své druhé děti odkládá a dna odchylek kumulované plodnosti zatím nedosáhla.

Nejméně dramatická situace se odehrává u třetího a vyššího pořadí (Obr. 16), u kterého dochází k nejnižšímu poklesu odchylek kumulované plodnosti oproti srovnávací kohortě. U kohorty žen 1975 činil tento propad jen přibližně 0,15. Kohorty žen let 1980 a 1985 ještě dna poklesu nedosáhly, ale v obou případech je málo pravděpodobné, že by nejvyšší hodnota poklesu kumulované plodnosti oproti srovnávací kohortě činila více než 0,2. V tomto nejvyšším analyzovaném pořadí došlo rovněž k posunu věku dna směrem ke staršímu věku, konkrétně do věku 33 let u křivky národního standardu, což je znázorněno posunem křivek směrem doprava.

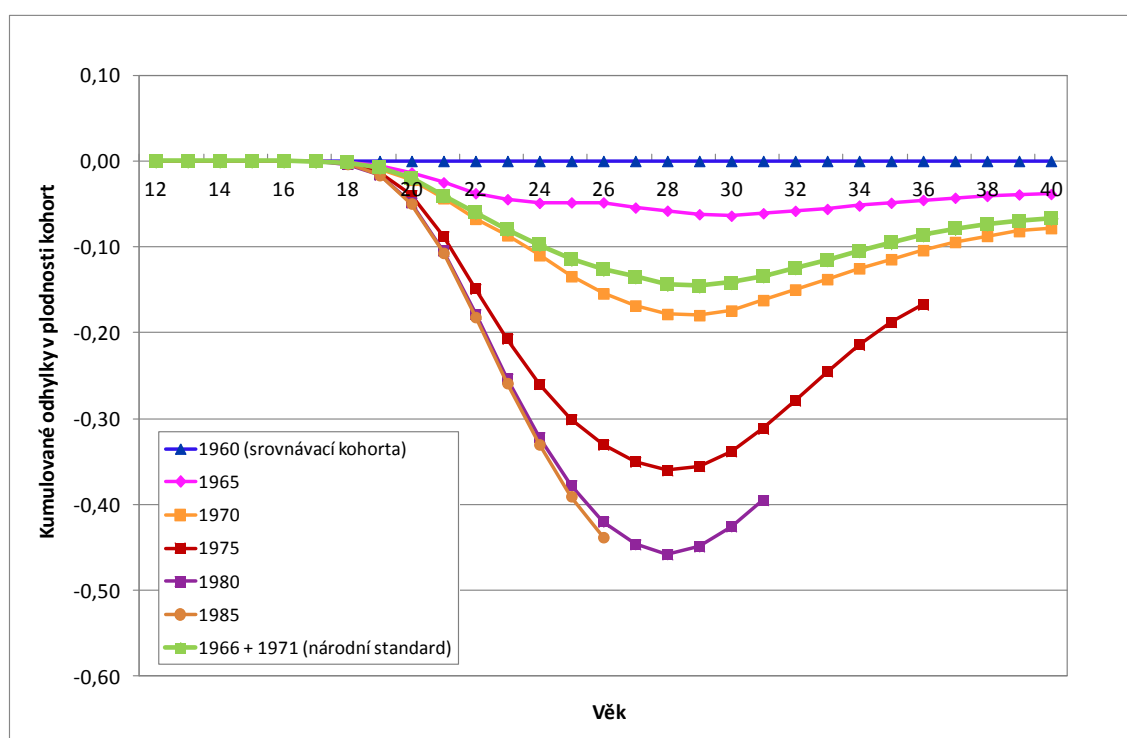
Lze říci, že v třetím a vyšším pořadí dochází k nejnižší míře kompenzace odložené plodnosti. Tuto skutečnost je možné vysvětlit tím, že české rodiny postupně snižovaly svou ideální velikost a začaly se značně klonit k dvoudětnému modelu rodiny.

Obr. 14: Kumulované odchylky v plodnosti vybraných kohort podle věku, Česko, 1. pořadí

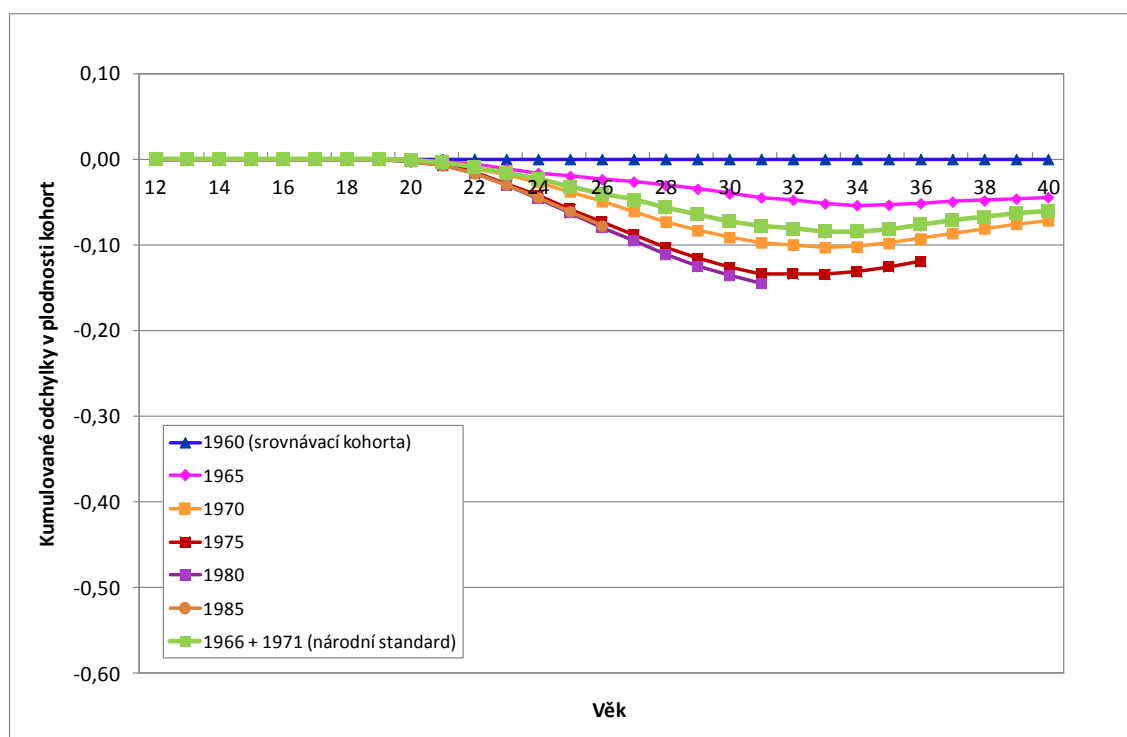

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 15: Kumulované odchylky v plodnosti vybraných kohort podle věku, Česko, 2. pořadí

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 16: Kumulované odchylky v plodnosti vybraných kohort podle věku, Česko, pořadí 3+

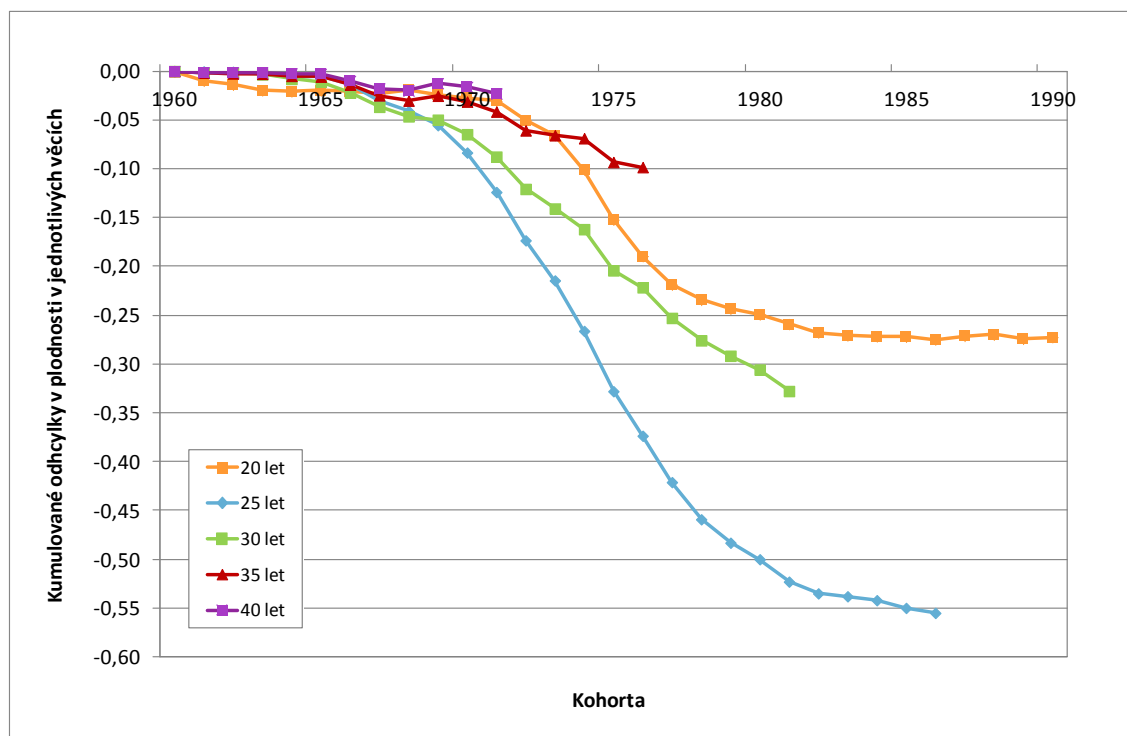
Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Odchylky v kumulované plodnosti oproti srovnávací kohortě lze vyjádřit i z jiného úhlu pohledu, a to podívat se na ně podle vybraných věků napříč různými kohortami (Obr 17, 18 a 19). Tento pohled umožňuje sledovat pokles kohortní plodnosti v jednotlivých věcích.

Při analýze prvního pořadí (Obr. 17) lze jasně sledovat hluboký pokles kumulované plodnosti žen ve věku 25 let, který pro kohortu žen 1985 protnul hranici 0,55 oproti srovnávací kohortě žen roku 1960. Druhý nejvýznamnější pokles zaznamenala plodnost žen ve věku 30 let následovaná poklesem odchylek kumulované plodnosti žen ve věku 20 let. Pokles kumulované plodnosti žen do věku 20 let se zastavil u kohorty žen 1983. Pro ostatní sledované věky pokles kumulované plodnosti pokračoval i u mladších kohort žen. U druhého pořadí (Obr. 18) byl vývoj odlišný. Nejvíce poklesla kumulovaná plodnost žen ve věku 30 let. Pokles u kohorty žen 1980 oproti srovnávací kohortě žen dosáhl téměř hodnoty 0,45. Následoval pokles kumulované plodnosti žen ve věku 25 let s hodnotou téměř 0,40 pro kohortu žen 1985.

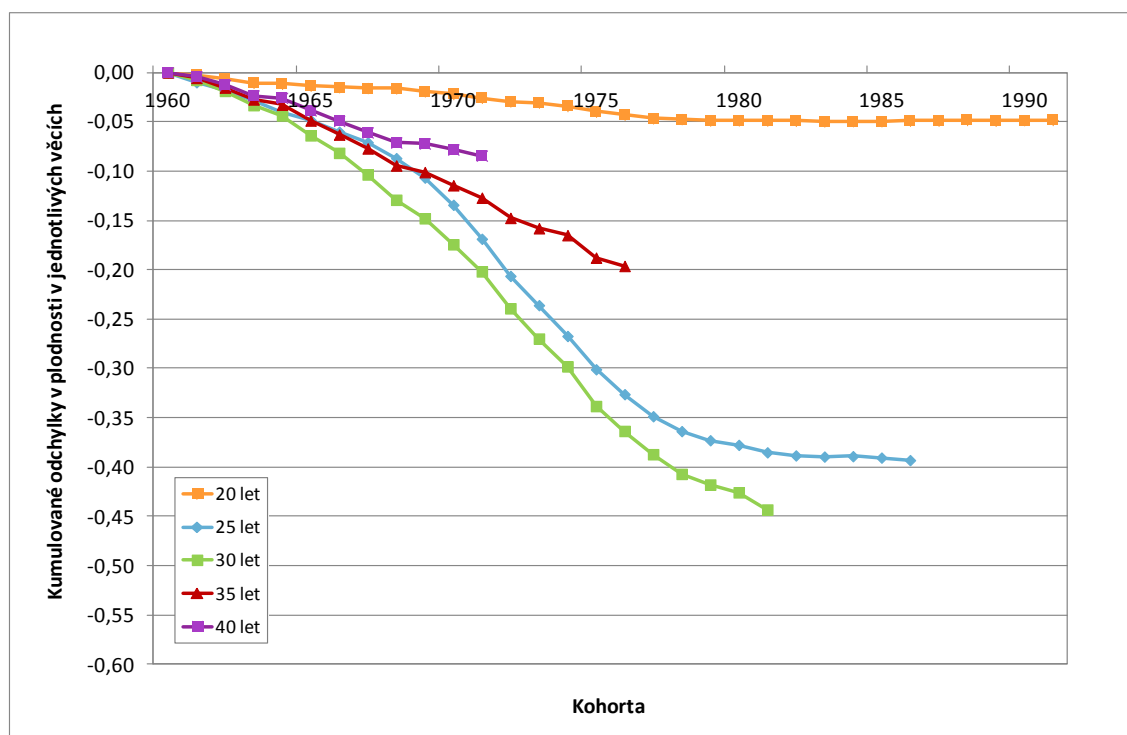
Při pohledu na srovnání poklesu odchylek kumulované plodnosti v určitých věcích napříč kohortami ve třetím a vyšším pořadí (Obr. 19) je patrné, že nejvyšší pokles kumulované plodnosti nastal takřka shodně ve věcích 30 a 35 let a nepřevyšuje hodnotu 0,15 v porovnání se srovnávací kohortou. Pokles plodnosti v nižším věku žen je v rámci třetího a vyššího pořadí zanedbatelný. Trvale se totiž mladým ženám rodí jen velmi málo dětí vyšších pořadí.

Obr. 17: Kumulované odchylky v plodnosti ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 1. pořadí, srovnávací kohorta 1960

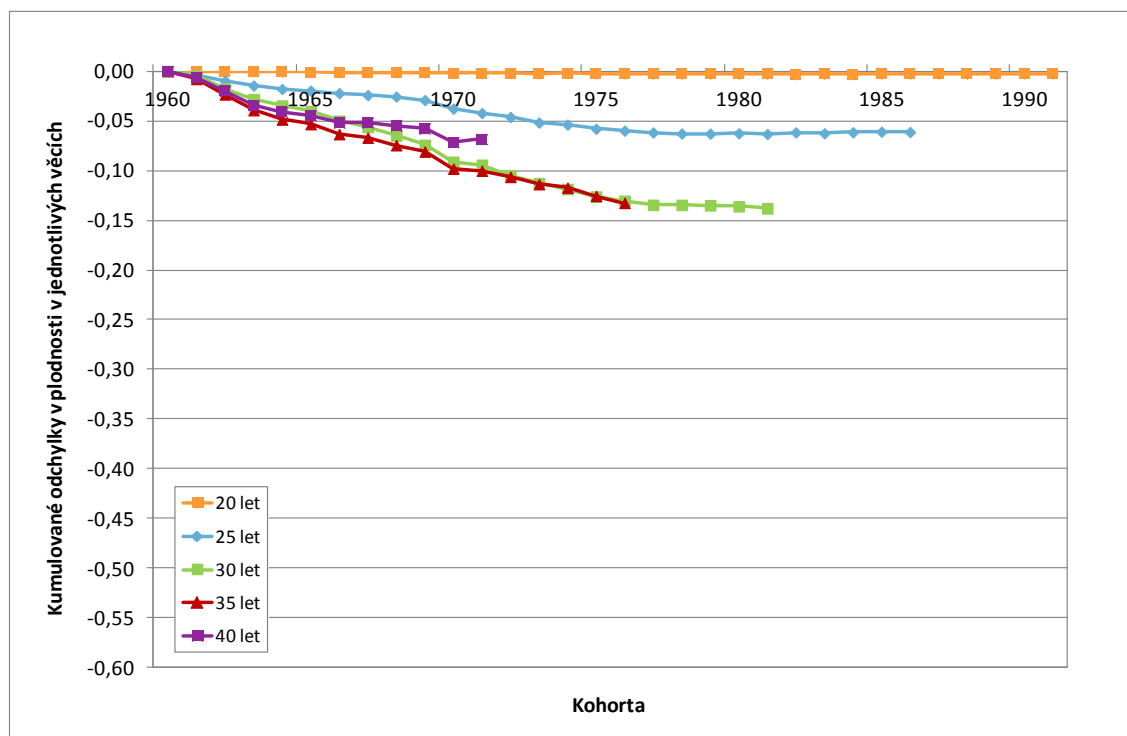
Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 18: Kumulované odchylky v plodnosti ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 2. pořadí, srovnávací kohorta 1960

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 19: Kumulované odchylky v plodnosti ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, pořadí 3+, srovnávací kohorta 1960

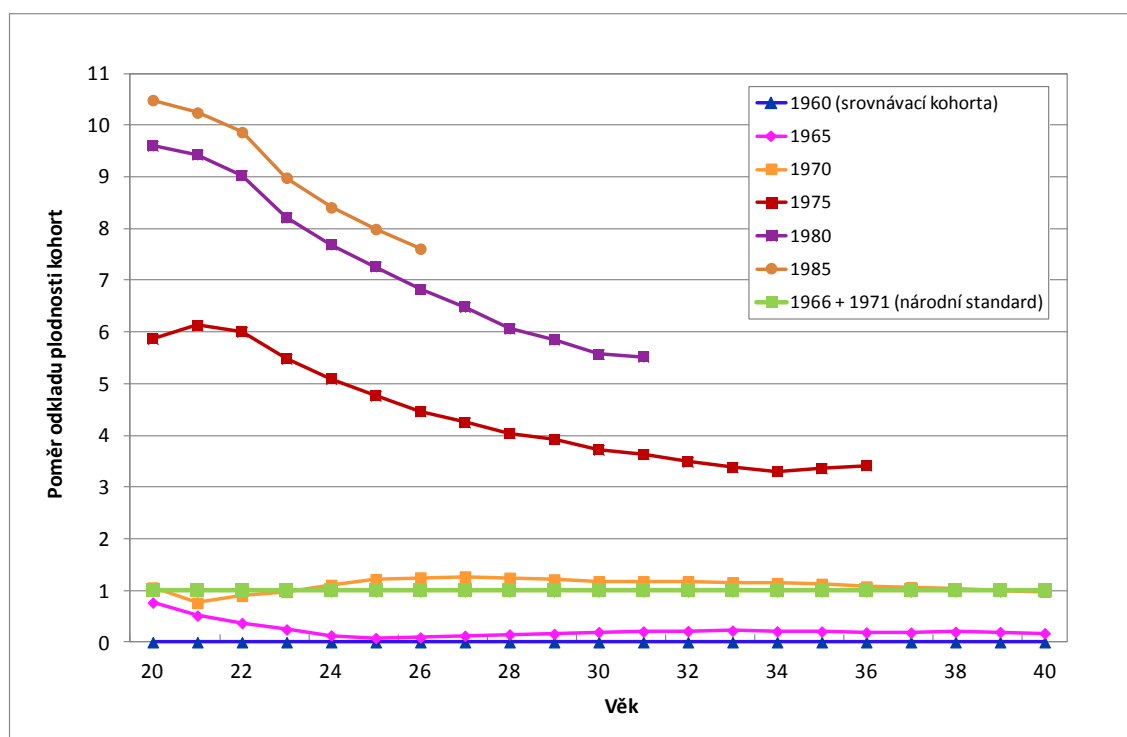
Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Následně byla provedena analýza trendů kohortní plodnosti žen prostřednictvím dvou ukazatelů, a to poměru odkladu a poměru rekuperace. Tyto poměry byly rovněž počítány pro každé zvolené pořadí zvlášť a v následující části práce budou představeny ze dvou pohledů. Nejprve budou ukazatele sledovány u kohort žen podle věku a následně také podle vybraného věku napříč kohortami počínaje kohortou žen roku 1960.

5.2.2 Analýza odkládání plodnosti

Poměr odkladu dává do souvislosti odchylky v kumulované plodnosti určité kohorty oproti srovnávací kohortě s odchylkami vypočítanými pro národní standard. Z definice vychází, že poměr odkladu pro srovnávací kohortu je ve všech věcích roven nule a pro národní standard je touto hodnotou číslo jedna.

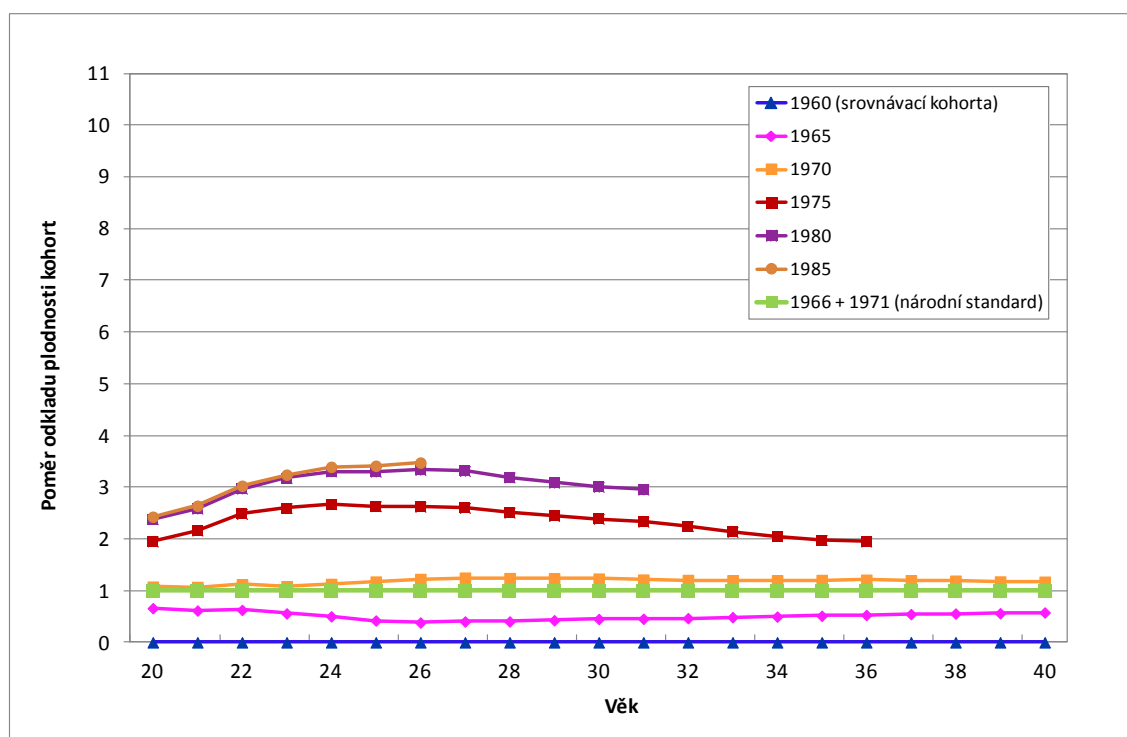
Kromě kohorty žen roku 1965, která nedosahovala hodnot národního standardu, a kohorty žen 1970, jejíž hodnoty poměru odkladu se pohybovaly velmi těsně okolo hodnoty jedna, bylo u všech kohort dosaženo v rámci prvního pořadí vyšších hodnot (Obr. 20). Nejvíce se od křivky národního standardu lišila křivka kohorty 1985. Zajímavé je, že rozdíl oproti národnímu standardu se u mladších kohort žen snižuje počínaje kohortou 1975 v závislosti na zvyšujícím se věku. To je možné vysvětlit tím, že mladší kohorty žen nejvíce odkládají narození svých prvních dětí právě v mladším věku a tento poměr odkladu se směrem k vyššímu věku snižuje. Je pravděpodobné, že s postupně přibývajícími daty pro analýzu bude možné potvrdit stále zvyšující se poměr odkladu zejména v mladších věcích. Znázornění trendů v prvním pořadí velmi dobře vykresluje probíhající kohortní proces odkládání narození prvních potomků.

Obr. 20: Poměr odkladu vybraných kohort podle věku, Česko, 1. pořadí

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

U druhého pořadí (Obr. 21) poměr odkladu zaznamenal o mnoho nižší hodnoty, než tomu bylo u prvního pořadí. To je možné vysvětlit tím, že v procesu odkládání plodnosti do vyššího věku žen hraje hlavní roli právě odkládání narození dětí prvního pořadí do vyššího věku žen, které předchází narození dětí druhého pořadí těchto kohort žen. Při transversálním pohledu tomu tak být nemusí a může dojít k situaci, kdy je transversální plodnost druhého pořadí vyšší než plodnost prvního pořadí. Z této analýzy je zřejmé, že kohorty žen narozené po roce 1970 odkládají narození svých druhých dětí do vyššího věku více než kohorty národního standardu. K tomuto odkladu ale dochází ve vyšším věku, než tomu bylo u prvního pořadí, neboli že křivky z počátečních nižších hodnot ve věku 20 rostou např. u kohorty 1980 až k hodnotě 3,5, které bylo dosaženo kolem věku 27 let žen této kohorty. Po maximální míře odkladu mezi 26. a 28. rokem věku žen dochází v kohortách mladších národního standardu opět k postupnému poklesu intenzity odkládání.

V případě třetího a vyššího pořadí (Obr. 22) již nejvyšší hodnoty poměru odkladu nejmladších analyzovaných kohort nepřesahují znatelněji hodnotu dvě. Intenzita odkladu je teda oproti národnímu standardu maximálně dvojnásobná. K největšímu odkládání narození dětí třetího a vyššího pořadí dochází přibližně kolem věku 27 let. Tento stav dokládá fakt, že čím vyšší pořadí analyzujeme, tím méně zde dochází k odkládání plodnosti do vyššího věku žen. Odkládání v nejvyšších pořadích má tudíž minimální vliv na snižování transversální plodnosti.

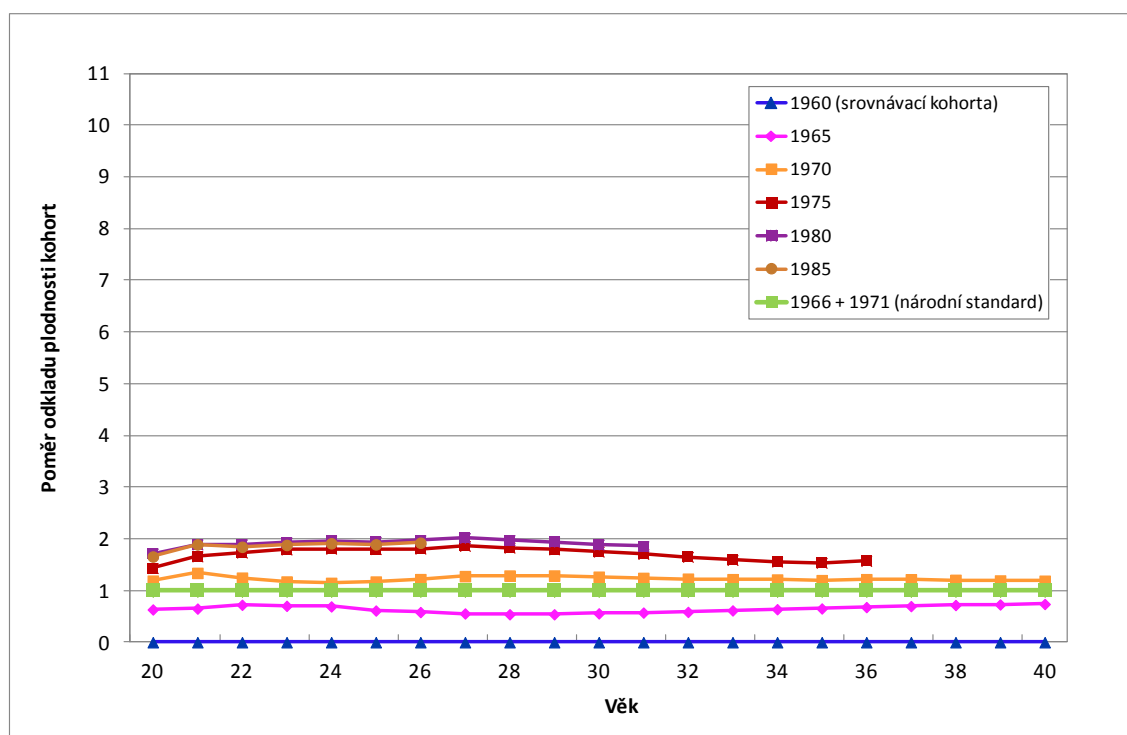
Obr. 21: Poměr odkladu vybraných kohort podle věku, Česko, 2. pořadí

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Druhý pohled na proces odkládání plodnosti do vyššího věku žen nabízí analýza poměru odkladu ve vybraných věcích napříč různými kohortami žen. U prvního pořadí (Obr. 23) je zaznamenán obrovský nárůst hodnot poměru odkladu, a to především od kohort žen narozených v 70. letech 20. století. Prokazatelně rostou hodnoty poměru odkladu ve všech vybraných věcích, ale procesu dominuje jednoznačně nárůst ve věku 20 let následovaný hodnotami ve věku 25 let. Vzhledem k faktu, že kohortní ukazatele se promítají do transverzálních, lze tvrdit, že s tímto jednoznačným trendem u kohortní plodnosti prvního pořadí koresponduje nárůst transverzálního ukazatele průměrného věku žen při narození prvního dítěte.

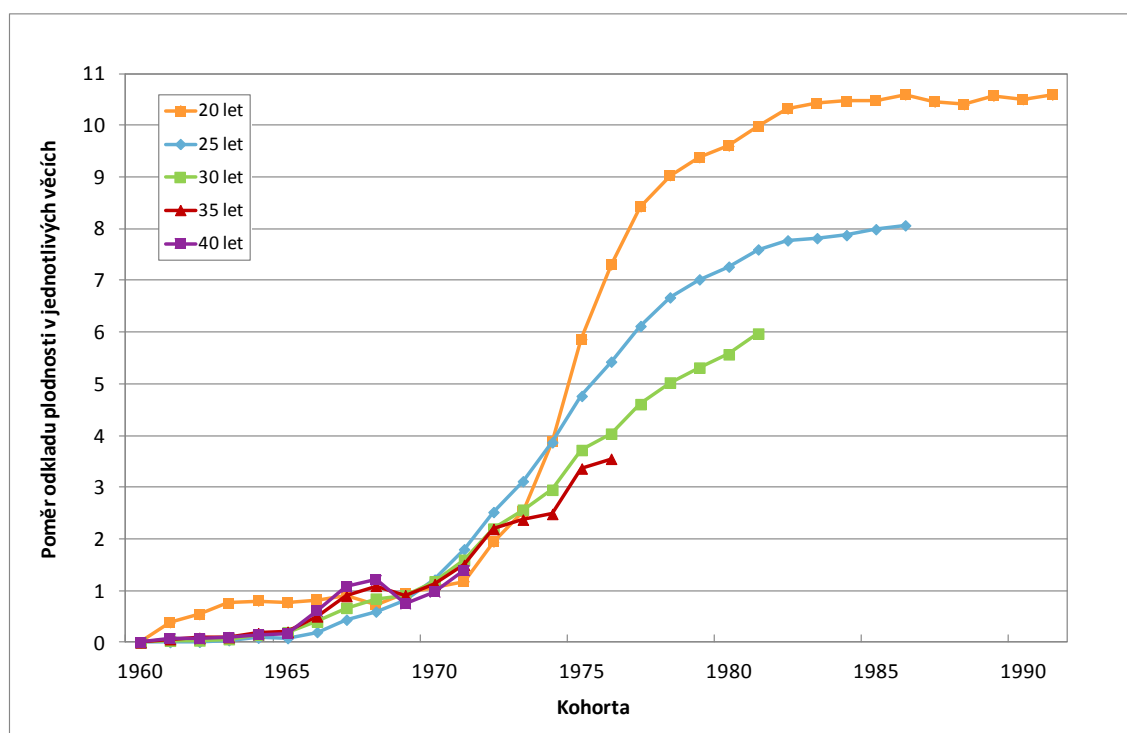
Značný pokles hodnot poměru odkladu lze vidět u druhého pořadí (Obr. 24). Do pomyslného vedení odkládání se dostává skupina žen ve věku 25 let, která v míře odkládání převýšila ostatní vybrané věky. K odkládání dochází, stejně jako u prvního pořadí, ve všech analyzovaných kohortách. Největší nárůst poměru odkladu ovšem zaznamenaly kohorty žen, které se narodily kolem roku 1975. U kohort žen narozených po roce 1980 dochází k určité stagnaci tohoto trendu. Ani tato skutečnost ovšem celkový růst odkládání nezastavuje, neboť nárůst poměru odkladu u prvního pořadí tuto stagnaci v druhém a vyšším pořadí stále převyšuje (Obr. 25). U dětí narozených v třetím a vyšším pořadí dochází jen k mírnému odkládání do vyššího věku žen, přičemž těchto dětí stále ubývá.

Obr. 22: Poměr odkladu vybraných kohort podle věku, Česko, pořadí 3+

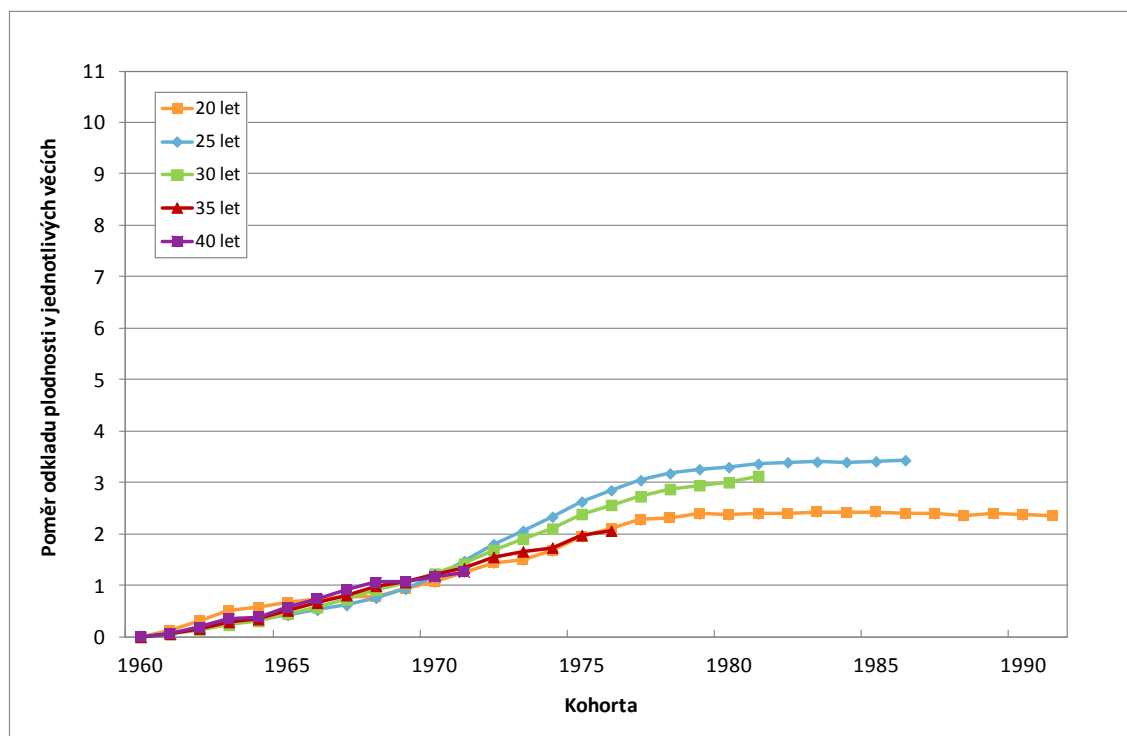
Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 23: Poměr odkladu ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 1. pořadí, srovnávací kohorta 1960

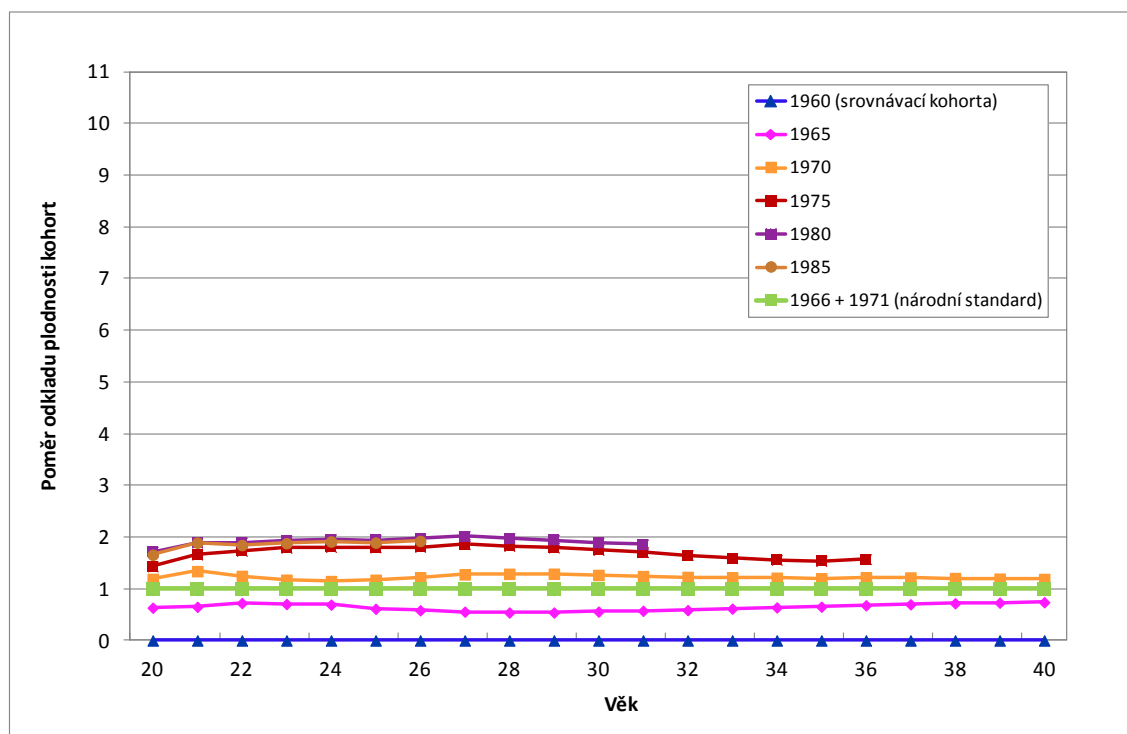
Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 24: Poměr odkladu ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 2. pořadí, srovnávací kohorta 1960

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 25: Poměr odkladu ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, pořadí 3+

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

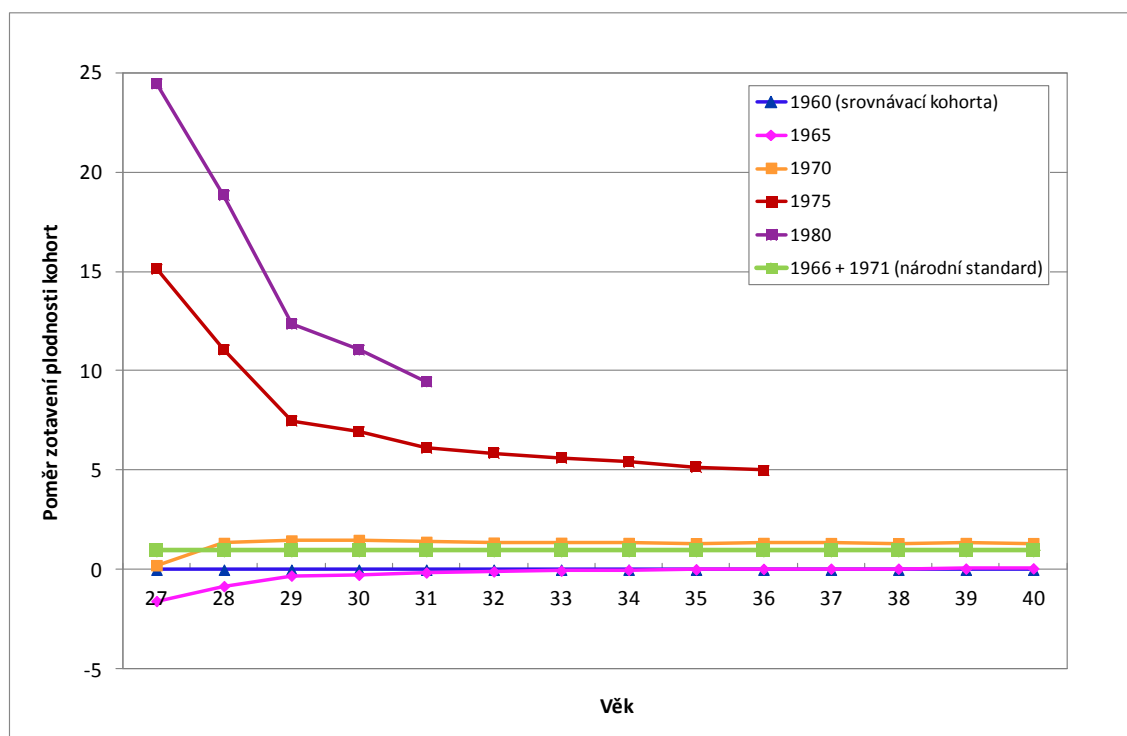
5.2.3 Analýza rekuperace plodnosti

Rekuperace nebo také kompenzace odložené plodnosti se měří pomocí ukazatele, který dává do poměru absolutní hodnoty rekuperace pro věky vyšší či na stejné úrovni věku dna, kdy došlo k maximálnímu poklesu kumulované plodnosti oproti srovnávací kohortě, a absolutní hodnoty rekuperace vypočítané pro kumulovanou křivku plodnosti národního standardu. Tento ukazatel se nazývá poměrem rekuperace a je tedy vztahován k národnímu standardu. Metodika stanovuje, že poměr rekuperace pro srovnávací kohortu je ve všech věcích roven nule a fixní hodnotou pro národní standard je hodnota jedna.

Poměr rekuperace byl počítán pouze pro věky, které byly vyšší než věk dna. U jednotlivých pořadí se tento věk liší, a proto je poměr rekuperace podle pořadí počítán pokaždé pro jiné rozpětí věků odvozené od věku dna.

Z pohledu analýzy poměru rekuperace vybraných kohort dle věku lze u prvního pořadí konstatovat, že sledované generace žen 1975 a 1980 se od těch starších výrazně liší (Obr. 26). Kohorta žen 1980 vykazovala 24krát vyšší hodnotu poměru rekuperace než národní standard. Ukazatel poté u obou zmíněných kohort prudce klesá cca do věku 29 let a následně je pokles zmírněn. Kompenzace plodnosti prvního pořadí hraje stále hlavní roli v celkové úrovni rekuperace české plodnosti.

Obr. 26: Poměr rekuperace vybraných kohort podle věku, Česko, 1. pořadí

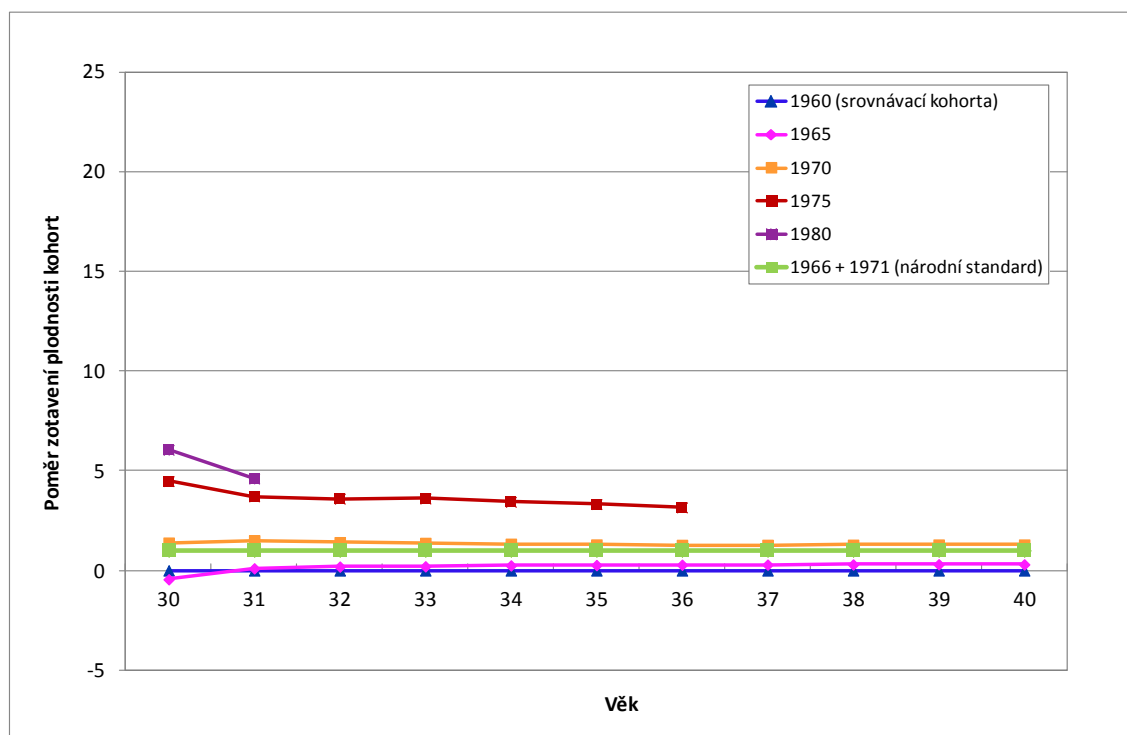

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Ve stejném případě, ale u druhého pořadí (Obr. 27), je patrný nedostatek dat, který by umožnil rozsáhlejší výpočet. Rekuperace plodnosti kohorty žen roku 1980 lze vypočítat pouze pro dva věky. Oproti národnímu standardu budou hodnoty kompenzace plodnosti mladších

kohort žen vždy vyšší, neboť mezi mladšími kohortami žen dochází k vyšší míře odkladu, tudíž poté i k následné vyšší míře kompenzace odložené plodnosti. Kompenzace odložené plodnosti druhého pořadí nedosahuje tak vysokých hodnot jako lze pozorovat u prvního pořadí, ale bude hrát důležitou roli v dalším vývoji plodnosti v Česku.

Obr. 27: Poměr rekuperace vybraných kohort podle věku, Česko, 2. pořadí

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

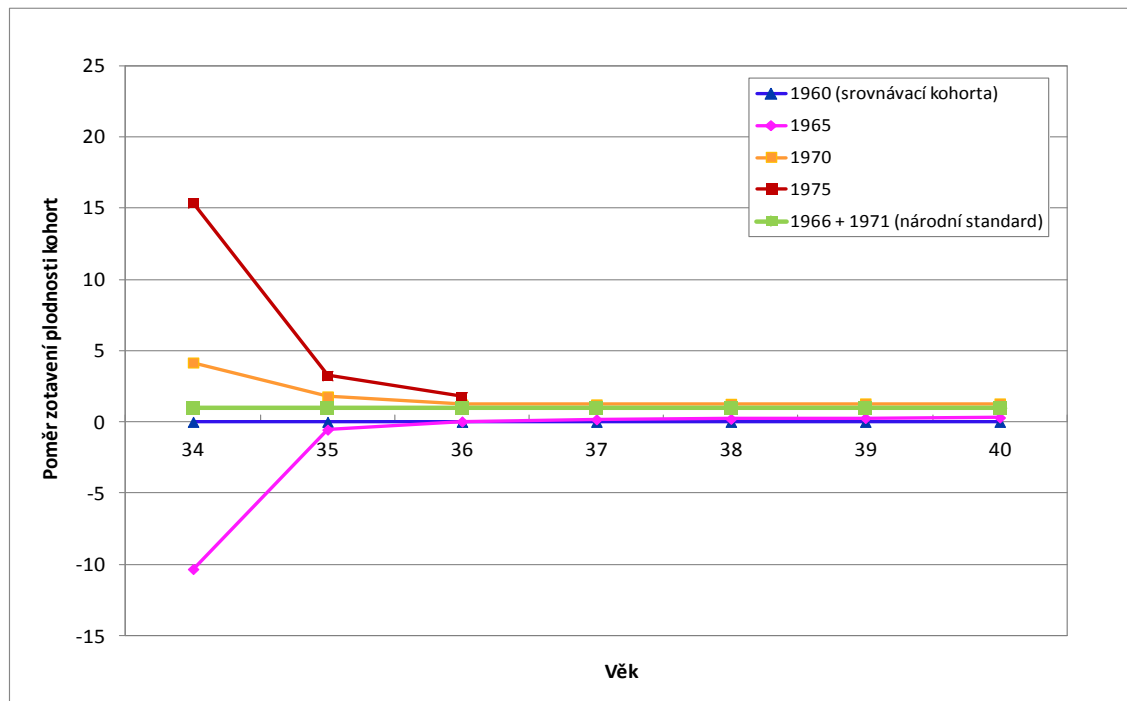
Poměr rekuperace plodnosti třetího a vyšších pořadí (Obr. 28) vykazuje nízké hodnoty a spíše než kompenzaci plodnosti u těchto pořadích lze očekávat trvalý pokles hodnot související se snižováním velikosti rodiny a posunem společnosti k preferenci rodin se dvěma či spíše jedním dítětem.

Při pohledu na tu samou problematiku se zaměřením na analýzu vývoje rekuperace plodnosti ve vybraných věcích napříč kohortami, se nám dostane rovněž zajímavého srovnání. Poměr rekuperace prvního pořadí (Obr. 29) je nejvyšší ve věku 27 let a svého maxima dosáhl u kohort žen narozených v letech 1981 a 1982. O rok či dva roky starší kohorty žen rekuperovaly svou plodnost nejvíce ve věku 28 let. Jak je patrné z grafu, odložená plodnost prvního pořadí byla a je kompenzována nejvíce v mladších věcích a s posunem věku také poměr rekuperace logicky klesá.

Odložená plodnost druhého pořadí (Obr. 30) je kompenzována již s mnohem nižší intenzitou, než tomu bylo u prvního pořadí. U třetího a vyššího pořadí je tato intenzita nejnižší (Obr. 31).

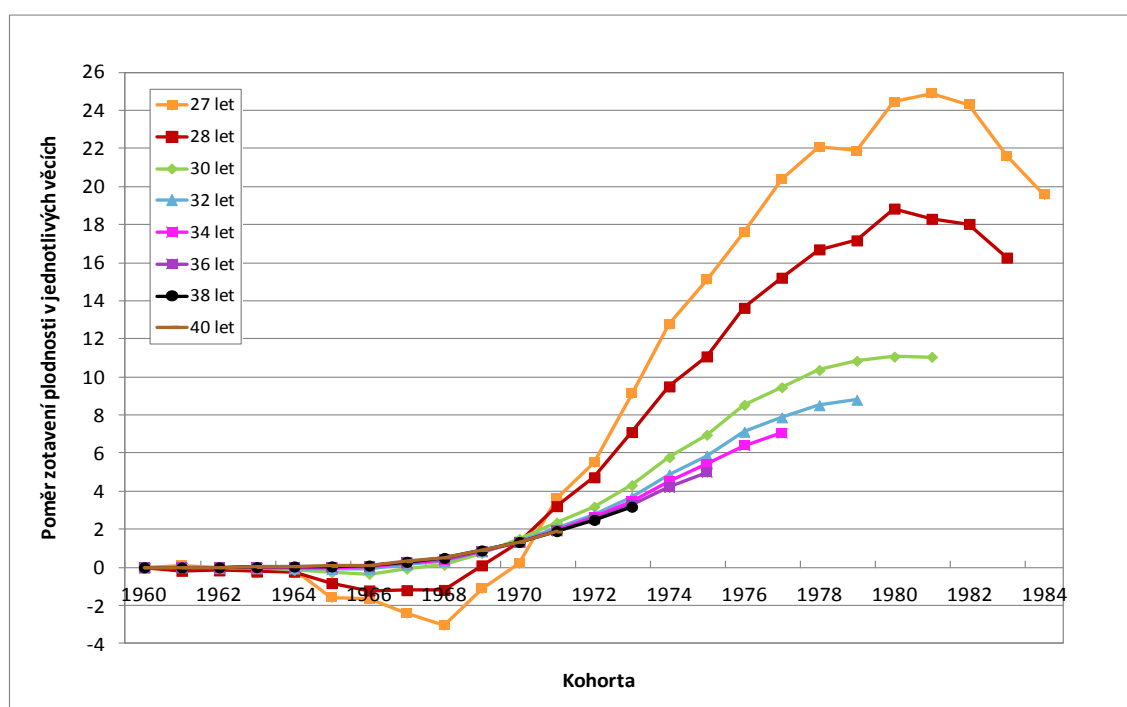
Celkově se rekuperace plodnosti posouvá do vyšších věků a klesá v mladších věcích. Je také zřejmé, že věkový profil procesu odkladu a rekuperace se posouvá napříč kohortami (Sobotka a kol., 2011).

Obr. 28: Poměr rekuperace vybraných kohort podle věku, Česko, pořadí 3+

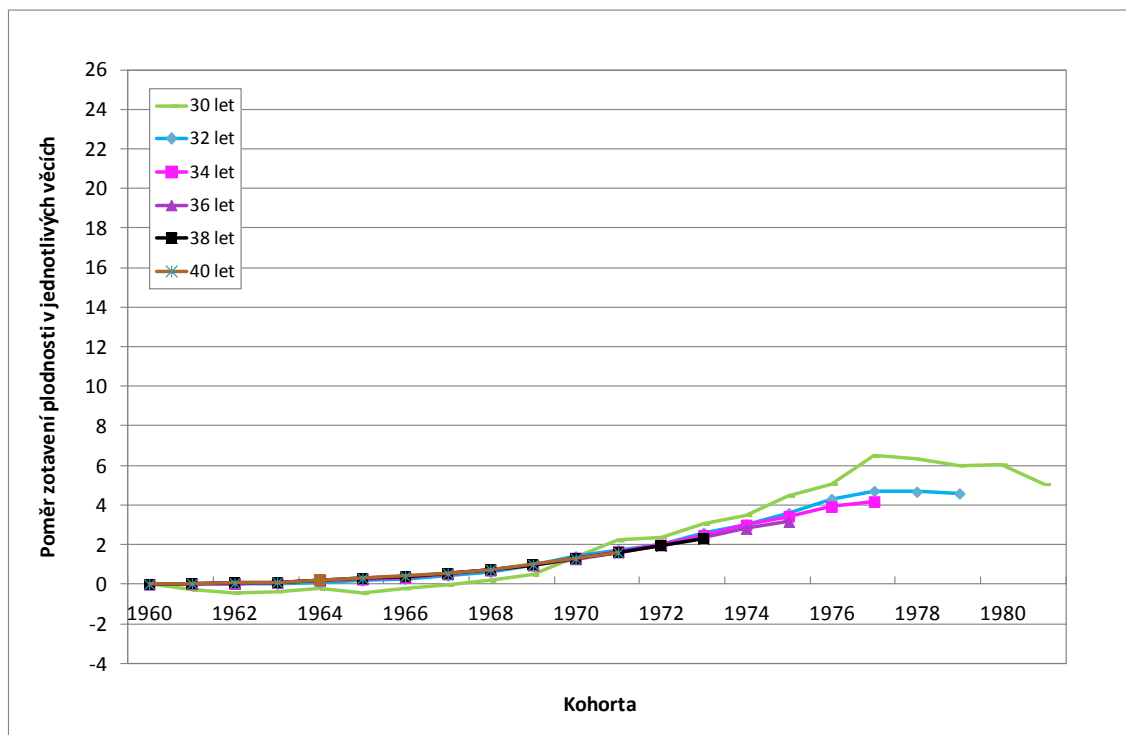
Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 29: Poměr rekuperace ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 1. pořadí, srovnávací kohorta 1960

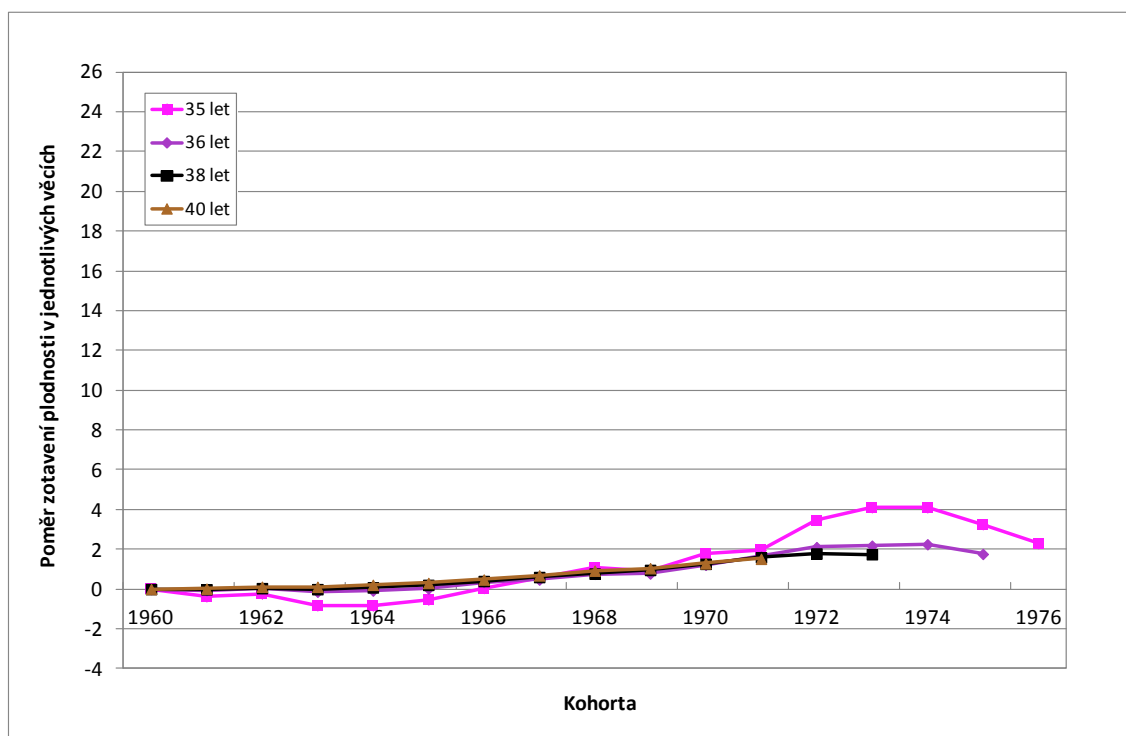
Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 30: Poměr rekuperace ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, 2. pořadí, srovnávací kohorta 1960

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Obr. 31: Poměr rekuperace ve vybraných věcích napříč různými kohortami, Česko, pořadí 3+, srovnávací kohorta 1960

Zdroj: Human Fertility Database (2013), vlastní výpočty

Kapitola 6

Názory na odklad plodnosti

Kromě využití demografických modelů konstruovaných z podrobných statistických dat je rovněž zajímavé analyzovat empirická data, která mohou přinést doplňující pohled na faktory stojící v pozadí současných trendů v časování plodnosti. Tato kapitola sleduje názory vzorku občanů Česka na otázky týkající se rodičovství.

6.1 Souhrnné charakteristiky respondentů

Na otázky uvedené v dotazníku odpovídalo celkem 1023 respondentů, z nichž bylo 504 mužů (tj. 49,3 %) a 519 žen (50,7 %). Tyto osoby byly ve věku 18 až 90 let, přičemž jejich rozložení dle věku i okresu, kde respondent bydlí, bylo rovnoměrné. Pro možnost generačního pohledu byly u vybraných otázek odpovědi respondentů tříděny i dle určitých věkových skupin.

Dále lze respondenty rozdělit dle nejvyššího dosaženého vzdělání. Nejvíce z nich dosáhlo středního odborného vzdělání s maturitou (22,3 %), 21,6 % respondentů bylo vyučených, a poté zde byli relativně hojně zastoupeni také respondenti s dokončenou střední školou bez maturity (15,1 %) a základním vzděláním (15,0 %). Úplného vysokoškolského vzdělání dosáhlo téměř 11 % osob (10,8 %). Následovali respondenti se středním všeobecným vzděláním s maturitou (9,9 %), poté držitelé bakalářského titulu (3,4 %) a osoby s vyšším odborným vzděláním (1,6 %). Zanedbatelný podíl, méně než 1 %, tvořila skupina respondentů s nedokončeným vzděláním.

Dle rodinného stavu bylo nejvíce těch respondentů, kteří v dotazníku uvedli, že jsou ženatí, vdané, popř. že žijí v registrovaném partnerství (46,0 %). Druhou nejpočetnější skupinou dle rodinného stavu byli svobodní (29,6 %) následovaní rozvedenými (13,5 %) a ovdovělými (9,7 %).

Rozložení respondentů dle příslušnosti k církvi nebo náboženskému společenství bylo následující. Téměř dvě třetiny (63,6 %) z nich uvedly, že nejsou věřící. Druhou nejpočetnější skupinou byli příslušníci římskokatolické církve (28,1 %). S velikým odstupem následovali věřící patřící k protestantské církvi (2,7 %), a ti, kteří věří, ale jsou bez příslušnosti k církvi,

nebo ti, kteří se v nabízeném spektru možností nenašli (2,6 %). Ostatní náboženství byla zastoupena maximálně půl procentem.

6.2 Názory populace na otázky týkající se rodičovství

V rámci výběrového šetření byly respondentům kladeny otázky, které zjišťovaly jejich názory na rodičovství. První analyzovanou otázkou byla otázka na chtěný počet dětí (Tab. 1). Tento údaj vyjadřuje součet počtu vlastních dětí, které respondent v současnosti již má, a těch vlastních dětí, jež chce mít ještě do budoucna. Byl potvrzen obecný trend, že všechny věkové skupiny nejvíce preferují dvě děti, přičemž k této preferenci se nejvíce kloní nejmladší věková skupina 18–29 let, která chce dvě děti celkem v 58 % případů. Dvoudětný model rodiny by ve více než polovině případů upřednostnili i příslušníci skupiny 30–39letých (v 55 % případů). Ostatní věkové skupiny chtějí dvě děti v méně než 50 % případů. Zajímavá je otázka bezdětnosti, ke které se překvapivě nekloní mladší, ale spíše starší generace. Mezi respondenty do 39 let věku chtělo bezdětných zůstat pouhých 13 % z nich. Současná česká populace rovněž inklinuje k trendu naplnit své reprodukční touhy jedním dítětem. Mezi respondenty se k tomuto modelu klonilo nejvíce těch, kteří patřili do věkových skupin 30–39 let a 40–49 let. Obě tyto věkové skupiny dotazovaných by jednodětný model rodiny volily ve 24 % případů. Tři a více dětí by naopak chtěli příslušníci věkové skupiny 50–59 let (18 %) a starší 60 let (14 %), přičemž ti, jimž bylo v době šetření 18–29 let, by preferovali tři či vícečlennou rodinu ve 13 % případů. V souladu se zaměřením této práce bude zajímavé sledovat obzvláště nejmladší věkovou skupinu 18–29 let. Jak již bylo řečeno výše, tyto respondenty by nejčastěji chtěli mít dvě děti (58 % případů) a jednodětnou rodinu preferovali v 17 % odpovědí. Bezdětných by jich chtělo zůstat stejně jako těch, kteří chtějí tři a více dětí (13 %). V budoucnu je potřeba zhodnotit, zda tyto mladí lidé naplnili své reprodukční plány. Pravděpodobně přibude těch, kteří místo vícedětné rodiny budou mít pouze jedno dítě či dokonce zůstanou bezdětní. Při třídění počtu chtěných dětí dle věkových skupin a pohlaví bylo zaznamenáno několik výraznějších rozdílů mezi výpověďmi mužů a žen. Mezi respondenty ve věku 30–39 let chtěli být muži bezdětní v 18 % případů, ženy o polovinu méněkrát. Muži preferovali mezi respondenty bezdětnost i ve věkové skupině 40–49 let, kde jejich podíl činil 24 % oproti 17 % žen. V této věkové skupině chtělo jedno dítě naopak o 8 % více žen než mužů (28 % žen) a v případě dvou chtěných dětí zase uvedlo tuto preferenci o 8 % více mužů než žen (48 % mužů). Tři a více dětí mezi těmito dotazovanými chtělo 15 % žen a pouhých 9 % mužů. Posledním výraznějším rozdílem mezi výpověďmi mužů a žen je chtěná bezdětnost mezi ženami ve věku 50–59 let, jež činila 22 % oproti 15 % mužů, kteří nechtějí žádné dítě.

Dále byly zjišťovány faktory, které ovlivňovaly či ovlivňují respondenty při jejich rozhodování o věku, kdy založit vlastní rodinu. Z pěti možností vybírali dotazovaní míru důležitosti každého faktoru pro jejich rozhodování. Aby bylo možno zhodnotit generační rozdíly ve výpovědích respondentů, byly odpovědi rozděleny do dvou věkových skupin, a to do skupiny respondentů ve věku 18–39 let a těch, jimž bylo 40 let a více (Tab. 2, Tab. 3).

Tab. 1: Struktura respondentů z hlediska chtěného počtu dětí dle věkových skupin a pohlaví respondentů (v %)

Chtěný počet dětí	Věková skupina								
	18—29			30—39			40—49		
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem
0	13	12	13	18	9	13	24	17	20
1	15	19	17	22	26	24	20	28	24
2	57	58	58	54	56	55	48	40	44
3+	15	11	13	6	8	7	9	15	12
Celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Chtěný počet dětí	Věková skupina					
	50—59			60+		
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem
0	15	22	19	27	24	26
1	25	22	23	14	18	16
2	41	40	41	44	44	44
3+	19	16	18	15	14	14
Celkem	100	100	100	100	100	100

Poznámka: Údaje o chtěném počtu dětí zahrnují skutečný počet vlastních dětí respondentů a počet plánovaných dětí do budoucna. Otázka v šetření zněla: „Kolik chcete mít vlastních dětí celkem (včetně již dosud narozených)?“ U respondentů, kteří odpověděli na otázku chtěného počtu dětí "nevím" a zároveň uvedli skutečný počet dětí, který mají v současnosti, byl jako chtěný počet dětí použit údaj o skutečném počtu dětí.

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 951 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

Data byla tříděna také dle pohlaví dotazovaných. Dle odpovědí respondentů bez ohledu na věk i pohlaví hraje při rozhodování o založení rodiny největší¹ roli faktor „mít čas najít si vhodného partnera“. Tato potřeba je dle vyříděných dat důležitější pro mladší generaci, a to jak pro muže, tak pro ženy. Mladí muži souhlasili s důležitostí tohoto faktoru v 90 %, mladé ženy téměř shodně v 89 % a celkem jej respondenti označili za důležitý v 89 %. Oproti tomu mezi dotazovanými staršími 39 let souhlasilo s důležitostí mít čas pro najetí vhodného partnera 79 % mužů a 73 % žen, celkem 76 %. Druhým nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje rozhodování respondentů o věku, kdy chtěli založit vlastní rodinu, je předpoklad „mít vlastní bydlení“. Celkem jej za důležitý označili mladší respondenti v 81 % případů a starší v 72 %. Bydlení řeší více muži než ženy, a to v obou věkových kategoriích. Zatímco pro mladší muže je důležitá otázka bydlení v 83 % a pro starší v 75 % výpovědí, mladší ženy mu důležitost přikládají v 79 % odpovědí a starší ženy souhlasili s důležitostí mít vlastní bydlení v 68 % případů. Potřeba respondentů „finančně se zajistit“ je při rozhodování, kdy založit vlastní rodinu, třetím nejvýznamnějším. Celkem jej za důležitý považuje 80 % respondentů mladší věkové skupiny a 65 % dotazovaných starších 39 let. Je patrné, že otázka financí je a bude nadále výrazně ovlivňovat rodinný život české populace. Z hlediska pohlaví je tento faktor důležitější pro muže než pro ženy, a to bez ohledu na věk. Mladí muži vyjádřili souhlas s důležitostí tohoto faktoru

¹ U všech následujících proměnných je za počet souhlasných odpovědí považován součet počtu odpovědí „rozhodně ano“ a „spíše ano“.

při jejich rozhodování v 85 %, starší v 76 %. Mezi mladšími ženami byl tento podíl 77 % a mezi staršími o 20 % méně, 57 %. Vzhledem k tomu, že se k důležitosti finančního zajištění kloní více mužů než ženy, lze říci, že z české společnosti patrně model, kdy je muž garantem rodinných financí, stále zcela nevymizel. Méně důležitou okolností je faktor „věnovat se nejprve studiu nebo práci“. I zde platí, že je důležitější pro mladší věkovou skupinu respondentů, a to v 67 % případů oproti 51 % souhlasných odpovědí uvedených staršími dotazovanými. U tohoto faktoru je zajímavé, že zatímco pro mladší muže i ženy je tato priorita téměř stejně důležitá (69 % muži, 66 % ženy), u mužů nad 39 let se vyskytuje souhlasná odpověď v 56 % případů a u žen v pouhých 47 %. Lze předpokládat, že tento trend bude pokračovat a v souladu s emancipací žen bude studium a práce stejně důležitými faktory jak pro mladé muže, tak i pro jejich ženské protějšky. Nejméně důležitou okolností, která ovšem může nabývat na důležitosti zvláště pro mladé generace je faktor „užít si život bez závazků“. To potvrzují i výpovědi respondentů, které prokazují, že užívat si život bez závazků je výrazně důležitější pro mladší věkovou skupinu dotazovaných, a to v 56 % případů oproti 31 % uvedených u respondentů starších 39 let. Obecně je tento rozdíl prokazatelný i mezi věkovými skupinami rozdělenými dle pohlaví. Pro mladší muže je tento faktor důležitý v 64 % případů, pro starší muže v pouhých 37 %. Pro ženy tento faktor nehraje tak důležitou roli jako pro muže. Mladší ženy uvedly kladnou odpověď ve 49 % případů, starší jen ve 27 % odpovědí.

Tab. 2: Faktory ovlivňující věk, kdy založit vlastní rodinu (v %), respondenti do 39 let včetně

Faktory	Celkem					
	rozhodně ano	spíše ano	ani ano, ani ne	spíše ne	rozhodně ne	neví
Užít si život bez závazků	23	33	26	14	5	-
Mít čas najít si vhodného partnera	48	42	6	3	1	0
Věnovat se nejprve studiu nebo práci	32	35	17	12	4	0
Finančně se zajistit	42	39	12	6	1	0
Mít vlastní bydlení	47	34	12	6	1	-

Faktory	Muži					
	rozhodně ano	spíše ano	ani ano, ani ne	spíše ne	rozhodně ne	neví
Užít si život bez závazků	29	35	24	11	2	-
Mít čas najít si vhodného partnera	50	40	9	1	-	-
Věnovat se nejprve studiu nebo práci	33	36	17	11	2	-
Finančně se zajistit	46	39	9	6	-	-
Mít vlastní bydlení	49	35	13	4	-	-

Faktory	Ženy					
	rozhodně ano	spíše ano	ani ano, ani ne	spíše ne	rozhodně ne	neví
Užít si život bez závazků	18	31	27	16	8	-
Mít čas najít si vhodného partnera	46	43	4	5	2	1
Věnovat se nejprve studiu nebo práci	31	35	17	12	5	1
Finančně se zajistit	39	38	14	6	3	1
Mít vlastní bydlení	45	34	12	7	2	-

Poznámka: Na otázku odpovídali pouze respondenti, kteří uvedli, že mají, nebo chtějí mít alespoň jedno dítě.

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 806 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

Tab. 3: Faktory ovlivňující věk, kdy založit vlastní rodinu (v %), respondenti starší 39 let

Faktory	Celkem					
	rozhodně ano	spíše ano	ani ano, ani ne	spíše ne	rozhodně ne	neví
Užít si život bez závazků	11	20	27	24	16	1
Mít čas najít si vhodného partnera	34	42	14	6	2	2
Věnovat se nejprve studiu nebo práci	23	29	22	17	8	1
Finančně se zajistit	28	37	19	10	3	2
Mít vlastní bydlení	35	37	17	8	2	2

Faktory	Muži					
	rozhodně ano	spíše ano	ani ano, ani ne	spíše ne	rozhodně ne	neví
Užít si život bez závazků	13	24	28	22	12	1
Mít čas najít si vhodného partnera	35	44	13	5	1	2
Věnovat se nejprve studiu nebo práci	23	34	22	13	7	1
Finančně se zajistit	34	42	15	7	2	1
Mít vlastní bydlení	34	41	16	6	0	2

Faktory	Ženy					
	rozhodně ano	spíše ano	ani ano, ani ne	spíše ne	rozhodně ne	neví
Užít si život bez závazků	10	17	27	25	19	1
Mít čas najít si vhodného partnera	33	41	15	6	4	2
Věnovat se nejprve studiu nebo práci	23	24	22	21	9	1
Finančně se zajistit	23	33	23	13	4	3
Mít vlastní bydlení	35	33	18	9	3	2

Poznámka: Na otázku odpovídali pouze respondenti, kteří uvedli, že mají, nebo chtějí mít alespoň jedno dítě.

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 806 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

U respondentů, kteří měli alespoň jedno dítě a zároveň měli své první dítě později, než plánovali, byly zjišťovány příčiny odkladu narození jejich prvorozeného dítěte (Tab. 4). Z celkových dat bylo zjištěno, že nejvíce odkládali respondenti narození svého prvního dítěte z důvodu absence vhodného partnera či nestabilního vztahu a kvůli nezajištěnému bydlení (39 % souhlasných odpovědí v obou případech). S existencí finančních problémů souhlasilo 25 % dotázaných a 22 % kladných odpovědí bylo uvedeno u problémů s otěhotněním. Z hlediska pohlaví se odpovědi lišily. Muži se nejčastěji, ve 42 %, shodli na tom, že neměli vhodnou partnerku či žili v nestabilním vztahu. Pouze o procento méně uvedli muži u problému se zajištěním bydlení. Finanční problémy byly příčinou pro odložení narození prvního dítěte ve 24 % případů. Pro ženy bylo nejčastějším problémem nezajištěné bydlení (ve 37 % případů) následované absencí vhodného partnera či nestabilním vztahem (36 %) a problémem s otěhotněním.

S věkem, kdy se narodilo respondentům první dítě, je spokojeno 65 % z nich (Obr. 32). Necelá čtvrtina (23 %) by preferovala, kdyby měli dítě později. Naopak dříve by první dítě chtělo 10 % z dotázaných.

Tab. 4: Příčiny odkladu narození prvního dítěte (v %)

Příčina odkladu	Celkem				
	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neví
Absence vhodného partnera, nestabilní vztah	20	19	19	38	4
Finanční problémy	6	18	36	37	3
Nezajištěné bydlení	13	26	23	35	3
Prodloužené studium, nestabilní zaměstnání, nezaměstnanost	4	11	24	58	4
Problémy s otěhotněním	11	11	18	56	4
Jiné zdravotní důvody	4	6	16	66	8

Příčina odkladu	Muži				
	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neví
Absence vhodného partnera, nestabilní vztah	22	21	17	37	3
Finanční problémy	4	20	36	38	2
Nezajištěné bydlení	15	26	22	35	2
Prodloužené studium, nestabilní zaměstnání, nezaměstnanost	3	11	22	61	3
Problémy s otěhotněním	9	9	21	58	4
Jiné zdravotní důvody	1	6	15	70	9

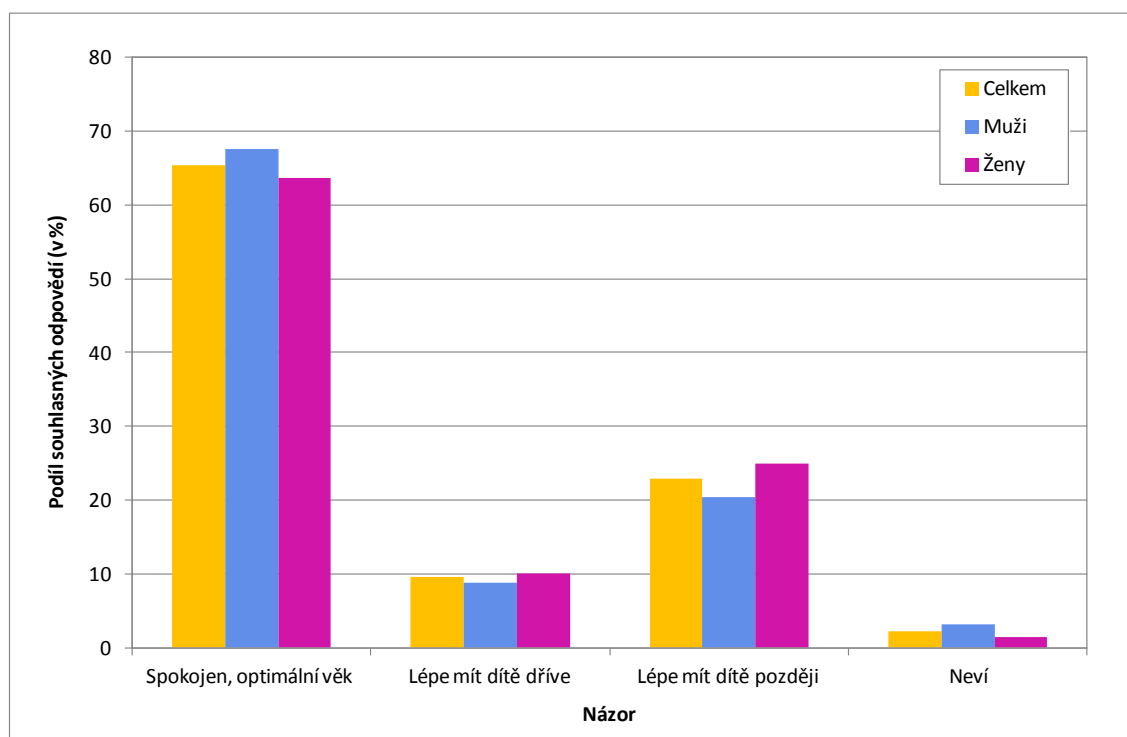
Příčina odkladu	Ženy				
	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neví
Absence vhodného partnera, nestabilní vztah	18	18	21	39	4
Finanční problémy	8	17	35	36	4
Nezajištěné bydlení	12	26	24	35	4
Prodloužené studium, nestabilní zaměstnání, nezaměstnanost	6	10	26	55	4
Problémy s otěhotněním	13	13	15	54	4
Jiné zdravotní důvody	6	7	18	62	8

Poznámka: Na otázku odpovídali pouze respondenti, kteří uvedli, že mají alespoň jedno dítě.

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 643 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

Při srovnání stanovisek mužů a žen k této otázce jsou patrné malé rozdíly. Největší z nich byl prokázán v případě žen, které o 5 % více zastávají názor, že by bylo lépe mít první dítě později. Muži jsou naopak s načasováním narození svých prvních potomků o 4 % spokojenější než ženy.

Obr. 32: Hodnocení spokojenosti s načasováním narození prvního dítěte (v %)

Poznámka: Na otázku odpovídali pouze respondenti, kteří uvedli, že mají alespoň jedno dítě.

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 641 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

Zajímavé jsou výsledky dotazu směřovaného na státní podporu rodin s dětmi. Na otázku, zda by měli respondenti v případě větších státních intervencí své první děti dříve (Obr. 33), odpovědělo negativně 76 % respondentů. Dříve by své dítě chtělo mít pouze 13 %

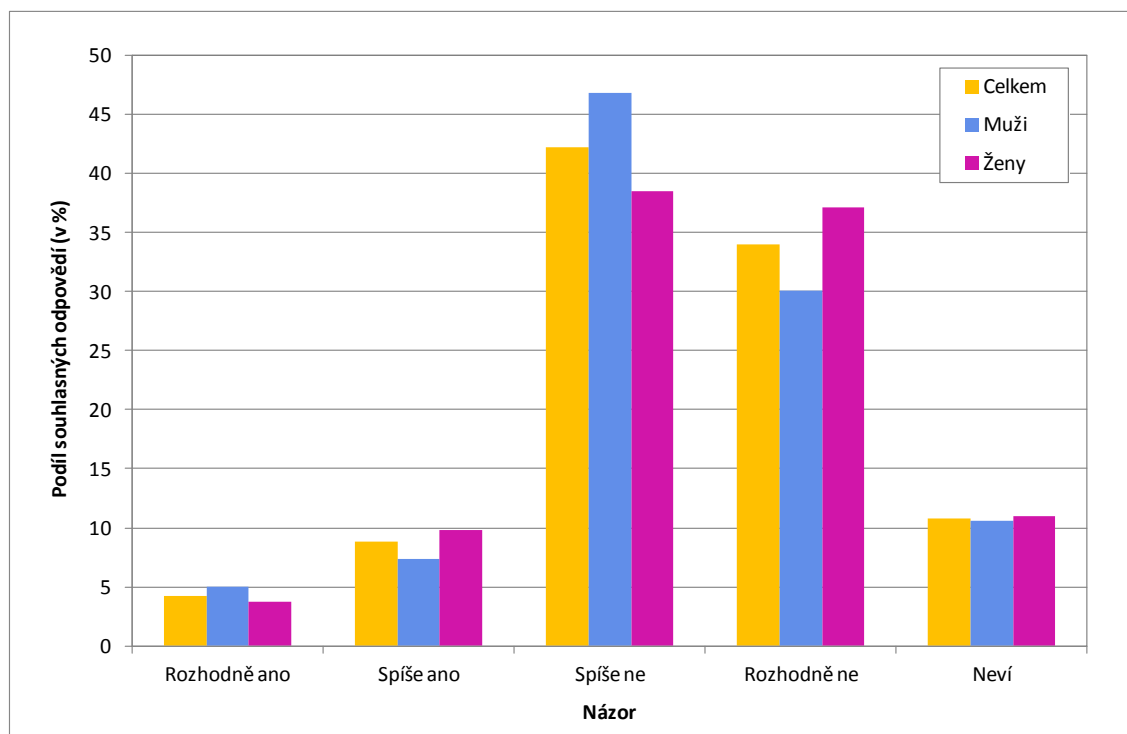
z nich. Při pohledu na data dle pohlaví lze vidět, že ženy jsou v negativním postoji razantnější, neboť o 7 % případů častěji než muži odpověděly, že by ani navzdory lepším podmínkám rodin s dětmi první dítě dříve rozhodně neměly. Muži odpověděli „spíše ne“ o 8 % vícekrát než ženy.

Spokojenost s věkem, kdy se narodilo respondentům jejich druhé dítě, byla hodnocena následovně (Obr. 34). 71 % z nich uvedlo, že jsou spokojeni, neboť jejich druhorozené dítě se narodilo v jejich optimálním věku. Pro pozdější narození by bylo 18 % z dotázaných a dříve by chtělo mít druhé dítě mít 9 % respondentů. Podle pohlaví se výsledky příliš neliší a názory jsou vesměs stejné jak u mužů, tak u žen. V tomto případě byl největší rozdíl nalezen u žen, které ve 4 % odpovědí uvedly, že by si přály mít své druhé dítě později. Zajímavá je skutečnost, že s věkem, kdy se respondentům narodilo druhé dítě, jsou dotazovaní ca o 5 % spokojenější než je tomu s věkem, kdy měli první dítě.

Podle většiny respondentů (51 %) by měla žena porodit své první dítě mezi 25.–29. rokem svého života (Obr 35). Třetina zastává názor, že by tato událost měla v ženině životě nastat ve 20–24 letech. 8 % dotazovaných jako nejvhodnější věk ženy pro druhé dítě zvolilo věk 30–34 let. O 5 % více mužů než žen se domnívá, že by žena měla poprvé родit ve věku 20–24 let. Naopak o 7 % více žen než mužů zastává názor, že nejvhodnější věk pro narození jejich prvního dítěte je mezi roky 25–29 let. Těchto žen je 54 %, což svědčí o narůstající preferenci rození dětí ve vyšším věku.

Respondenti uváděli rovněž svůj názor na věk, kdy by měl mít své první dítě muž (Obr. 36). Stejně jako ve shodné otázce týkající se žen si nejvíce dotazovaných (49 %) myslí, že by otcové prvních dětí měli být ve věku mezi 25–29 lety. Druhá nejpočetnější skupina (33 %) tvrdí, že se tento věk nachází mezi věkem 30–34 let muže. Ženy si myslí, že by muž měl mít své první dítě mezi 25–29 lety v 51 % případů, což o 6 % převyšuje ten samý názor z pohledu mužů. Naopak muži by chtěli mít své první dítě ve 35 % případů až ve věku 30–34 let, s čímž souhlasí o 3 % méně žen než mužů.

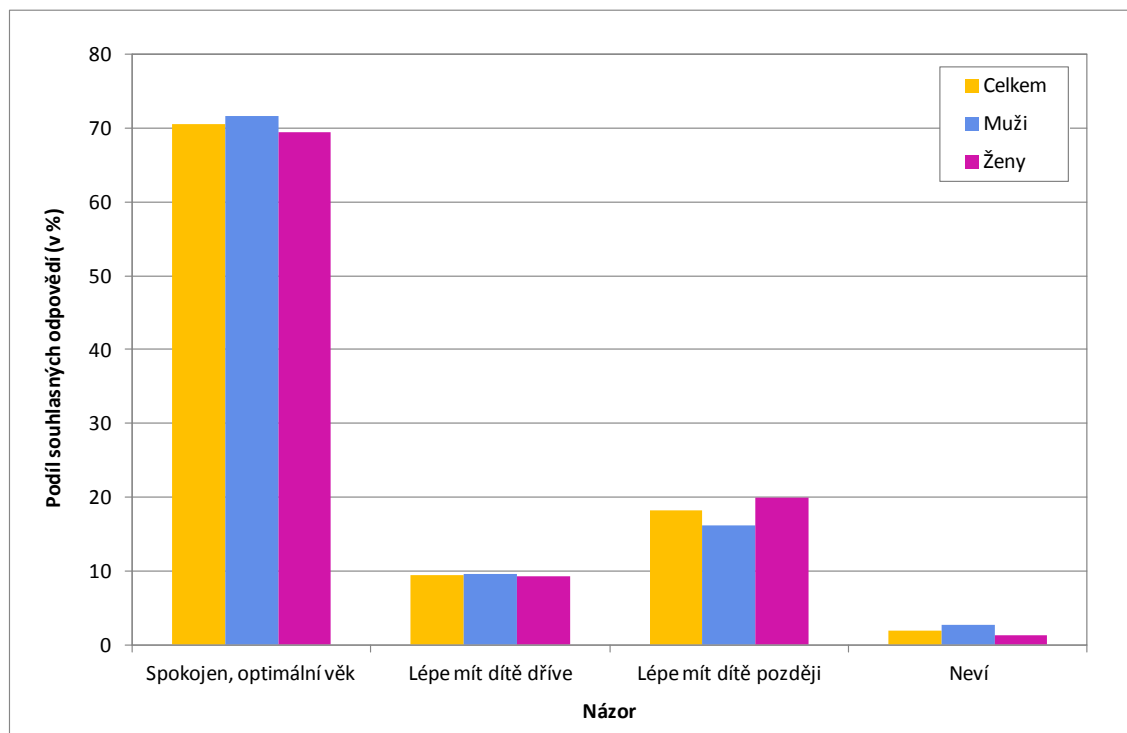
Obr. 33: Měli by respondenti první dítě dříve, kdyby stát vytvořil lepší podmínky pro rodiny s dětmi (v %)

Poznámka: Na otázku odpovídali pouze respondenti, kteří uvedli, že mají alespoň jedno dítě.

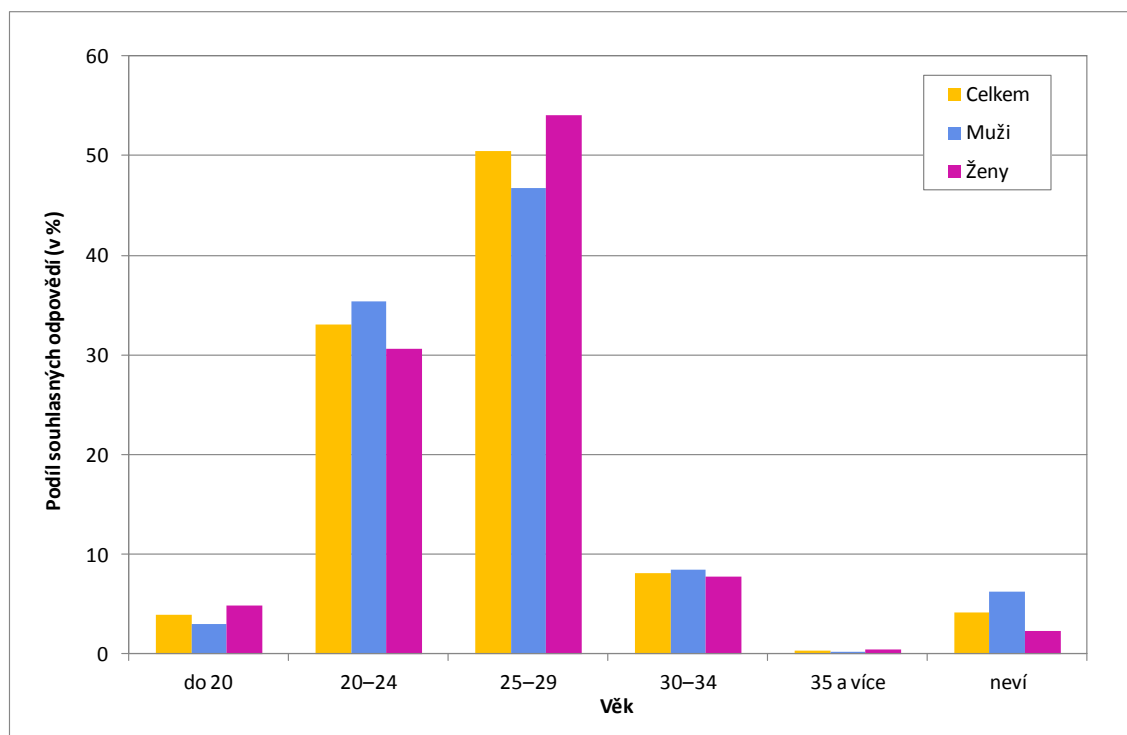
Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 638 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

Obr. 34: Hodnocení spokojenosti s načasováním narození druhého dítěte (v %)

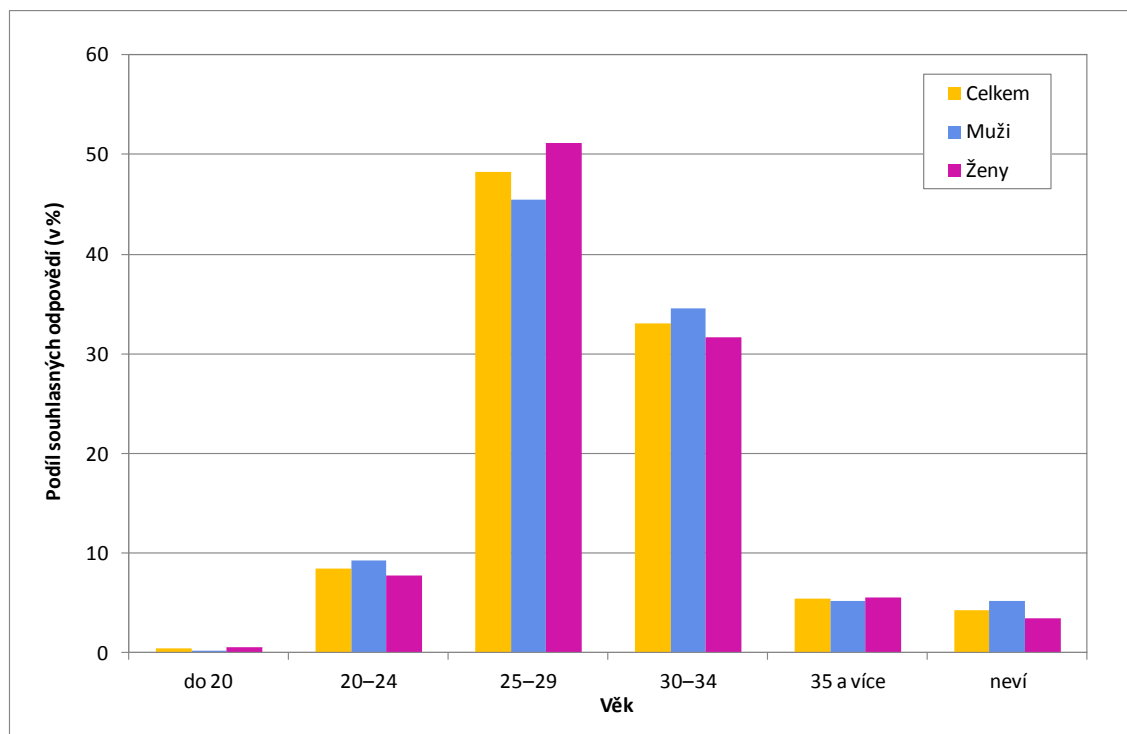

Poznámka: Na otázku odpovídali pouze respondenti, kteří uvedli, že mají alespoň dvě děti.

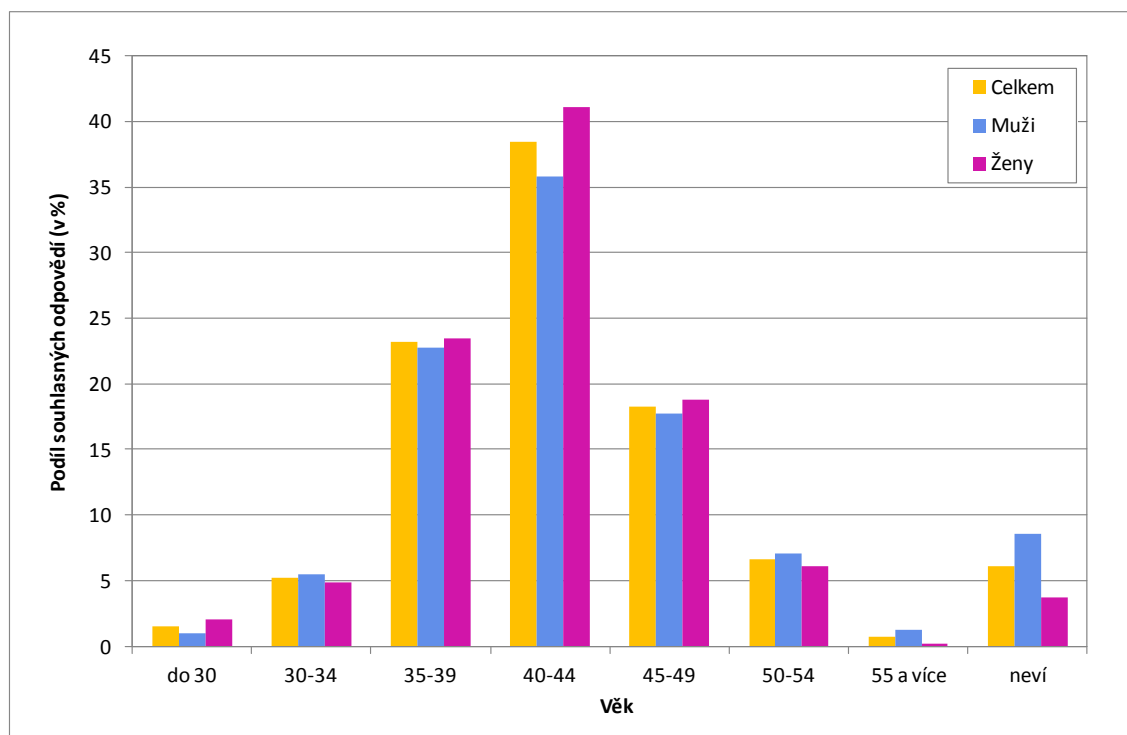
Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 468 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

Obr. 35: Názor na optimální věk, kdy by měla žena porodit své první dítě

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 1022 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

Obr. 36: Názor na optimální věk, kdy by měl mít muž své první dítě (v %)

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 1022 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

Obr. 37: Názor na věk, kdy je žena již příliš stará na to, aby porodila své první dítě (v %)

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Databáze 2013, 1002 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

V současnosti se čím dál tím více nabízí otázka, kde se nachází hranice, za kterou už není vhodné, aby měla žena své první dítě (Obr. 37). Největší skupina respondentů (39 %) se domnívá, že se tato hranice nachází mezi 40.–44. rokem věku ženy. 23 % z nich se vyslovilo již pro věkovou skupinu 35–39 a třetí nejpočetnější skupina, 18 % respondentů, si myslí, že žena by neměla mít své první dítě až ve věku 45–49 let. Tyto odpovědi se podle pohlaví příliš neliší. Největší rozdíl byl zaznamenán u odpovědi, že žena je na rození prvního dítěte příliš stará ve věku 40–44 letech. Tento názor zastávalo o 5 % více žen než mužů. Je obecně známo, že těhotenství ve věku 40 let a více je výrazně rizikovější než těhotenství v mladším věku. Zároveň je zřejmé, že pokud budou mít rodiče své děti v pokročilém věku, vznikne mezi nimi a jejich dětmi značná generační propast.

V posledním bodu dotazníku zaměřeného na názory týkající se rodičovství se respondenti vyjadřovali k otázce, zda si myslí, že by měli při rozhodování o věku založení rodiny vzít v úvahu také budoucí situaci svých dětí (Tab. 5). U každé z uvedených okolností měli vybrat míru, jak je pro ně při rozhodování o této skutečnosti daný faktor důležitý. Celkově kladli respondenti největší váhu faktoru „aby děti netrpěly finanční nouzí“ (90 % souhlasných odpovědí). Z hlediska pohlaví se pro tento faktor vyjádřili na prvním místě také muži (91 %) a ženy jej v pořadí důležitosti zařadily na druhé místo (89 %). Z toho vyplývá, že finanční zabezpečení je pro páry rozhodující se o založení vlastní rodiny zásadní, z čehož může vycházet stát při své dlouhodobé koncepci rodinné politiky. Celkově je druhým nejdůležitějším faktorem při rozhodování o věku, kdy založit vlastní rodinu, aby byli respondenti fyzicky výkonní a mohli s dětmi provozovat různé aktivity. S tím souhlasí celkově 89 % z nich. Ten samý názor zastávají muži (v 88 % případů), přičemž pro ženy je tato okolnost z uvedených faktorů

nejdůležitější (v 90 % případů). Pro faktor „aby děti měly šanci užít si prarodiče“ se souhlasně vyjádřilo 82 % respondentů celkem, 82 % mužů a 83 % žen, přičemž tato okolnost je pro všechny dotazované třetí nejdůležitější. Naopak nejméně kladou důraz respondenti bez ohledu na pohlaví na faktor „obavy dětí z předčasné ztráty rodičů“. To lze přičíst nízké pravděpodobnosti, se kterou tato situace nastane.

Tab. 5: Názor, zda by lidé při rozhodování o věku, kdy založí rodinu, měli vzít v úvahu budoucí situaci svých dětí (v %)

Faktory	Celkem				
	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně ne	spíše ne	neví
Obavy dětí z předčasné ztráty rodičů	32	42	18	4	4
Aby si s dětmi rozuměli a byli si generačně blízcí	33	48	14	3	3
Aby byli fyzicky výkonní a mohli s dětmi provozovat různé aktivity	41	48	8	2	2
Aby děti netrpěly finanční nouzí	47	43	8	1	2
Aby děti měly šanci užít si prarodiče	32	50	12	2	4

Faktory	Muži				
	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně ne	spíše ne	neví
Obavy dětí z předčasné ztráty rodičů	29	45	16	5	6
Aby si s dětmi rozuměli a byli si generačně blízcí	31	49	13	3	4
Aby byli fyzicky výkonní a mohli s dětmi provozovat různé aktivity	39	49	9	1	2
Aby děti netrpěly finanční nouzí	45	46	7	0	2
Aby děti měly šanci užít si prarodiče	29	53	12	2	5

Faktory	Ženy				
	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně ne	spíše ne	neví
Obavy dětí z předčasné ztráty rodičů	36	39	21	3	3
Aby si s dětmi rozuměly a byly si generačně blízcí	35	47	15	2	2
Aby byly fyzicky výkonné a mohly s dětmi provozovat různé aktivity	43	47	8	2	1
Aby děti netrpěly finanční nouzí	49	40	9	1	1
Aby děti měly šanci užít si prarodiče	35	48	12	1	4

Zdroj dat: CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., Databáze 2013, 1023 respondentů starších 18 let, osobní rozhovor.

6.2 Shrnutí

Výběrové šetření týkající se postojů respondentů k rodičovství může být velmi užitečné při další analýze trendů plodnosti. Důležité je rovněž zachytit různé struktury dotazovaných, neboť ty

mají značný vliv na celkové zjištěné názory. Pro účely této práce byla data analyzována za respondenty celkem a dle pohlaví. U vybraných otázek byla data rozdělena i dle zvolených věkových skupin. Při dalším zjišťování bude ovšem důležité provést analýzu těchto dat dle všech dostupných struktur, jakými jsou věk respondentů, vzdělání, rodinný stav, náboženství a další.

České rodiny stále upřednostňují dvoudětný model rodiny, přičemž nejčastěji si mít dvě děti přejí respondenti ve věku 18—29 let (58 % případů). Současně se spolu s trendem zmenšování velikosti rodiny stává častější touha naplnit své reprodukční plány pouze jedním dítětem. Tři a více dětí chtějí mladí respondenti ve věku 18—29 pouze v 13 % případů, přičemž ten samý podíl z nich chce zůstat bezdětných. Tato zjištění potvrzují trend zmenšování velikosti české rodiny. Největší vliv při rozhodování o věku, kdy založit vlastní rodinu, má na respondenty faktor mít čas najít si vhodného partnera, v čemž se shodují obě pohlaví. Potřeba mít vlastní bydlení je na druhém místě důležitosti pro ženy a na třetím pro muže. Naopak finanční zajištění je při rozhodování, kdy založit vlastní rodinu, důležitější pro muže než pro ženy. Čtvrtá nejčastější okolnost, kterou by brali respondenti při rozhodování v potaz, byl faktor „věnovat se nejprve studiu nebo práci“. Nejméně ovlivňuje věk založení rodiny faktor „užít si život bez závazků“. Na pořadí důležitosti dvou posledně zmíněných faktorů se shodli muži i ženy. Pro účely této práce byla obzvláště zajímavá otázka na příčiny odkladu narození prvního dítěte respondentů. Nejčastěji přiměly respondenty k odkladu narození jejich prvního dítěte dvě okolnosti, a to absence vhodného partnera či nestabilní vztah nebo nezajištěné bydlení, a to v 39 % případů. Čtvrtinu respondentů k odkladu narození vedly finanční problémy a přibližně pětina z nich měla problémy s otěhotněním. Podle pohlaví se pořadí těchto příčin lišilo. Zatímco u mužů nejvýrazněji do reprodukčních plánů zasáhla absence partnerky, popř. nestabilní vztah, následovaný nezajištěným bydlením a špatnou finanční situací, ženy nejčastěji narození svého prvního dítěte odkládaly kvůli nezajištěnému bydlení, poté absenci vhodného partnera či nestabilnímu vztahu, popř. kvůli problémům s otěhotněním. S věkem, kdy se dotazovaným narodilo první dítě, bylo spokojeno 65 % z nich. Necelá čtvrtina by preferovala mít své prvorozené dítě později. K otázce, zda by měli respondenti své první děti dříve, kdyby stát vytvořil lepší podmínky pro rodiny s dětmi, se 72 % z nich vyjádřilo negativně. Na otázku, zda jsou respondenti spokojeni s věkem, kdy se jim narodilo jejich druhé dítě, 71 % respondentů uvedlo, že věk, kdy se tak stalo, byl optimální. Mít druhé dítě později by preferovala necelá pětina z dotázaných. Polovina respondentů (51 %) se shodla, že by žena měla porodit své první dítě mezi 25—29 lety věku. Tento věk preferují spíše ženy, kdežto muži si myslí, že nejlepší věk pro narození prvního dítěte ženě je věk 20—24 let. Celkově věk 20—24 let preferuje třetina respondentů. Takřka polovina (49 %) dotazovaných uvádí, že muž by měl mít své první dítě ve věku 25—29 let, přičemž ženy se k tomuto názoru kloní v 51 % případů. Třetina z respondentů preferuje pro narození prvního dítěte u muže věkové rozmezí 30—34 let. S tímto věkem souhlasí spíše muži než ženy. Na otázku, kde se nachází věková hranice, za níž již není vhodné, aby žena porodila své první dítě, uvedlo nejvíce respondentů (39 %) věk 40—44 let. Nakonec dotazovaní vyjadřovali své názory k otázce, zda si myslí, že by měli při rozhodování o věku, kdy založí vlastní rodinu, brát v úvahu rovněž budoucí situaci svých dětí. Nejčastěji respondenti

souhlasili s tím, že by se rozhodovali podle toho, aby děti netrpěly finanční nouzí (90 % kladných odpovědí). 82 % respondentů by kladlo důraz na to, aby si děti měly šanci užít prarodiče. Finanční zajištění budoucí rodiny je důležitější pro muže než pro ženy, které jej zařadily na druhé místo důležitosti. Muži přikládají na druhém místě největší důraz na to, aby byli fyzicky výkonní a mohli s dětmi provozovat různé aktivity. Pro ženy je naopak tento faktor nejdůležitější (souhlasí s jeho důležitostí v 90 % případů). Přibližně 80 % mužů i žen se pro rodičovství rozhoduje podle toho, aby jejich děti měly šanci užít si i prarodiče. Nejméně z nich má naopak strach z toho, že by jejich děti předčasně ztratily své rodiče.

Závěr

Česká společnost prochází od 90. let 20. století změnami v časování transversální plodnosti. Z kohortního pohledu k těmto změnám začalo docházet již od počátku 60. let 20. století, kdy byl zaznamenán plynulý nárůst průměrného věku při narození prvního dítěte po dobu minimálně pěti po sobě jdoucích let. V následujícím textu bude věnována pozornost hypotézám, které byly stanoveny na počátku této práce:

1. Transversální ukazatel úhrnné plodnosti je značně ovlivněn změnami v časování mateřství, které v Česku probíhají. Ačkoliv hodnoty konečné plodnosti klesají, zdaleka nedosahují tak nízkých hodnot jako ukazatel úhrnné plodnosti.
2. Od generací žen narozených po roce 1960 dochází k odkládání rození dětí do vyššího věku žen, přičemž nejčastěji dochází k odkládání rození dětí prvního pořadí.
3. Generace žen narozených po roce 1960, u kterých lze již analyzovat konečnou kohortní plodnost ve věku 40 let, již zaznamenaly určitou míru rekuperace odložené plodnosti.
4. Nejvíce rekuperována je odložená plodnost prvního pořadí.
5. Respondenti se nejvíce kloní k preferenci dvoudětné rodiny.
6. Nejčastěji respondenti odkládali narození prvního dítěte kvůli nedostatku finančních prostředků.
7. V případě zvýšení státní podpory směřované rodinám s dětmi by měli respondenti své první děti dříve, než tomu bylo ve skutečnosti.

První úsudek o značném zkreslení transversálního ukazatele úhrnné plodnosti v Česku je správný. Ve sledovaném časovém období od roku 1960 došlo ke značnému rozkolísání úhrnné plodnosti, přičemž odpovídající hodnoty konečné plodnosti ve věku 40 let vykazují pouze pozvolný a plynulý pokles. Zatímco konečná plodnost ve věku 40 let se pro generace roku 1970 pohybovala kolem hodnoty 1,9, úhrnná plodnost se v roce 1995 nacházela těsně pod hodnotou 1,4.

Z výsledků analýzy plodnosti prostřednictvím základního srovnávacího modelu a relačního modelu bylo jasně prokázáno, že v Česku u generací žen narozených po roce 1960 probíhá proces odkladu plodnosti, který nadále nabývá na intenzitě. Značné odkládání plodnosti do vyššího věku žen bylo zaznamenáno u žen narozených v polovině 70. let. Tyto ženy jsou

nositelkami nového reprodukčního chování, které bylo ovlivněno nově vzniklými možnostmi a výzvami, kterým mladá generace začala čelit od počátku 90. let 20. století. Rovněž bylo potvrzeno, že sledované generace odkládaly nejčastěji narození dětí prvního pořadí a spolu s rostoucím věkem se intenzita odkladu narození těchto prvorozených dětí snižuje.

Třetí hypotéza se týkala otázky, zda již došlo k rekuperaci odložené plodnosti generací žen narozených po roce 1960. Ačkoliv bylo možné analýzu rekuperace plodnosti provést pouze pro ty generace, za které byla dostupná data o konečné kohortní plodnosti do 40 let věku včetně, existence rekuperace plodnosti byla potvrzena. To znamená, že ačkoliv zdánlivě česká populace „přichází“ o část své plodnosti vlivem procesu odkladu rození dětí do vyššího věku, část této odložené plodnosti bude rekuperována ve starším věku těchto žen.

Rovněž bylo ale prokázáno, že rekuperace plodnosti nebude dosahovat výše odložené plodnosti, nebo také, že k poklesu kvantity plodnosti nevyhnutelně dochází. Bylo rovněž potvrzeno, že nejvíce je kompenzována odložená plodnost prvního pořadí, přičemž s rostoucím pořadím podíl rekuperované odložené plodnosti klesá. Výsledky ze základního srovnávacího modelu ukazují, že odložená plodnost prvního pořadí u generace žen 1971, u které bylo ještě možno sledovat její rekuperaci, byla kompenzována z více než 80 %. U druhého pořadí to bylo 60 % a u třetího a vyššího pořadí přibližně 35 %. U nejvyššího analyzovaného pořadí dochází k trvalému poklesu plodnosti, tudíž nelze očekávat, že na případném nárůstu plodnosti bude mít rekuperace tohoto pořadí významnější podíl. Z relačního modelu je zřejmé, že čím mladší kohortu žen oproti kohortě národního standardu analyzujeme, tím větší zaznamenáváme stupeň odkladu a tudíž i následnou kompenzaci odložené plodnosti.

Výsledky sociologického šetření názorů týkajících se rodičovství potvrdily přetrvávající preferenci dvoudětného modelu rodiny. K této preferenci se přiklonila většina respondentů. Čím dál tím vyšší roli hraje ovšem preference rodiny s jedním dítětem, které mnoha párům postačí k naplnění jejich rodičovských tužeb. Lze říci, že vývoj těchto preferencí a hlavně jejich naplňování bude hrát zásadní roli v dalším vývoji úrovně plodnosti v Česku.

Šestým tvrzením stanoveným na začátku této práce byl úsudek, že respondenti nejčastěji odkládají narození svých prvních dětí kvůli nedostatku finančních prostředků. Data z výběrového šetření tuto hypotézu částečně potvrdila, přičemž dalšími zásadními faktory ovlivňujícími narození dětí prvního pořadí jsou absence vhodného partnera a nezajištěné bydlení. U žen byl prokázán také vliv problémů s otěhotněním. Význam finančního zabezpečení byl pro ženy menší než pro muže.

Poslední zkoumaná hypotéza, že v případě zlepšení státních podmínek pro rodiny s dětmi by respondenti měli své první děti dříve, byla vyvrácena, neboť respondenti by ani v tom případě svůj věk narození prvního potomka ve většině případů neměnili. Přesto se 10 % dotazovaných vyjádřilo, že by bylo lepší mít své první dítě dříve, než tomu bylo ve skutečnosti. To znamená, že státní intervence rodinám s dětmi nemusí dosáhnout kýženého efektu. Na druhou stranu je pozitivní, že respondenti nebyli na státní podpoře ve většině případů závislí.

Z toho lze usuzovat, že ani v případě zhoršení podmínek rodinám s dětmi by respondenti svůj věk, kdy by měli první dítě, zásadně neměnili.

Tato práce dokazuje, že změny v časování mateřství mají na plodnost v Česku značný vliv a že ani v případě nízkých hodnot úhrnné plodnosti není potřeba vykreslovat kritické scénáře dalšího vývoje kohortní plodnosti. Je zřejmé, že spolu se zmenšováním velikosti rodiny se bude nadále snižovat úroveň plodnosti, za čímž stojí především pokles plodnosti v druhém a vyšších pořadích. Přesto není nutné očekávat, že by celkový pokles konečné plodnosti byl tak strmý, jako tomu bylo při sledování úhrnné plodnosti. Práce dokazuje, že je vhodnější provádět analýzy plodnosti z kohortní perspektivy. Lze se domnívat, že bez hlubší analýzy nebude možno změny v trendech plodnosti správně a přesně interpretovat. Ukazuje se, že značný potenciál se skrývá v relačním modelu, který lze použít pro účely prognózování kohortní plodnosti pro generace žen, které ještě nedokončily svou reprodukční historii.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BONGAARTS, John a SOBOTKA, Tomáš. Demographic explanation for the recent rise in European fertility: Analysis based on the tempo and parity-adjusted total fertility. [online]. 2012, s. 52 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: www.oew.ac.at/vid/download/edrp_4_11.pdf

FREJKA, Tomas, SOBOTKA, Tomáš, HOEM, Jan M., TOULEMON, Laurent. Summary and general conclusions: Childbearing Trends and Policies in Europe. In: Demographic Research, Special Collection 7, Vol. 19, Articles 1-29 [online]. 2008 [cit. 2014-03-28]. s. 5-14. Dostupné z: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/2/19-2.pdf>

KOCOURKOVÁ, Jiřina. Propopulační politika - ano či ne: Má populační politika v České republice perspektivu? [online]. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, [cit. 2014-03-25]. č. 21/2002. Dostupné z: cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik21.pdf

KOHLER, H. P, BILLARI, F. C., ORTEGA, J. A. The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s. In: Population and development review 28(4) [online]. 2002 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: http://web.usal.es/~jaortega/invest/KBO_pdr2002.pdf

LESTHAEGHE, R. - MOORS, H. G. 2000. Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World. In: Review of Population and Social Policy, 9, č. I [online]. 2000. [cit. 2014-03-28]. s. 121-170. Dostupné z: http://www.researchgate.net/publication/254303794_Europe's_demographic_issues_fertility_household_formation_and_replacement_migration/file/e0b495263c031e354c.pdf.

RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Populační vývoj České republiky 2001-2006. 1. vyd. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 2007, s. 79–93. ISBN 9788086561776

SOBOTKA, Tomáš, ZEMAN, Kryštof, LESTHAEGHE, Ron a FREJKA, Tomáš. Postponement and Recuperation in Cohort Fertility: New Analytical and Projection Methods and their Application. [online]. 2011, s. 86 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: http://www.oew.ac.at/vid/download/edrp_2_11.pdf

SOBOTKA, T.. Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. Demographic Research [online]. 2008, roč. 19, s. 171–224 [cit. 2014-03-27]. ISSN1435-9871. DOI: 10.4054/DemRes.2008.19.8. Dostupné z: <http://www.demographicresearch.org/volumes/vol19/8>

SOBOTKA, T.; ZEMAN, K.; KANTOROVÁ, V. 2001. Second demographic transition in the Czech Republic: Stages, specific features and underlying factors [online]. Paper presented on the EURESCO Conference „The second demographic transition in Europe“, Bad Herrenalb, Germany, June 2001. [cit. 2013-07-10]. Dostupný z WWW: <http://krystoff.sweb.cz/zeman/SDT_CR.pdf>.

SOBOTKA, T.; ZEMAN, K.; KANTOROVÁ, V. 2003. Demographic Shifts in the Czech Republic after 1989: A Second Demographic Transition View. *European Journal of Population*. 2003, vol. 19, no. 3, s. 249–277. Dostupný také zWWW: <<http://krystoff.sweb.cz/zeman/EJP%2003-03.pdf>> [cit. 2013-07-09]. ISSN: 0168-6577.

SOBOTKA, T. 2003. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech. *Demografie*. 2003, roč. 45, č. 2, s. 77–87. ISSN 0011-8265.

VAN DE KAA, D., J.; LESTHAEGHE, R. 1986. Twee demografische transitities? *Mens en Maatschappij* (special issues Groei en Krimp). 1986, s. 9–24.

VAN DE KAA, D. J. 1987. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*. 1987, vol. 42, no. 2. ISSN: 0032-468X.

SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH ZDROJŮ

Český statistický úřad: Demografická příručka 2012. [online]. 2013 [cit. 2014-07-25]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4032-13>

Human Fertility Database. [online]. [cit. 2014-07-25]. Dostupné z: <http://humanfertility.org/cgi-bin/main.php>

Specifický soubor: data ze sociologického šetření názorů a postojů Databáze 2013 poskytnutá Katedrou demografie a geodemografie PŘF UK